

Sivan Finel
Sanna Metsäketo

**Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöt ja lastenhankinta – näkemyksiä
seksuaalikasvatuksesta**

Opinnäytetyö

Metropolia Ammattikorkeakoulu

Kätilötyö

Hoitotyön koulutusohjelma

Opinnäytetyö

21.12.2016

Tekijä(t) Otsikko Sivumäärä Aika	Sivan Finel, Sanna Metsäketo Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöt ja lastenhankinta – näkemyksiä seksuaalikasvatuksesta 63 sivua + 5 liitettä 21.12.2016
Tutkinto	Kätilö AMK
Koulutusohjelma	Hoitotyön koulutusohjelma
Suuntautumisvaihtoehto	Kätilötyö
Ohjaaja(t)	Eija Raussi-Lehto, THM, Lehtori
Opinnäytetyö käsittelee sateenkaariperheiden lastenhankintaa yläasteen seksuaalikasvatuksessa. Tavoitteena oli selvittää seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvien ihmisten näkemyksiä siitä, mitä sateenkaariperheiden lastenhankinnasta tulisi yläasteen seksuaalikasvatuksessa opettaa. Tuloksia verrattiin eurooppalaisiin seksuaalikasvatuksen standardeihin, tarkoituksena löytää yhtäläisyyksiä ja eroavaisuuksia. Lisäksi etsittiin vastauksia siihen, miten seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen lastenhankinta tulisi huomioida koulun seksuaalikasvatuksessa, jotta kasvatusta edistäisi kyseisten vähemmistöjen terveyttä ja hyvinvointia ja muokkaisi yhteiskuntaa yhdenvertaisempaan suuntaan. Opinnäytetyö toteutettiin laadullisen tutkimuksen keinoin. Aineisto kerättiin sähköisellä kyselylomakkeella. Kyselylomakkeen vastauksista (n=16) koostuva aineisto analysoitiin teorialähtöisellä sisällönanalyysillä. Teoreettisena lähtökohtana oli Seksuaalikasvatuksen standardit Euroopassa- asiakirjan seksuaalikasvatussisältö. Tulosten perusteella voidaan todeta, että sateenkaariperheiden lastenhankintaa tulisi käsitellä yläasteen seksuaalikasvatuksessa monipuolisesti. Sateenkaariperheiden lastenhankintaan liittyy tiettyjä erityispiirteitä, mutta samalla myös monia yhtäläisyyksiä heteroperheisiin nähden. Sateenkaariperheet tulisi nähdä yhdenvertaisena perhemuotona muiden rinnalla. Sateenkaariperheiden lastenhankintaa ei tulisi käsitellä erillisenä muusta lastenhankintaan liittyvästä opetuksesta. Seksuaalikasvatuksessa välittyvillä asenteilla tulisi pyrkiä heteronormatiivisuuden purkamiseen ja sateenkaariperheiden normalisoimiseen. Opinnäytetyö tarjoaa monipuolisen katsauksen sateenkaari-ihmisten näkemyksiin tutkimusaiheesta. Työn tulokset yhdessä tietoperustan kanssa tuovat ilmi kehityskohteita, jotka ovat lähtöisin moninaisista seksuaalisista suuntautumisista, sukupuolia ja perheitä edustavien henkilöiden tarpeista. Opinnäytetyön tuloksia voidaan hyödyntää kätilöiden ammatillisen osaamisen kehittämisessä ja uuden seksuaalikasvatusmateriaalin tuottamisessa.	
Avainsanat	seksuaalikasvatus, koulu, seksuaali- ja sukupuolivähemmistöt, sateenkaariperhe, lastenhankinta, laadullinen tutkimus

Author(s) Title Number of Pages Date	Sivan Finel, Sanna Metsäketo Sexual and Gender Minorities and Family Formation – Views on Sexual Education 63 pages + 5 appendices 21 December 2016
Degree	Bachelor of Health Care
Degree Programme	Nursing and Health Care
Specialisation option	Midwifery
Instructor(s)	Eija Raussi-Lehto, MSc (Healthcare), Senior Lecturer
The aim of the thesis was to find out opinions of lgbtiq (lesbian, gay, bisexual, trans, intersex, queer) people regarding what should be taught in sexuality education in Finnish schools to 12 to 15 year olds about family formation in families of lgbtiq people. The results were compared to the Standards for Sexuality Education in Europe (WHO and BzgA) with the aim to find similarities and differences. In addition, the aim was to find solutions as to how should lgbtiq family formation be incorporated into sexuality education so that the education would advance the health and wellbeing of these minorities and help move the Finnish society towards a higher state of equality. The thesis was conducted in a qualitative manner. The data was collected via an electronic questionnaire that consisted of three open-ended questions. The data (n=16) was assessed via theory driven analysis. The theory base came from the Sexuality Education Matrix presented in the Standards for Sexuality Education in Europe. The results of the thesis show that the family formation of sexual and gender minorities should be taught about in a broad and diverse manner in sexual education. There are certain special features regarding family formation for lgbtiq people but also plenty of similarities with heterosexual families. Lgbtiq families should be viewed as equal to other families and their formation should not be a separate topic in sexual education. The attitudes and perspectives that are imparted via sexual education should seek to dismantle heteronormativity and normalize lgbtiq families. The thesis offers a diverse view of opinions of lgbtiq people in regards to the topic at hand. The results of the study, in conjunction with the theory-based part of the thesis bring forth issues that need to be addressed and developed in regards to the multitude of sexual orientation and gender identities. The results of the thesis could be used to advance the professionalism of midwifery in Finland. This data could also be applied to inspire further research and the producing of new material for sexual education in Finnish schools.	
Keywords	sexuality education, school, sexual and gender minorities, lgbtiq family, family formation, qualitative research

Sisällys

1	Johdanto	1
2	Opinnäytetyön lähtökohdat	2
2.1	Aiheen valinta ja ajankohtaisuus	2
2.2	Seksuaalikasvatuksen standardit Euroopassa	3
2.3	Työn tarkoitus, tavoite ja tutkimuskysymykset	5
3	Seksuaalisuus, seksuaalikasvatus ja koululaitos	5
3.1	Seksuaali- ja lisääntymisoikeudet	5
3.2	Seksuaali- ja lisääntymisterveys	7
3.3	Seksuaali- ja lisääntymisterveyden edistäminen Suomessa	8
3.4	Kokonaisvaltainen seksuaalikasvatus koulussa	9
3.5	Seksuaalisuuden portaat	10
3.6	Koulukohtainen tasa-arvosuunnitelma	11
3.7	Koulun seksuaalikasvatus sopeutumisenä yhteiskunnallisiin muutoksiin	12
4	Sukupuolen ja seksuaalisuuden moninaisuus	14
4.1	Sukupuolen määrittelyä	14
4.1.1	Biologinen sukupuoli	15
4.1.2	Sosiaalinen sukupuoli	16
4.2	Sukupuolen moninaisuus	17
4.2.1	Intersukupuolisuus	17
4.2.2	Transsukupuolisuus	18
4.2.3	Muunsukupuolisuus	19
4.3	Seksuaalisten suuntautumisten moninaisuus	20
4.3.1	Heteronormatiivisuus yhteiskunnassa	21
4.3.2	Homoseksuaalisuus	21
4.3.3	Biseksuaalisuus	22
4.3.4	Moninaisia seksuaalisia suuntautumisia	23
5	Sateenkaariperhe ja lastenhankinta	23
5.1	Sateenkaariperhe	24
5.2	Sateenkaariperheiden lastenhankinnan muotoja	26
5.2.1	Perheen sisäinen ja ulkopuolinen adoptio	26
5.2.2	Apilaperheet ja sosiaalinen vanhemmuus	27

5.2.3	Hedelmöityshoidot ja koti-inseminaatio	27
6	Opinnäytetyön toteutus	28
6.1	Laadullinen tutkimus	28
6.2	Tiedonhaku	29
6.3	Tiedonantajat ja aineiston kokoaminen	30
6.4	Kysely aineistonkeruumenetelmänä	31
6.5	Kyselylomakkeen laatiminen	32
6.6	Teorialähtöinen sisällönanalyysi	34
6.7	Analyysiprosessin kuvaus	36
7	Opinnäytetyön tulokset	38
7.1	Tiedot: Nuorelle on kerrottava...	38
7.1.1	Lastenhankintakeinot	38
7.1.2	Biologinen lisääntyminen ja oman kehon tunteminen	39
7.1.3	Lapsiperheet yhteiskunnassa	40
7.1.4	Perheiden monimuotoisuus	41
7.2	Taidot: Nuorelle on opetettava...	42
7.2.1	Tunne- ja ihmissuhdetaidot	42
7.2.2	Elämänhallinta- ja taloustaidot	43
7.2.3	Tiedonhakutaidot	43
7.3	Asenteet: Nuorta on autettava...	43
7.3.1	Yhdenvertaisuus	44
7.3.2	Avoimuus	44
7.3.3	Neutraalius	45
7.3.4	Vastuullisuus	45
7.3.5	Heteronormatiivisuuden purkaminen	45
7.3.6	Normalisoiminen	46
7.4	Vastausten ja seksuaalikasvatustaulukon sisältöjen vertaaminen	46
7.4.1	Tiedot	47
7.4.2	Taidot	47
7.4.3	Asenteet	48
7.5	Yhteenveto tuloksista	48
8	Pohdinta	49
8.1	Työn tulosten tarkastelu	49
8.2	Huomioita tutkimusprosessista sekä työn eettisyydestä ja luotettavuudesta	51
8.3	Kehitysehdotuksia ja tulevaisuudennäkymiä	52

Liitteet

Liite 1. Analyysitaulukko: Tiedot

Liite 2. Analyysitaulukko: Taidot

Liite 3. Analyysitaulukko: Asenteet

Liite 4. Saatekirje

Liite 5. Kysely

1 Johdanto

Opinnäytetyössä tutkitaan seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvien ihmisten näkemyksiä siitä, mitä yläkoulun seksuaalikasvatuksessa tulisi opettaa sateenkaariperheiden lastenhankinnasta. Lisäksi tarkastelun kohteena on, näkyykö sukupuolen ja seksuaalisuuden moninaisuuden näkökulma lastenhankinnan osalta seksuaalikasvatuksen sisällöstä laadituissa eurooppalaisissa standardeissa. Asettamalla sateenkaari-ihmisten näkemykset keskiöön, opinnäytetyö pyrkii saamaan selville mielipiteitä siitä, millaiselle tiedolle on tarve, jotta perheiden moninaisuus pääsisi paremmin esille suomalaisten koulujen antamassa seksuaalikasvatuksessa. Aihetta on tärkeää tutkia, jotta asiallista tietoa olisi tarjolla esimerkiksi koulun seksuaalikasvatuksen kehittämiseen ja jotta seksuaalisuuden, sukupuolen ja perheiden moninaisuus tulisi tunnistetuksi osaksi opetusta. Tieto vähentää ennakkoluuloja ja lisää oikeudenmukaisuutta yhteiskunnassa. Se myös edistää seksuaali- ja lisääntymisterveyttä etenkin heidän kohdallaan, jotka kuuluvat kyseisiin vähemmistöihin ja joita aiheesta annettava seksuaalikasvatus näin erityisesti koskettaa. (BZgA – WHO Europe 2010: 3.)

Kansainväliset suositukset seksuaali- ja lisääntymisterveydestä ja -oikeuksista korostavat syrjimättömyyttä, yhdenvertaista kohtelua ja jokaisen ihmisen yhdenvertaisia oikeuksia (Klemetti – Raussi-Lehto 2015: 22–23). Elokuussa 2016 voimaan astuneet uudet perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet velvoittavat antamaan tietoa kaikista sukupuolista ja sukupuoli-identiteeteistä ja sukupuolen ilmentämisen muodoista (Jääskeläinen ym. 2015: 13). Täten sateenkaariperheiden huomioiminen ja seksuaalisuuden ja sukupuolen moninaisuudesta opettaminen peruskoulun seksuaalikasvatuksessa on ajankohtainen ja tärkeä aihe.

Sosiaali- ja terveydenhuollon ammattilaisilla tulisi olla riittävät perustiedot esimerkiksi seksuaalisuudesta, sukupuolesta ja niiden moninaisuudesta. (Klemetti – Raussi-Lehto 2015: 189). Kätilö on seksuaaliterveyden edistämisen osaaja (Metropolia AMK 2016) ja työskentelee kaikenlaisten perheiden parissa. Perehtyminen seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen perheiden perustamiseen on oleellinen osa kasvua ammattilaiseksi. Se auttaa kätilöä huomioimaan parhaalla mahdollisella tavalla perheiden monimuotoisuuden työtä tehdessään.

2 Opinnäytetyön lähtökohdat

2.1 Aiheen valinta ja ajankohtaisuus

Opinnäytetyön aihe kumpuaa Maailman terveysjärjestön (WHO) Euroopan aluetoimiston ja Saksan liittovaltion terveystieteiden tutkimuskeskuksen (BZgA) Seksuaalikasvatuksen standardit Euroopassa -asiakirjasta sekä Edistä, ehkäise, vaikuta – Seksuaali- ja lisääntymisterveyden toimintaohjelma 2014–2020 -julkaisusta. Viimeksi mainitun mukaan seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen oikeuksien toteutuminen on yksi seksuaali- ja lisääntymisterveysoikeuksien edistämisen tavoitteista Suomessa 2010–20-luvuilla (Klemetti – Raussi-Lehto 2015: 22). Seksuaalikasvatuksen standardit Euroopassa -asiakirjan seksuaalikasvatustaulukossa esitetään seksuaalikasvatukselle asetetut vähimmäisvaatimukset ja siinä käsiteltävät pääteemat. Niistä tehtiin havainto, ettei teemoissa mahdollisesti huomioida riittävästi seksuaalisuuden ja sukupuolen moninaisuutta eikä sateenkaariperheitä. Toteutettujen tiedonhakujen perusteella todettiin, että sateenkaariperheiden lastenhankintaa koulun seksuaalikasvatuksen kontekstissa on tutkittu vähän. Siten juuri tämä aihe rajautui opinnäytetyön tutkimusaiheeksi.

Lakialoitteet ja niiden myötä muuttuvat lait toimivat esimerkkeinä kansalaisten taholta tulevasta muutospaineesta yhteiskunnassa. Muun muassa kansalaisjärjestöt Seta ja Trasek vaativat trans- ja intersukupuolisten ihmisten oikeuksien edistämistä siten, että intersukupuolisiin lapsiin kohdistuva kirurgia lopetettaisiin ja niin kutsuttu translaki uudistettaisiin itsemääräämisoikeutta kunnioittavaksi (Trasek – Seta 2016: 7, 10). Tällä hetkellä, syksyllä 2016, on Suomessa vireillä useampia seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen oikeuksia – ja nimenomaan lisääntymisoikeuksia – parantamaan pyrkiviä lakialoitteita. Suomen uusi, tasa-arvoinen avioliittolaki liitännäislakeineen astuu voimaan maaliskuussa 2017 (Oikeusministeriö 2015). Lain myötä myös samaa sukupuolta edustavat parit voivat avioitua, ja tämän myötä saada adoptio-oikeuden. Kansalaisaloitteena syntynyt ehdotus uudeksi äitiyslaki tullee eduskunnan käsittelyyn syksyllä 2016. Ehdotus pitää sisällään naisparien perheiden oikeudellisen aseman parantamista muun muassa vanhemmuuden tunnustamisella neuvolassa. Päätös lakiehdotuksen hyväksymisestä tehtäneen vuonna 2017. (Äitiyslaki.fi 2015.)

Seksuaalisuuden moninaisuuden huomiointi on yksi seksuaalikasvatuksen kansallisista tavoitteista (Klemetti – Raussi-Lehto 2016). Seksuaali- ja lisääntymisterveyden edistämisen toimintaohjelman yhtenä tavoitteena on, että ”seksuaalikasvatuksessa ja kasvatusmateriaalin suunnittelussa huomioidaan seksuaalisen suuntautumisen, sukupuoli-identiteetin ja sukupuolen ilmaisun moninaisuus” (Klemetti – Raussi-Lehto 2016: 41). Kokonaisvaltaisen seksuaalikasvatuksen pitäisi perustua muun muassa ihmisoikeuksiin, itsemääräämisoikeuteen, sukupuolten väliseen tasa-arvoon ja erilaisuuden hyväksymiseen. Lisäksi se on ”nähtävä keinona kehittää yhteiskuntaa oikeudenmukaiseen ja myötätuntoiseen suuntaan voimaannuttamalla yksilöitä ja yhteisöjä”. (BZgA – WHO Europe 2010: 28.)

Ydinperheihanne on edelleen vallalla, vaikka nyky-yhteiskuntaa luonnehtii yhä vahvemmin yksilöllisyys. Ydinperheihanteen keskeisimpänä ja pysyvimpänä perustana toimii heteroseksuaaliseen parisuhteeseen perustuva vanhemmuus. (Nätkin 2003: 21, 37.) Sateenkaariperheet monine erilaisine muotoineen ovat osin ristiriidassa yhteiskunnassa vallitsevan perhekäsityksen kanssa (Moring 2013: 177). Perheet kohtaavat haasteita muun muassa perhelainsäädännön, etuuksien ja kuntien palvelujen sekä julkisten terveyspalvelujen kanssa (Sateenkaariperheet ry 2016c). Ajoittaisen yhteiskunnallisen näkymättömyyden ja muiden kohtaamiensa haasteiden vuoksi sateenkaariperheet saattavat tarvita erityistä tukea vanhemmuuteen ja parisuhteeseen. Tämä vaatii kättilöltä sateenkaariperheiden erityispiirteiden tuntemista ja perhekeskeisyyden korostamista. Lisäksi vaaditaan avarakatseisuutta, herkkyyttä, hienotunteisuutta ja tasavertaisuutta moninaisuuden kohtaamisessa. (Jämsä 2008d: 159–160, 162–164.)

2.2 Seksuaalikasvatuksen standardit Euroopassa

Maailman terveysjärjestön (WHO) Euroopan aluetoimisto sekä Saksan liittovaltion terveyskasvatuskeskus (BZgA) ovat julkaisseet asiakirjan nimeltä *Seksuaalikasvatuksen standardit Euroopassa – Suuntaviivat poliittisille päättäjille, opetus- ja terveydenhoidon viranomaisille ja asiantuntijoille*. Suomessa sen on julkaissut THL. Kyseessä ei ole sitova julkaisu, vaan nimensä mukaisesti siinä pyritään antamaan suuntaviivoja seksuaalikasvatuksen parantamiseksi ja yhtenäistämiseksi Euroopan alueella. Tavoitteena on edistää kokonaisvaltaista seksuaalikasvatusta (Bzga – WHO Europe 2010: 3). Standardien laadinnassa on ollut mukana myös suomalaisia asiantuntijoita (Bzga – WHO Europe 2010: 4).

Seksuaalikasvatuksen standardit Euroopassa pitää sisällään ikäryhmittäisen, seksuaalikasvatussisällön mukaisen seksuaalikasvatustaulukon. Tämän taulukon sisältö on asiakirjan se osa, johon opinnäytetyössä keskitytään. Taulukko on rakenteeltaan jaettu eri ikäryhmiin: 0–4 -vuotiaat, 4–6 -vuotiaat, 6–9 -vuotiaat, 9–12 -vuotiaat, 12–15 -vuotiaat ja 15 vuotta täyttäneet. Ikäryhmät on valittu WHO:n ikäryhmien mukaisesti ja ne vastaavat eri kehitysvaiheita (BzgA – WHO Europe 2010: 35). Taulukko pitää sisällään kahdeksan yleistä teemaa: ihmiskeho ja ihmisen kehitys; hedelmällisyys ja lisääntyminen; seksuaalisuus; tunteet; ihmissuhteet ja elämäntyyli; seksuaalisuus, terveys ja hyvinvointi; seksuaalisuus ja oikeudet sekä seksuaalisuutta määrittävät sosiaaliset ja kulttuuriset tekijät (arvot/normit). Näistä jokaista käsitellään kehitysvaiheeseen sopivasti kaikissa ikäryhmissä. (BzgA – WHO Europe 2010: 38–54.)

Yllä lueteltuja pääteemoja on täsmennetty jakamalla kuhunkin liittyvät asiat tietoihin, taitoihin ja asenteisiin. Tätä jakoa asiakirjassa perustellaan sillä, että seksuaalikasvatus on muutakin kuin tiedon jakamista - siinä autetaan oppijoita hankkimaan taitoja ja osaamista sekä kehittämään oma suhtautumistapansa seksuaalisuuteen. (BzgA – WHO Europe 2010: 33.) Tiedot -sarakkeen sisältö on "seksuaalikasvatukseen liittyvien faktatietojen esittämistä tasapainoisella, kattavalla ja ikään nähden sopivalla tavalla". Taidot taas "viittaavat aiheita koskeviin käytännön asioihin: siihen, mitä oppijan pitäisi kyetä tekemään oppimisen jälkeen." Asenteiden määritelmä on, että ne ovat "aiheisiin liittyviä sisäistettyjä mielipiteitä ja arvoja" ja "käyttäytymistämme ohjaavia peruseriaatteita". (BzgA – WHO Europe 2010: 33–34.) Johdatuksessa taulukon sisältöön todetaan, että sitä "voidaan myös mukauttaa sopivaksi ihmisille, joilla on erityistarpeita sekä vähemmistöille" (BzgA – WHO Europe 2010: 33).

Tässä työssä seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvien ihmisten näkemyksiä verrataan seksuaalikasvatuksen sisällöistä taulukon ikäryhmään 12–15 -vuotiaat ja pääteemaan hedelmällisyys ja lisääntyminen. Juuri tämä ikäryhmä valittiin sen takia, että toiveena oli keskittyä yläasteikäisiin nuoriin pikemmin kuin lapsiin ja koska lasten hankinta toki on yläasteikäisille aivan eri tavalla hahmotettava asia kuin sitä nuoremmille lapsille. Koska aihetta rajattaessa päätettiin keskittyä lastenhankintaan, niin taulukon yleisistä teemoista käsitellään ainoastaan teemaa hedelmällisyys ja lisääntyminen. Tämä osa taulukosta on nähtävissä kappaleessa 7.4 (Kuvio 1).

2.3 Työn tarkoitus, tavoite ja tutkimuskysymykset

Opinnäytetyön tarkoituksena on selvittää, millaisia näkemyksiä seksuaali- ja sukupuoli-vähemmistöihin kuuluvilla ihmisillä on siitä, mitä yläkoulun seksuaalikasvatuksessa tulisi opettaa sateenkaariperheiden lastenhankinnasta. Lisäksi tarkoituksena on verrata näkemysten suhdetta eurooppalaisten seksuaalikasvatuksen standardien sisältöihin kyseisen aiheen osalta.

Tavoitteena on, että tuotettua tietoa voisi hyödyntää kättilöiden, sekä muiden sosiaali- ja terveydenhuollon ammattilaisten, ammatillisen osaamisen kehittämisessä. Havaittuja kehityskohteita sekä mahdollista lisätutkimusta voisi käyttää osana seksuaali- ja lisääntymisterveyden edistämisen toimintaohjelman tavoitteiden sekä eurooppalaisten seksuaalikasvatuksen standardien saavuttamiseen ja syventämiseen tähtääviä toimenpiteitä. Tätä kautta seksuaalisuuden ja perheiden moninaisuus pääsisi paremmin esille suomalaisten koulujen antamassa seksuaalikasvatuksessa, ja tasa-arvo ja syrjimättömyys lisääntyisivät seksuaali- ja lisääntymisterveyteen liittyvässä työssä.

Tutkimuskysymykset ovat:

- Mitä sateenkaariperheiden lastenhankintaan liittyvää osaamista tietoihin, taitoihin ja asenteisiin liittyen tulisi seksuaali- ja/tai sukupuolivähemmistöön kuuluvien ihmisten näkemysten mukaan saada koulun seksuaalikasvatuksessa?
- Miten saadut tulokset käyvät yhteen tai eroavat Seksuaalikasvatuksen standardit Euroopassa -julkaisussa määriteltujen seksuaalikasvatuksen vähimmäisvaatimusten kanssa, 12–15 -vuotiaiden ikäluokan ja hedelmällisyyden ja lisääntymisen teeman osalta?

3 Seksuaalisuus, seksuaalikasvatus ja koululaitos

3.1 Seksuaali- ja lisääntymisoikeudet

Lisääntymisoikeudet ja seksuaalioikeudet ovat osittain päällekkäisiä termejä, joiden käytöstä ei ole selkeää konsensusta. Lisääntymisoikeudet on vanhempi käsite, jota on ruvettu käyttämään 1960 -luvulla. Seksuaalioikeuksien termiä taas aloitettiin käyttämään

1990 -luvulla. Lisääntymisoikeuksia voidaan pitää seksuaalioikeuksien yhtenä alakäsitteenä, ja toisinpäin. Termit täydentävät toisiaan. (Klemetti – Raussi-Lehto 2014: 10–11.) Opinnäytetyössä käytetään näitä termejä yhdessä, muodossa seksuaali- ja lisääntymisoikeudet, jotta ne olisivat mahdollisimman kattavat. Sama pätee myös seksuaaliterveyteen ja lisääntymisterveyteen.

Seksuaali- ja lisääntymisoikeuksia Suomessa säätelevät Suomen ratifioimat kansainväliset ihmisoikeussopimukset, erilaiset julistukset sekä Suomen laki (Klemetti – Raussi-Lehto 2014: 22–23). Suomen lainsäädännössä seksuaali- ja lisääntymisoikeuksista on säädetty useissa eri laeissa, mm. kansanterveyslaissa 66/1972, perustuslaissa 731/1999 ja tasa-arvolaisissa 609/1986 sekä laissa potilaan asemasta ja oikeuksista 785/1992 (Klemetti – Raussi-Lehto 2014: 238–239). Kansainvälisesti kaksi tärkeintä seksuaalioikeuksien julistusta ovat Seksuaaliterveyden maailmanjärjestön (World Association for Sexual Health, WAS) sekä Kansainvälisen perhesuunnittelujärjestöjen liiton (International Planned Parenthood Federation, IPPF) julistukset. Näiden pohjalta Väestöliitto on muokannut oman seksuaalioikeuksien julistuksensa. (THL 2015.)

Väestöliiton määrittelemät seksuaalioikeudet ovat:

1. Oikeus omaan seksuaalisuuteen
2. Oikeus tietoon seksuaalisuudesta
3. Oikeus suojella itseään ja tulla suojelluksi
4. Oikeus seksuaaliterveyspalveluihin
5. Oikeus tasa-arvoon ja syrjimättömyyteen
6. Oikeus yksityisyyteen
7. Oikeus vaikuttaa

(Väestöliitto 2016.)

Seksuaaliterveyden maailmanjärjestö WAS:n julistuksessa huomionarvoisia tämän tutkimuksen kannalta ovat seuraavat kohdat:

”Seksuaaliterveyden maailmanjärjestö tiedostaa, että henkilöiden seksuaaliset suuntautumiset, sukupuoli-identiteetit ja kehollinen moninaisuus tarvitsevat ihmisoikeuksien suojan. Jokaisella on oikeus saada opetusta ja kokonaisvaltaista seksuaalikasvatusta. Seksuaalikasvatuksen on oltava ikään soveltuvaa, tieteellisesti täsmällistä, kulttuurisesti asiantuntevaa ja perustuttava ihmisoikeuksiin, sukupuolten tasa-arvoon ja myönteiseen käsitykseen seksuaalisuudesta ja nautinnosta.” (WAS, suom. Paananen 2014.)

Määritelmässä korostuu, miten seksuaali- ja lisääntymisoikeudet ovat kytköksissä ihmisoikeuksiin. Lisäksi erityisen haavoittuvassa asemassa olevat ryhmät, kuten seksuaali-sukupuolivähemmistöt, tuodaan näkyviksi. Huomionarvoista on myös oikeus laadukkaaseen seksuaalikasvatukseen, joka tässä siis nähdään yleismaailmallisena, ihmisoikeuksiin verrattavana oikeutena.

3.2 Seksuaali- ja lisääntymisterveys

Maailman terveysjärjestö (WHO) määrittelee seksuaaliterveyden seuraavasti:

”Seksuaaliterveys on seksuaalisuuteen liittyvä fyysinen, emotionaalinen, psyykinen ja sosiaalinen hyvinvoinnin tila. Se ei ole ainoastaan sairauden, toimintahäiriön tai raihnaisuuden puuttumista. Seksuaaliterveys edellyttää positiivista ja kunnioittavaa suhtautumista seksuaalisuuteen ja seksuaalisiin suhteisiin. Lisäksi siihen vaaditaan mahdollisuutta nautinnollisiin ja turvallisiin seksuaalisiin kokemuksiin vailla pakottamista, syrjintää tai väkivaltaa. Jotta seksuaaliterveys saavutettaisiin ja se pysyisi yllä, on kaikkien ihmisten seksuaalioikeuksia kunnioitettava ja suojeltava ja niiden on toteuduttava.” (WHO 2002. Suom. opinnäytetyön tekijät.)

Lisääntymisterveyden WHO määrittelee näin:

”WHO määrittelee terveyden täydellisen fyysisen, psyykkisen ja sosiaalisen hyvinvoinnin tilana, ei pelkästään sairauden tai raihnaisuuden puuttumisena. Tässä kontekstissa lisääntymisterveys kattaa lisääntymisprosessit, toiminnot ja järjestelmät kaikissa elämän vaiheissa. Näinollen hyvä lisääntymisterveys edellyttää, että ihmiset voivat nauttia vastuullisesta, tyydyttävästä seksielämästä ja että he pystyvät lisääntymään. Heillä tulee olla vapaus päättää lisääntyäkö vai ei sekä milloin ja kuinka usein.” (WHO 2016. Suom. opinnäytetyön tekijät.)

Suomen virallisessa seksuaali- ja lisääntymisterveyden edistämisen toimintaohjelmassa (Klemetti – Raussi-Lehto 2014: 146) kirjoitetaan seksuaali- ja lisääntymisterveyden yhteydestä mielenterveyteen. Seksuaaliseen suuntautumiseen tai sukupuolen ilmaisuun liittyviä ennakkoluuloja ja syrjintää mielenterveysongelmien aiheuttajana ei mainita, mutta aiheesta on olemassa sekä suomalaisia että kansainvälisiä tutkimuksia. Sumian ym. (2015) katsausartikkelissa todetaan, että useissa tutkimuksissa viime vuosikymmeniltä on havaittu, että seksuaali- ja/tai sukupuolivähemmistöihin kuuluvilla nuorilla on muuta väestöä enemmän psyykkisiä terveysongelmia. Tätä selittämään löytyy monia yhteiskunnallisia ja sosiaalisia tekijöitä, kuten ympäristön negatiivinen suhtautuminen kyseisiin vähemmistöihin (Sumia – Savioja – Lindberg – Holttinen – Kaltiala-Heino 2015).

3.3 Seksuaali- ja lisääntymisterveyden edistäminen Suomessa

Seksuaali- ja lisääntymisterveyden edistäminen Suomessa perustuu seksuaali- ja lisääntymisoikeuksiin. Terveiden edistäminen on osaltaan näiden oikeuksien täytäntöönpanoa, ja seksuaalikasvatus on suuressa osassa seksuaaliterveyden edistämisessä. Myös oikeuksista tiedottaminen edesauttaa niiden toteutumista, sillä sitä, mistä ei tiedä, ei pysty myöskään vaatimaan.

Seksuaali- ja lisääntymisterveyden edistämistä Suomessa ohjaa ja johtaa Sosiaali- ja terveysministeriö (STM). Sen käytäntöjen linjaamisesta vastaavat Terveiden ja hyvinvoinnin laitos (THL) sekä kunnat. (STM 2016.) Suomen virallinen seksuaali- ja lisääntymisterveyden edistämisen toimintaohjelma on STM:n ja THL:n julkaisema. Tämänhetkinen ohjelma, ”Edistä, ehkäise, vaikuta” on voimassa vuodesta 2014 vuoteen 2020. (Klemetti – Raussi-Lehto 2014.) Tärkeitä toimijoita ohjelman tavoitteiden saavuttamisessa ovat mm. äitiys- ja lastenneuvolat, kouluterveydenhuolto sekä peruskoulu (STM 2016; Klemetti – Raussi-Lehto 2014: 16). Seksuaali- ja lisääntymisterveyden edistäminen pitää sisällään monia yhteiskunnan osa-alueita niin terveyden- ja sairaanhoidon, sosiaalityön kuin opetuksenkin alalla ja vaatii moniammatillista yhteistyötä. Sen osa-alueita ovat seksuaali- ja parisuhdeneuvonta, hedelmättömyyden ehkäisy, seksuaalisen väkivallan ehkäisy, ei-toivottujen raskauksien ehkäisy ja seksitautien torjunta sekä seksuaalisuuden ja sukupuolen moninaisuuden hyväksyntä. (STM 2016.)

Seksuaali- ja lisääntymisterveyden edistämisen toimintaohjelman ensimmäiseksi painopistealueeksi on valittu lapset ja nuoret. Ohjelman johdannossa mainitaan, että edellisen, vuosien 2007–2011 toimintaohjelman väliarvioinnissa nousi esille, että mm. seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen huomiointi on yksi tulevaisuuden haasteista. (Klemetti – Raussi-Lehto 2014: 16.) Tällä hetkellä voimassa olevassa toimintaohjelmassa (Klemetti – Raussi-Lehto 2014: 22) todetaan, että ”*seksuaali- ja lisääntymisterveyden edistämisen tulee toteutua tasa-arvoisesti (...) riippumatta iästä, sukupuoli-identiteetistä ja sukupuolen ilmaisun moninaisuudesta, seksuaalisesta suuntautumisesta (...) tai muista yksilöllisistä ominaisuuksista*”. Ohjelmassa todetaan myös, että tasa-arvo ei Suomessa aina toteudu ja siksi esimerkiksi ”*seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen (...) seksuaali- ja lisääntymisterveyteen ja -palveluihin liittyviä erityistarpeita nostetaan toimintaohjelmassa esille*” (Klemetti – Raussi-Lehto 2014: 22–23).

3.4 Kokonaisvaltainen seksuaalikasvatus koulussa

Seksuaalikasvatus voidaan jakaa viralliseen, opettajien, terveydenhoitohenkilökunnan ja muiden ammattilaisten antamaan, sekä epäviralliseen, vanhempien, muun lähipiirin ja sosiaalisen median antamaan kasvatukseen (Seksuaalikasvatuksen standardit Euroopassa 2010: 8). Tässä työssä keskitymme peruskoulussa annettavaan seksuaalikasvatukseen, joka on siis virallista seksuaalikasvatusta.

Nykyään seksuaalikasvatuksesta puhuttaessa käytetään usein käsitettä *kokonaisvaltainen seksuaalikasvatus* (mm. BZgA – WHO Europe 2010: 3; Apter 2015: 179). Tällä termillä viitataan siihen, että seksuaalikasvatus ei ole pelkkää seksin riskeistä tiedottamista tai lisääntymisen biologiaa. Kokonaisvaltainen seksuaalikasvatus pyrkii näkemään seksuaalisuuden ihmisen voimavarana. Siinä lapsille ja nuorille halutaan antaa ikätasoista, neutraalia ja tieteellisesti paikkansapitävää tietoa ja auttaa heitä kehittämään taitoja, joiden avulla he voivat itse päättää omasta seksuaalisuudestaan. (BZgA – WHO Europe 2010: 3; Apter 2015: 179.) Seksuaalikasvatuksen standardit Euroopassa -asiakirjassa seksuaalikasvatus määritellään ”*seksuaalisuuden kognitiivisten, emotionaalisten, sosiaalisten, vuorovaikutteisten ja fyysisten näkökohtien*” oppimisena. Sen avulla lapset ja nuoret ”*hankkivat tiedot, taidot ja positiiviset arvot joita he tarvitsevat ymmärtääkseen seksuaalisuuttaan ja nauttiakseen siitä*” (BZgA – WHO Europe 2010: 19). Edistä, ehkäise, vaikuta -toimintaohjelman johdannossa todetaan, että seksuaalikasvatuksella voidaan ”*vahvistaa lapsen ja nuoren omanarvontuntoa ja itsetuntemusta sekä kasvattaa turvalliseen ja positiiviseen seksuaalisuuteen. Peruskoulun seksuaalikasvatus on avainasemassa, koska se tavoittaa koko oppivelvollisuusikäisen väestön.*” (Klemetti – Raussi-Lehto 2014: 16.)

Suomessa kaikkea perusopetusta säädelään lainsäädännön, perusopetuksen opetussuunnitelman valtakunnallisten perusteiden sekä kunta- tai koulukohtaisen opetussuunnitelman kautta. Lait ja asetukset, jotka säätelevät perusopetusta ovat perusopetuslaki (628/1998) ja perusopetusasetus (852/1998) sekä valtioneuvoston asetus perusopetuksen valtakunnallisista tavoitteista ja tuntijaosta (422/2012). Näissä säädetään muun muassa mitä oppiaineita peruskoulussa tulee opettaa. Kunta- tai koulukohtainen opetussuunnitelma määrittelee opetuksen tarkemmat sisällöt edellä lueteltujen asiakirjojen pohjalta. Paikallinen opetussuunnitelma on julkinen asiakirja, joka jokaisen opetuksen järjestäjän tulee pitää yleisön luettavissa, esimerkiksi kunnan internet-sivuilla. (Opetushal-

litus 2016.) Opetushallituksen julkaisemissa, viimeksi vuonna 2014 ilmestyneissä perusopetuksen opetussuunnitelman perusteissa määritellään peruskoulun oppiaineiden yleisluontoiset tavoitteet. Seksuaalikasvatusta ei sinällään, erillisenä kokonaisuutena mainita (Opetushallitus 2016). Suomessa seksuaalikasvatus ei olekaan oma, erillinen oppiaineensa, vaan sitä annetaan osana monia oppiaineita. Pääasiallisin näistä on terveystieto, mutta aihetta voidaan käsitellä myös mm. biologian, liikunnan, yhteiskuntaopin, uskonnon tai elämänkatsomustiedon oppitunneilla. (BzgA – WHO Europe 2010: 12).

Terveystieto on kuulunut yläkoulun opetussuunnitelmaan pakollisena oppiaineena vuodesta 2006 (Apter 2015: 185). Perusopetuksen opetussuunnitelman valtakunnallisissa perusteissa määritellään terveystiedon tavoitteet luokille 7–9 sekä niiden saavuttamiseen tähtäävät keskeiset sisältöalueet. Näistä osan voidaan ajatella liittyvän seksuaalikasvatukseen ja ilmentävän seksuaalisuuden monimuotoisuuden tiedostamista. Ne ovat tavoite nro. 4: ”*Ohjata oppilasta pohtimaan yksilöllisyyteen, yhteisöllisyyteen ja yhdenvertaisuuteen liittyviä kysymyksiä terveyden näkökulmasta (...)*” sekä sisältöalue nro. 2: ”*(...) Sisällöissä perehdytään seksuaalisuuteen, seksuaaliterveyden eri osa-alueisiin ja seksuaalisen kehityksen monimuotoisuuteen(...)*”. (Opetushallitus 2014: 399–400.)

Winter ym. (2016) esittävät, että koulujen tulisi olla transsukupuolisille oppilaille tai opiskelijoille turvallisia tiloja niin wc-tiloiltaan, pukuhuoneiltaan kuin toimintaperiaatteiltaan. Lisäksi opettajien tulisi olla koulutettuja transsukupuolisten oppilaiden kohtaamiseen ja opettamiseen, jotta transihmisten terveys ja hyvinvointi kohenisivat. Seksuaalikasvatuksen tulisi kattaa sukupuolen moninaisuus – mukaan lukien transsukupuolisuus – ja on tärkeää, että transsukupuoliset ihmiset voivat olla avoimia sukupuoli-identiteetistään koululaitoksissa.

3.5 Seksuaalisuuden portaat

Seksuaalikasvatuksen standardit Euroopassa -asiakirjaan pohjautuen Opetushallitus on julkaissut oppaan Seksuaalisuuden portaat (Kortenniemi-Poikela – Cacciatore 2015). Opas koostuu materiaalista, joka on suunniteltu opettajien tueksi seksuaalikasvatukseen (Kortenniemi-Poikela – Cacciatore 2015: 8). Tämä ’seksuaalisuuden portaat’ -malli perustuu edellä mainittuihin seksuaalikasvatuksen standardeihin ja noudattaa asiakirjan vaatimuksia ikätasoisesta, jatkuvasta tunnekasvatuksesta (Kortenniemi-Poikela – Cacciatore 2015: 30). Mallin sanotaan soveltuvan kaikille seksuaaliseen suuntautumiseen

katsomatta (Kortenniemi-Poikela – Cacciatore 2015: 9). Seksuaalisuuden portaat -mallin käytöstä koulujen käytännön opetustyössä ei ole tarjolla tarkkoja tietoja, mutta oppaassa sanotaan, että sitä on käytetty kouluissa ympäri Suomea ja että sen edellisen version on hankkinut yli 1600 seksuaalikasvatusta antavaa tahoa (Kortenniemi-Poikela – Cacciatore 2015: 6).

Seksuaalisuuden portaat -mallin käytön opettajan oppaassa seksuaalisuuden monimuotoisuus nousee käsiteltäväksi aiheeksi peruskoulun seitsemännellä luokalla. Siihen kuuluu oppaan mukaan mm. kanssaihminen yksilöllisen seksuaalisuuden ja sukupuolikäsityksen hyväksyminen ja kunnioittaminen (Kortenniemi-Poikela – Cacciatore 2015: 129). Erilaiset perhemuodot ja seksuaalisuuden vaikutus perheen perustamiseen sekä lainsäädännön merkitys sateenkaariperheen ja/tai apilaperheen vanhemmuudessa tulevat käsiteltäviksi aiheiksi yhdeksännellä luokalla (Kortenniemi-Poikela – Cacciatore 2015: 132).

Seksuaalisuuden portaat -oppaassa on Tuulia Ahon (2015: 177–178) artikkeli ”Nuorten yhdenvertainen kohtaaminen seksuaalikasvatuksessa”. Siinä käsitellään nuorten kanssa toimivien ammattilaisten osaamista seksuaalisen ja sukupuolen moninaisuuden kohtaamisessa ja annetaan siihen vinkkejä. Aho kirjoittaa mm. sanavalintojen merkityksestä. Esimerkkeinä hän mainitsee puhumisen kumppaneista tyttö- ja poikaystävien sijaan ja vanhemmista isän ja äidin sijaan. Lisäksi hän kirjoittaa, että opetustilanteissa käytettävät kuvat ja muut materiaalit ovat myös tärkeä osa kasvatusta, ja että olisi tärkeää että ihmisten monenlaisuus näkyisi myös niissä. (Aho 2015: 178.)

3.6 Koulukohtainen tasa-arvosuunnitelma

Opetushallituksen vuonna 2014 julkaisemiin perusopetuksen opetussuunnitelman perusteisiin (Opetushallitus 2014) tehtiin täydennys vuonna 2015 (Opetushallitus 2015a). Täydennys koskee koulukohtaista tasa-arvosuunnitelmaa ja se perustuu vuonna 2015 voimaan astuneeseen, muuttuneeseen lakiin naisten ja miesten välisestä tasa-arvosta. Tässä laissa veloitetaan koulutuksen ja opetuksen järjestäjiä laatimaan koulukohtainen tasa-arvosuunnitelma vähintään kolmen vuoden välein. (Laki naisten ja miesten välisestä tasa-arvosta annetun lain muuttamisesta 1329/2014 § 5 ja 5 a.)

Tämän opinnäytetyön aiheen kannalta keskeistä laissa naisten ja miesten välisestä tasa-arvosta on siihen vuonna 2014 tehtyjen muutosten yhteydessä lisätyt kohdat sukupuoli-

identiteetistä sekä sukupuolen ilmaisusta, jotka nähdään nyt syrjinnän perusteina siinä missä lain aiemmassa versiossa nähtiin vain biologinen sukupuoli syrjinnän perusteena. Nämä seikat on otettava huomioon myös koulujen laatimissa tasa-arvosuunnitelmissa sekä muussa koulun toiminnassa. Laki naisten ja miesten välisestä tasa-arvosta annetun lain muuttamisesta 1329/2014 § 6 c:

”Sukupuoli-identiteettiin tai sukupuolen ilmaisuun perustuvan syrjinnän ennaltaehkäisy: Viranomaisten, koulutuksen järjestäjien ja muiden koulutusta tai opetusta järjestävien yhteisöjen sekä työnantajien tulee ennaltaehkäistä sukupuoli-identiteettiin tai sukupuolen ilmaisuun perustuvaa syrjintää tavoitteellisesti ja suunnitelmallisesti. Edellä 1 momentissa tarkoitettu velvoite tulee ottaa huomioon oppilaitoksen ja työnantajan 5 a ja 6 a §:n mukaisia tasa-arvosuunnitelmia valmisteltaessa ja tasa-arvoa edistävästä toimenpiteistä päätettäessä.”

Edellä esiteltyyn lainaukseen ja lakiin kokonaisuudessaan viitaten voidaan siis todeta, että myös koulussa annettavan opetuksen – tässä seksuaalikasvatuksen – on oltava luonteeltaan ja sisällöltään syrjimätöntä.

STM:n (2015: 18) mukaan syrjinnän ennaltaehkäisy on osa oppilaitosten tasa-arvotyötä. Koulujen hyvinä käytäntöinä sukupuolivähemmistöjen syrjinnän ennaltaehkäisemiseksi on esitetty muun muassa seuraavia toimia: oppilaitosten ympäristöjen kehittäminen turvallisiksi kaikkien sukupuolten kannalta, sukupuoli-identiteettiin tai sukupuolen ilmaisuun perustuvaan häirintään puuttuminen, sukupuolen itsemäärittelyn kunnioittaminen ja henkilön itse käyttämien termien käyttäminen, opetuksen ja oppimateriaalin kehittäminen sukupuolen moninaisuuden näkymiseksi, sukupuolioletusten välttäminen, sukupuolineutraalien tilojen järjestäminen, sekä käytännöistä joustamisen ja yksityisyyden suojan parantaminen (STM 2015: 13, 15–16).

Kettunen (2010) kuvaa käsitettä *piilo-opetussuunnitelma*. Sillä tarkoitetaan, että myös asioista vaikeneminen koulussa on osa opetusta. Tällä piilo-opetuksella välitetään sukupuolikasvatuksessa paljon tietoa. Näin välitettävä tieto on osin asenteellista, ja siksi on olennaista pitää asia mielessä. (Kettunen 2010: 20–21.) Eli toisin sanoen myös tietyistä asioista puhumatta jättäminen voi olla syrjintää tai vähintäänkin välittää asennetta, jonka mukaan vaietut asiat eivät ole tärkeitä tai hyväksyttäviä.

3.7 Koulun seksuaalikasvatus sopeutumisenä yhteiskunnallisiin muutoksiin

Alun perin seksuaalikasvatusta alettiin eurooppalaisissa kouluissa antaa 1970-luvun paikkeilla. Silloin yhteiskunnassa oli tapahtunut ja tapahtumassa suuria sosiaalisia muutoksia – ehkäisytabletit tulivat markkinoille, nuoruus ikäkautena oli syntynyt nuorisokulttuurin myötä, raskaudenkeskeytykset tulivat laillisiksi monissa maissa. 1980-luvulla puhjennut HIV/AIDS-epidemia toi omat riskinsä aiempaa vapautuneempaan seksuaalisuuden ilmentämiseen. Yhteiskunnan oli sopeuduttava näihin muutoksiin ja vastattava niiden tuomiin tarpeisiin ja haasteisiin. Yksi keino tässä sopeutumisessa oli alkaa valistaa nuoria seksuaalisuuteen ja seksiin liittyvistä asioista, eritoten koulussa. (BZgA – WHO Europe 2010: 9.)

Yhteiskunnallisia muutoksia tapahtuu edelleen. Niistä yksi suurimpia lienee median muuttuminen – nuorilla on nykyään käytössään paljon hyvin erilaisia tiedonlähteitä, kuten sosiaalinen media. Valitettavasti suuri osa tästä tiedosta ei ole luotettavaa tai tasapainoista. Pornografiaa on saatavilla helposti ja paljon, ikään ja kehitystasoon katsomatta. Pornografia on hyvin usein naista halventavaa ja epärealistista. (BZgA – WHO Europe 2010: 22.) Lisäksi mainonta ja yhteiskunta ylipäättään ovat ”seksualisoituneet”, mikä voi vaikuttaa kielteisesti nuorten käsityksiin seksuaalisuudesta (BZgA – WHO Europe 2010: 9). Nämä ovat jälleen uusia syitä antaa seksuaalikasvatusta kouluissa. Internetin ja sosiaalisen median tietotulvan harhaanjohtavia tietoja ja mielikuvia on torjuttava ja oikaistava (BZgA – WHO Europe 2010: 22).

Tasa-arvoiseen avioliittoon liittyvä avioliittolain muutos tulee voimaan 1.3.2017. Muutoksen myötä myös samaa sukupuolta olevat henkilöt voivat solmia avioliiton ja siten avioliittoon liittyvät oikeudet ulotetaan koskemaan myös heitä. Lakimuutoksen taustalla on kansalaisaloite. (Oikeusministeriö 2016.) Eduskunnalle on syyskuussa 2016 toimitettu kansalaisaloite myös niin kutsutusta äitiyslaista. Aloitteessa vaaditaan, että naispareille syntyvät lapset olisivat oikeudellisesti tasa-arvoisia eri sukupuolta oleville vanhemmille syntyneiden lasten kanssa. Käytännössä tämä tarkoittaa perheen sisäisestä adoptiosta luopumista ja vanhemmuuden tunnustamista jo neuvolassa. Tätä uudistettu avioliittolaki ei turvaa. Eduskunnan lopullinen päätös äitiyslain hyväksymisestä on odotettavissa vuoden 2017 aikana. (Äitiyslaki 2015.) Edellä on kuvattu myös vuonna 2015 voimaan astunut, päivitetty laki naisten ja miesten välisestä tasa-arvosta (Laki naisten ja miesten välisestä tasa-arvosta annetun lain muuttamisesta 1329/2014). Siinä tunnustetaan nykyään sukupuolen moninaisuus. Lain tarkoituksena on naisten ja miesten välisen tasa-arvon edistämisen lisäksi estää sukupuoli-identiteettiin tai sukupuolen ilmaisuun perustuva

syryntä (Laki naisten ja miesten välisestä tasa-arvosta annetun lain muuttamisesta 1329/2014 § 1).

Edistä, ehkäise, vaikuta – Seksuaali- ja lisääntymisterveyden toimintaohjelma 2014–2020 asettaa seksuaali- ja lisääntymisterveyskasvatukseen liittyen yhdeksi tavoitteeksi, että seksuaalikasvatusta antaisivat kaikilla opetusasteilla aiheeseen koulutetut henkilöt, riittäväillä resursseilla. Tämän tavoitteen saavuttamiseksi on toimenpiteenä listattu muun muassa, että Opetushallituksen tulee varmistaa, että peruskoulun ja toisen asteen opetussuunnitelmat sisältävät seksuaali- ja lisääntymisterveyden sekä sukupuolen moninaisuuden laaja-alaisen näkökulman. (Klemetti – Raussi-Lehto 2014: 183.)

4 Sukupuolen ja seksuaalisuuden moninaisuus

Sukupuolen muunnelmia kuvaava kieli on jatkuvassa muutoksessa. Kielen kehitykseen liittyvät laajemmat muutokset, kuten yhteiskunnallinen kehitys ja erilaisten symbolien ja kulttuuristen kuvien merkitysten muuttuminen. (Aarnipuu 2008: 62.) Sukupuolen ja seksuaalisen suuntautumisen moninaisuutta käsiteltäessä on hyvä huomioida, että luokittelimalla saatetaan rajata, rajoittaa, pakottaa tai leimata. Samaan aikaan luokittelimalla voidaan toisaalta myös luoda, avata tai tehdä asioita mahdollisiksi. (Pulkkinen 2016.) Sukupuolivähemmistöistä käytetty termistö ja luokittelu vaihtelevat. Sukupuolesta käytetyt sanalliset ilmaisut ja luokittelut eivät välttämättä ole yhteen sovitettavissa käytännön elämän kanssa, sillä yksilötasolle mentäessä ihmisen oma käsitys sukupuolestaan toimii luokittelun perusteena. (Tasa-arvovaltuutetun toimisto 2011). Aarnipuuta (2008: 62) lainaten: "*Sukupuolella on kysymys ennen kaikkea itsemäärittelystä, minän kokemisesta ja itseilmaisusta*".

Tässä työssä ei pyritä tyhjentävään sukupuolen käsitteen määrittelyyn. Käsitettä on lähestytty eri tieteiden näkökulmista, niin luonnon- kuin ihmistieteiden kautta. Työssä käytetyt luokittelut perustuvat lähteistä saatuun yleiskäsitykseen siitä, miten sukupuolta ja seksuaalisia suuntautumisia eri tieteissä yleisimmin luokitellaan. Käsitteet ja luokittelut eivät tuo koko sukupuolen ja seksuaalisten suuntautumisten kokemusten kirjoa esille.

4.1 Sukupuolen määrittelyä

Sukupuolta voidaan tarkastella moni- ja poikkitieteellisesti useista eri näkökulmista. Sitä voidaan lähestyä ihmisen geneettisten, hormonaalisten, anatomisten, sosiaalisten, psyykkisten tai juridisten ominaisuuksien kautta. Sukupuoleen liittyvät fyysiset, psyykkiset ja sosiaaliset ulottuvuudet muodostavat jokaisella omanlaisensa yhdistelmän. Jokaisen ihmisen sukupuoli muodostuu sukupuoliominaisuuksien yksilöllisestä kokonaisuudesta. Sukupuolen määrittely jaotellaan usein biologiseen ja sosiaaliseen ulottuvuuteen (Aarnipuu 2008: 64). Sukupuolen moninaisuutta esiintyy kaikilla ihmisillä ja näin ollen termi ei kuvaa vain sukupuolivähemmistöjä. (THL 2015a; Tanhua – Mustakallio – Karvonen – Huuska – Aaltonen 2015: 8–9.)

4.1.1 Biologinen sukupuoli

Evoluutioteorian selitysmallissa sukupuolen määrittely perustuu yksilön sukusolujen kokoon. Sukusolujen kokoon perustuva sukupuolen määrittelmä liittyy vahvasti suvunjatkamiseen. Evoluutioteorian ei kuitenkaan sinällään nähdä sulkevan sukupuolta ja seksuaalisuutta koskevaa vaihtelua ja poikkeuksia pois. (Rotkirch 2016: 15, 19, 22, 34.) Perhetutkija Anna Rotkirch on (2016: 15, 31) esittänyt, että sukupuolentutkimuksessa evoluutioteoria antaa sukupuolen ja seksuaalisuuden ymmärtämiselle tieteellisesti kestävä pohjan, sen systemaattisesti selittäen ja linkittäen ”*seksuaalisuuden, lisääntymisen, hoivan ja yhteiskunnallisen vallanjaon*”, ja mahdollistaen sukupuolien yhtäläisyyksien ja erojen tarkastelun.

Lääke- ja terveystieteen sekä biologian näkökulmasta sukupuolella on ennen kaikkea biologinen perusta. Biologinen sukupuoli muodostuu geneettisistä, anatomisista ja hormonaalisista osa-alueista. Sukupuolikromosomit määräävät geneettisen sukupuolen eli sen, kehittykö alkioista nainen, mies vai kromosomiyhdistelmän variaatio. Yksilön sisäiset ja ulkoiset rakenteelliset ominaisuudet määrittävät anatomisen sukupuolen. Sukupuolirauhasten erittämät hormonit, kuten kivesten testosteroni sekä munasarjojen estrogeeni ja progesteroni, määrittävät hormonaalisen sukupuolen. (Vilkkä 2010: 17–18.) Yksiselitteinen, kaksijakoinen biologisen sukupuolen ajatus näyttäytyy loogisena ja totena (Aarnipuu 2008: 65), mutta todellisuudessa biologisiin piirteisiin perustuva jako nais- ja miessukupuoleen on sosiaalisesti rakentunut luokittelu (Vilkkä 2010: 21). Binääristä sukupuolen jaottelua ei tulisi nähdä ainoana luokittelutapana biologisille sukupuoliominaisuuksille, sillä ihmisillä esiintyy yksilöllistä variaatiota sukupuolenpiirteiden suhteen. (Salomäki 2011: 240–241, 246.)

4.1.2 Sosiaalinen sukupuoli

Jo 1940-luvulla alettiin sukupuolta käsittelevässä tieteellisessä keskustelussa tarkastella sukupuolta biologian lisäksi sosiaalisesta aspektista. Sukupuolirooleista alettiin käyttää käsitettä sosiaalinen sukupuoli (Vilka 2010: 18). Vilkan (2010: 18–20) mukaan sosiaalinen sukupuoli pitää sisällään sukupuolen kokemukselliset, persoonalliset, sosiaaliset, kulttuuriset ja juridiset ominaisuudet. Se on ”*kulttuurisesti tuotettu niistä merkityksistä, joita sukupuolitettu keho omaksuu*” (Vilka 2010: 18–20). Sosiaaliseen sukupuoleen liittyy myös kulttuurisidonnainen käyttäytyminen, kuten roolit, eleet, puhetavat, ilmeet, tyylit ja pukeutuminen. Sosiaalinen sukupuoli on aina ”*yksilöllinen, valittu, rakennettu ja muutuva*”, ja siten paljolti ihmisen ”*omaa tapaa tehdä itsensä sukupuoliseksi*”. Sosiaalinen sukupuoli perustuu vahvasti ihmisen kokemukseen omasta sukupuolestaan. Sukupuolidentiteetti muodostuu yksilön tiedostetuista ja tiedostamattomista sukupuoleen liittyvistä tavoista, teoista ja tunteista. Siihen vaikuttavat myös vuorovaikutusprosessit, sosiaaliset käytännöt sekä kulttuuriset kokemukset ja yksilön niille antamat merkitykset. Sukupuolidentiteettiä voivat suunnata myös ihmisen biologiset ominaisuudet. (Vilka 2010: 18–20, 26, 46–47, 166.)

Sukupuolen monimerkityksiset ulottuvuudet eivät ole arvojärjestyksessä toisiinsa nähden. Sukupuolen moninaisen luonteen huomioiminen on ihmisten yhdenvertaisuuden ja tasa-arvon kannalta äärimmäisen tärkeää. (Vilka 2010: 21–22.) Nais- ja sukupuolentutkimuksessa sukupuoli tulkitaan usein kielellisesti, kulttuurisesti ja sosiaalisesti muotoutuvaksi ilmiöksi. Näin ollen käsite muuttuu ajan, paikan ja käsitysten mukaan. (Rossi 2010: 21, 23.) Sukupuolta koskevaa ajattelua kehystää yhä useammin tasa-arvon idea (Julkunen 2010: 10) ja sukupuolen tyypillinen kahtiajako nais- ja miessukupuoliin esitetään tasa-arvoa haittaavana politiikkana ja valtarakenteiden tuotteena (Rotkirch 2016: 28). Tämä kahtiajako on jatkuvien merkityskamppailujen kohde (Rossi 2010: 23). Nais- ja sukupuolentutkimuksessa sosiaalisen sukupuolen käsitteestä ei ole syntynyt konsensusta. Sen parhaasta, kuvaavimmasta tai oikeimpana pidetystä määritelmästä ei olla yhtä mieltä. (Mikkola 2016.) Heiskalan ja Husson (2016a: 54) mukaan tällä hetkellä diskurssissa vallitsee moneuden kohtaaminen ja painopisteen siirtyminen sukupuolijärjestyksen kokonaisuuteen. Sukupuolella on edelleen luontoperustansa, mutta side siihen on löystynyt. Sukupuolta tuotetaan yhä dynaamisempaan ja joustavampaan (Heiskala – Husso 2016b: 204).

4.2 Sukupuolen moninaisuus

Sukupuolen moninaisuus on osa luonnon monimuotoisuutta. Sukupuolta voidaan ajatella jananä tai jatkumona, jonka päissä on naiseus ja mieheys ja niiden välissä sukupuolen vapaata, yksilöllistä ja moninaista tilaa. Kaikilla ihmisillä ei ole kokemusta omalta tuntuvasta sukupuolesta tai sukupuoleen samaistumisesta. Ihmisten tavat kokea ja merkityksellistää kokemuksiaan ovat hyvin erilaisia. Sukupuolen moninaisuuden näkeminen voimavarana avartaa sukupuolinormeja, antaa kaikille ihmisille lisää tilaa olla omanlaisiaan ja edistää ihmisten terveyttä. (Seta – Transtukupiste 2015: 4, 22, 24.)

Sukupuolia voidaan luokitella esimerkiksi ihmisen sukupuoli-identiteetin mukaan (Vilka 2010: 25–26). Ihmisistä suurin osa identifioituu cis-sukupuolisiksi. Cis-sukupuolisella ihmisellä tarkoitetaan miestä tai naista, joka kokee hänelle syntymässä määritellyn sukupuolen itselleen ominaiseksi. (Seta 2013.) Aarnipuun mukaan (2008: 67) "*monenlaisista sukupuolen muunnelmista puhutaan usein kattokäsitteen "sukupuolivähemmistöt" avulla*". Termillä sukupuolivähemmistöt tarkoitetaan laajaa ihmisjoukkoa, joilla on ristiriita biologisen ja sosiaalisen sukupuolen välillä tai joiden sukupuoli ei ole yksiselitteisesti nainen tai mies. Setan hltiq -sanastossa sukupuolivähemmistöön kuuluviksi luetellaan transihmiset (kuten transsukupuoliset, transgenderit ja transvestiitit), intersukupuoliset ja muunsukupuoliset henkilöt. (Seta 2013.)

4.2.1 Intersukupuolisuus

Intersukupuolisuudella tarkoitetaan synnynnäistä tilaa, jossa ihmisen sukupuoli ei ole määriteltävissä fyysisten sukupuoliominaisuuksien perusteella yksiselitteisesti naiseksi tai mieheksi (Intersukupuolisuus.fi 2016). Intersukupuolisuus viittaa nimenomaan sukupuolen fyysisiin ominaisuuksiin, eikä se määrittele henkilön seksuaalista suuntautumista tai hänen koettua sukupuoltaan. Intersukupuolinen henkilö voi identifioida itsensä esimerkiksi naiseksi, mieheksi, molemmiksi tai ei kummaksikaan (United Nations 2016b). On tärkeää, että henkilö itse voi määritellä sukupuolensa. Erityisesti lapsen itsemääräämisoikeutta tulisi vahvistaa hänen identiteettiinsä rakentumisessa. (ETENE 2016: 4.)

Intersukupuolisuus on myös kattokäsite, joka kuvaa laajaa kirjoa ihmiskehojen sukupuolista monimuotoisuutta. Esimerkiksi eräät kromosomaaliset syyt intersukupuolisuuden taustalla eivät ole ulkoisesti havaittavissa. Intersukupuolisten ominaisuuksien variaatioita voidaan sanoa olevan ainakin kymmenittäin. (United Nations 2016b.) Intersukupuolisuus

tulisi nähdä osana kaikkien ihmisten sukupuolisuuden kirjoa (ETENE 2016: 4). Intersukupuolisia ihmisiä on arvioiden mukaan 0,05 – 1,7 % maailman väestöstä. (United Nations 2016b.) Suomessa syntyy vuosittain arviolta kolmesta kahdeksaan intersukupuolista lasta (ETENE 2016: 1).

Kehoon liittyvä itsemääräämisoikeus, stigmasointi ja medikalisointi ovat ihmisoikeuskysymyksiä (Carpenter 2016). Intersukupuolisen lapsen sukupuolielinten kirurgista muokkaamista vastaamaan nais- tai miessukupuolta pidetään epäeettisenä (Winter ym. 2016a). Ryhmä YK:n ja kansainvälisten ihmisoikeuksien asiantuntijoita on esittänyt, että intersukupuolisiin lapsiin ja aikuisiin kohdistuvat lääketieteelliset toimenpiteet ja väkivalta on lopetettava (United Nations 2016a). Osassa maailmaa on jo otettu käyttöön lääketieteellinen lähestymistapa, jossa mahdollista leikkausta viivytetään, kunnes lapsen sukupuoli-identiteetti on vakiintunut tai lapsi on kykenevä tietoiseen päätöksentekoon (Winter ym. 2016a). Valtakunnallisen sosiaali- ja terveysalan eettisen neuvottelukunta ETENE:n (2016) ja Suomen Kätilöliiton (2016) kannanottojen mukaan lapsella tulee muun muassa lähtökohtaisesti olla oikeus omaan kehoonsa ja yleistä tietoisuutta sukupuolen moninaisuudesta tulee lisätä. Suomessa erityisesti lastenkirurgi Mika Venhola on kyseenalaistanut lääketieteen lähestymistavan intersukupuolisuuteen. Hän vastustaa intersukupuolisiin lapsiin kohdistuvia varhaisia kirurgisia leikkauksia, pitäen niitä eettisesti sietämättömänä toimintana. (Venhola 2001: 21–23.)

4.2.2 Transsukupuolisuus

Transsukupuolisella ihmisellä on ristiriita sukupuoli-identiteettinsä ja syntymässä määritetyn biologisen sukupuolen välillä. (WPATH 2011: 2, 5). Transsukupuolisuus nähdään sukupuoliristiriidan äärimuotona – pysyvänä ja tinkimättömänä – ja siihen liittyvät kokemukset ovat yksilöllisesti hyvin vaihtelevia (Pimenoff 2010: 164; Transtukipiste 2016). Sukupuoliristiriita vaatii usein ihmisen fyysisen sukupuolen korjaamista hoitojen avulla sukupuoli-identiteettiä vastaavaksi, muttei aina. Sukupuolenkorjaus tarkoittaa niitä tarvittavia toimenpiteitä, sekä lääketieteellisiä että juridisia, joita henkilö tarvitsee voidakseen elää omassa sukupuolestaan. (Trasek 2016a.; Trasek 2016b.) Transsukupuolisten ihmisten kokonaismäärästä ei ole saatavilla tarkkaa tietoa. Suomessa arviolta noin 200 henkilöä hakeutuu vuosittain sukupuolenkorjausprosessiin ja Euroopassa on arvioitu olevan noin 1,5 miljoonaa transihmistä. (Amnesty 2016.) Joidenkin arvioiden mukaan transihmisiä on maailmanlaajuisesti noin 25 miljoonaa (Winter ym. 2016a) tai 0,3-0,5 % maailman väestöstä (Reisner ym. 2016).

Suomen nykyisen lainsäädännön mukaista sukupuolen juridisen vahvistamisen prosessia on esitetty ihmisoikeuksien vastaiseksi, sillä itsemääräämisoikeus ei siinä toteudu (Amnesty 2016). Suomen nk. translain mukaan henkilön on juridisen sukupuolen vahvistamiseksi muun muassa esitettävä lääketieteellinen selvitys, oltava täysi-ikäinen ja steriloitu tai lisääntymiskyvytön (Laki transseksuaalin sukupuolen vahvistamisesta 563/2002). Tällä hetkellä transsukupuolisuus on kansallisessa Tautiluokitus ICD-10-luokituksessa mielenterveyden ja käyttäytymisen häiriöiden luokan sisällä sukupuoli-identiteetin häiriönä diagnoosikoodilla F64.0 Transsukupuolisuus (THL 2011). Yhteiskunnallinen tutkimus suhtautuu kriittisesti transsukupuolisuuden medikalisointiin. (Huuska 2010: 156.)

Nykykäsityksen mukaan sukupuoliristiriidasta johtuvia mielenterveydenhäiriöiden diagnooseja pidetään yleisesti sopimattomina, hyödyttöminä ja mahdollisesti haitallisina (Winter ym. 2016a). Laaja suomalainen asiantuntijajoukko on esittänyt, että transsukupuolisuuteen ja sukupuoli-identiteettiin liittyvät luokitukset siirrettäisiin omaksi erilliseksi ryhmäkseen pois mielenterveyden ja käyttäytymisen häiriöiden pääluokasta (Huuska – Paalanen – Harviainen – Nissinen – Lehtoranta – Mattila 2010: 4). WHO valmistelee paraikaa uutta ICD-11-luokitusta, johon se on ehdottanut asiaankuuluvien lasten, nuorten ja aikuisten diagnoosien yhdistämistä tulevaan uuteen seksuaaliterveyden alaiseen pääluokkaan (Winter ym. 2016a). Uusi kansainvälinen ICD-11-luokitus on määrä julkaista vuonna 2018 (WHO 2016).

4.2.3 Muunsukupuolisuus

Nais-mies-jaottelun välimaastossa sekä sen ulkopuolella on laaja sukupuolen moninaisuuden kirjo. Muunsukupuolisuudella tarkoitetaan *”sukupuoli-identiteettejä, jotka eivät ole yksiselitteisesti nais- tai miesidentiteettejä”*. Muunsukupuolisen sukupuoli-identiteetti voi koostua sekä miehen että naisen identiteetistä, niiden väliltä tai kahtiajaon ulkopuolelta. (Transtukipiste 2015.) Muunsukupuoliset saattavat kokea sukupuolensa muuttavana läpi elämän, tai he saattavat tuntea itsensä sukupuolettomiksi tai sukupuoleltaan määrittelemättömiksi (Vilkkä 2010: 40). Muunsukupuolisuutta pidetään yleiskäsitteenä nais-mies-jaottelusta eroaville sukupuolille, mutta se on monelle myös omaa henkilökohtaista sukupuolta kuvaava käsite. Muunsukupuolisuuden käsitettä on ryhdytty 2010-luvulla enenevässä määrin käyttämään korvaavana, suomenkielisenä sanana transgender

-käsitteelle. (Transtukipiste 2015). Selkeyden vuoksi tässä työssä on päädytty sisällyttämään transgender -käsite muunsukupuolisuuden käsitteen sisälle.

Osa ihmisistä, jotka sijoittuvat sukupuoli-identiteetiltään nais-mies-jaon ulkopuolelle, eivät koe itseään muunsukupuolisiksi tai edes halua määritellä sukupuoltaan tarkemmin – osa heistä identifioituu neutreiksi, agendereiksi tai sukupuolettomiksi. Toiset kokevat sukupuoli-identiteettinsä vaihtelevana ja liukuvina jaksoina, jolloin puhutaan käsitteestä gender fluid. Toisille kokemus sukupuolien rinnakkaisuudesta määrittynyt kaksi- tai monisukupuolisuudeksi. Sukupuolen moninaisuutta kuvaava sanasto on laaja ja alati muuttuva. Olennaisinta on ymmärtää, että kukaan muu ei voi määritellä toisen sukupuolta. Jokaisen on itse saatava määritellä tai olla määrittelemättä sukupuoltaan, sekä ilmentää tai olla ilmentämättä sitä juuri itselleen ominaisella tavalla. (Transtukipiste 2015.)

4.3 Seksuaalisten suuntautumisten moninaisuus

Tieteessä seksuaaliselle suuntautumiselle on etsitty selitysmalleja niin ihmisen biologisesta kuin psykologisesta kehityksestä. Seksuaalinen suuntautuminen on nähty sekä sisäsyntyisenä ominaisuutena että sosiaalisena rakennelmana. Nämä kaksi näkökulmaa voidaan nähdä toisiaan täydentävinä, kun tarkastellaan seksuaalisen suuntautumisen merkityksiä ihmisille. (Nissinen 2006: 132–133.) Nissisen (2006: 130) mukaan ”*seksuaalisen suuntautumisen määrittely ja siihen liittyvät merkitykset ovat historiallisesti muuttuvia ja kulttuurisidonnaisia*”. Seksuaalista suuntautumista ei pidetä valintana tai tahdonalaisena asiana (Seta 2016).

On esitetty, että seksuaaliselle suuntautumiselle ei ole olemassa yhtä kehityspolkua, vaan seksuaalisen suuntautumisen identiteetti voi selkeytyä ihmisille eri elämänvaiheissa. Yleisintä identiteetin muotoutuminen on murrosiästä lähtien, mutta toisaalta seksuaalisen suuntautumisen nähdään voivan muuttua elämänsä aikana. (Seta 2016.)

Seksuaalinen suuntautuminen kertoo siitä, mihin ”*ihminen suuntaa oman seksuaalisen mieltymyksensä, kiintymyksensä ja halunsa*” (Vilkkä 2010: 73). Seksuaalinen suuntautuminen on ennen kaikkea itsemäärittelykysymys (THL 2016b). Seksuaalinen suuntautuminen ei ole suoraan yhteydessä henkilön seksikäyttäytymiseen tai mahdollisiin seksikokemuksiin (Seta 2016). Seksuaalisen suuntautumisen moninaisuus tarkoittaa sitä seksuaalisen suuntautumisen kirjoa, mitä ihmisellä on. (THL 2016a). Seksuaalisia suuntautumisia voidaan jaotella esimerkiksi homoseksuaalisuuteen, heteroseksuaalisuuteen

ja biseksuaalisuuteen. Lisäksi on olemassa muita seksuaaliseen suuntautumiseen liittyviä käsitteitä ja määritelmiä, kuten aseksuaalisuus, panseksuaalisuus ja queer.

4.3.1 Heteronormatiivisuus yhteiskunnassa

Heteroseksuaalisen henkilön seksuaalinen kiinnostus ja halu kohdistuvat eri sukupuoleen kuin mitä hän itse on. Suurin osa väestöstä on seksuaaliselta suuntautumiseltaan heteroita (Vilkkä 2010: 50–51). Ihmisen seksuaalisuudelle on luotu normeja ja määräyksiä kaikkien yhteiskuntien keskuudessa ja kaikkina aikoina (THL 2016b). Hetero-oletuksella tarkoitetaan kulttuurista ja yhteiskunnallista ajatusmallia, jossa kaikkien oletetaan olevan heteroita (Seta 2013).

Heteronormatiivisuus taas viittaa ajattelutapaan, jossa heterous on oletusarvallisesti toivotuinta, luonnollisinta ja parhaita verrattuna muihin suuntautumisiin. Heteronormiin sisältyy usein myös ajatus kahden erisukupuolisen aikuisen ydinperheestä. (Seta 2013.) Heteronormatiivisuus viittaa nimenomaan siihen, että yhteiskunnan rakenteet ja kulttuuri eivät tunnista muita seksuaalisia suuntautumisia edustavia ihmisiä ja asettavat heidät eriarvoiseen asemaan (Jämsä 2008b: 32). Koulun heteronormatiivisia käytäntöjä on kuvailtu esimerkiksi seuraavan laisesti: ”heteroseksuaalisuuden luonnollistaminen ja normalisoiminen”, heteroseksuaalisuuden olettaminen ja asettaminen keskiöön, ”vaikeneminen seksuaalisesta ja sukupuoleen liittyvästä moninaisuudesta”, sukupuolten asettaminen ”toisilleen vastakkaisiksi ja toisiaan täydentäviksi”, tyttöjen ja poikien välisten erojen korostaminen sekä heidän välisten suhteiden ja koulutilojen heteroseksualisointi (Lehtonen 2003: 237–241).

4.3.2 Homoseksuaalisuus

Homoseksuaalisuudessa seksuaalinen mieltymys, kiintymys ja halu suuntautuvat samaan sukupuoleen. Homoseksuaalisista miehistä puhutaan yleisesti homoina ja homoseksuaalisista naisista lesboina. (Vilkkä 2010: 58.) Seksuaalinen suuntautuminen on osa ihmisen kulttuurisidonnaista identiteettiä. Identiteetti ei ole irrallinen menneisyyden kokemuksista eikä tulevaisuuden näkemyksistä, ja yhdessä ne vaikuttavat merkittävästi ihmisen terveyteen ja hyvinvointiin (Nissinen 2006: 137–138).

Homoseksuaalisuus oli Suomessa tautiluokituksessa vuoteen 1981 asti. Vasta vuonna 1996 Suomessa käyttöön tulleessa ICD-10-luokituksessa todettiin, että sukupuoli- ja suuntautumista ei tule enää pitää häiriönä. Seksuuaalista käyttäytymistä ovat ajan saatossa normittaneet keskeisesti kirkko, oikeuslaitos ja lääketiede. Historian näkökulmasta homoseksuaalisuuden hyväksyntä yhteiskunnassa on verrattain tuore ja keskeneräinen asia. Yhteiskunnassa vallinneen heteroseksismin takia homoseksuaalisuus oli sosiaalisesti marginaalissa pitkään. Tämä näkyy edelleen homo- ja biseksuaalisten elämässä ja väestön asennoitumisessa. Seksuuaalisen suuntautumisen moninaisuutta käsitellään koulujen oppikirjoissa ja opetuksessa sattumanvaraisesti ja osin marginalisoivasti. (Nissinen 2006: 135–137.)

Nissisen (2006: 144) mukaan ”*seksuaalinen suuntautuminen vaikuttaa yksilön terveyteen ja hyvinvointiin sosiaalisen ympäristön reaktioiden kautta läpi elämän*”. Seksuuaalivähemmistöillä on keskimääräistä enemmän mielenterveysongelmia ja heillä on kohonnut riski masennukselle, ahdistukselle sekä itsemurha-ajatuksille ja -yrityksille. (Nissinen 2006: 144.; Institute of Medicine 170.) Vähemmistöjen mielenterveysongelmien suuremman esiintyvyyden on selitetty liittyvän erilaisuuden tunteiden, toiseuden kokemusten, sosiaalisen stigman, ennakkoluulojen, väkivallan, syrjinnän ja kiusatuksi tulemisen kautta syntyvään stressireaktioon (Nissinen 2006: 144). Tätä stigmasointiin liittyvää kroonista stressireaktiota kuvataan myös käsitteellä vähemmistöstressi (Institute of Medicine 2011: 2). Seksuuaalivähemmistöjen voimavaroiksi on kuvailtu muun muassa identiteettityöhön liittyvä kasvuprosessi sekä tukea ja hyväksyntää antava ystävyysverkosto (Nissinen 2006: 144). Vähemmistönuorten mahdollisiksi voimavaroiksi on esitetty hyviä perhesuhteita ja koulujen turvallisuutta (Institute of Medicine 2011: 171).

4.3.3 Biseksuaalisuus

Biseksuaalisuuden ajatellaan olevan sitä, että ”*henkilön mieltymykset joustavat sekä homoseksuaalisuuteen että heteroseksuaalisuuteen*” (Vilkka 2010: 55). Biseksuaaleiksi määritellään henkilöt, jotka mieltyvät niin fyysisesti kuin tunnetasolla yhtä lailla naisiin kuin miehiin. Mieltymyksen kohde voi vaihdella eri elämänvaiheissa. Biseksuaalien kumppaneina voi olla yhtä lailla niin homo-, hetero- kuin biseksuaaleja. Biseksuaalisuutta pidetään omana seksuaalisen suuntautumisen muotonaan, mutta sen ajatellaan myös kietoutuvan sekä hetero- että homoseksuaalisuuteen. (Vilkka 2010: 55–56.)

4.3.4 Moninaisia seksuaalisia suuntautumisia

Aseksuaalisuudella tarkoitetaan sitä, että ihmiseltä puuttuu seksuaalinen kiinnostus tai halu (Vilkkä 2010: 54). Termille ei ole yksiselitteistä määritelmää, sillä ei ole olemassa konsensusta siitä, onko aseksuaalisuus seksuaalisen suuntautumisen muoto vai seksuaalinen häiriö. Useiden aseksuaaleiksi itsensä määrittelevien mielestä kyseessä on nimenomaan seksuaalinen suuntautuminen, koska asia ei lähtökohtaisesti aiheuta heille ongelmia. (Vilkkä 2010: 54.) Aseksuaalisen henkilön elämänsä aikana seksuaalisella halulla, motivaatiolla ja käyttäytymisellä ei ole merkittävää asemaa. Kyse ei ole seksuaalisesta haluttomuudesta tai siitä, että seksi koettaisiin vastenmieliseksi. Aseksuaalinen henkilö voi haluta pitkäaikaista parisuhdetta tai kumppanuutta, vaikka varsinainen seksuaalinen halu puuttuisikin. (Tuovinen – Stålström – Nissinen – Hentilä 2011: 331.) Vilkkä (2010: 54–55) on luokitellut aseksuaalisuuden muotoja seuraavasti: ”1) täydellisen seksuaalisen ja läheisyyden halun puuttuminen, 2) seksuaalisen halun puuttuminen, mutta normaali läheisyyden halu tai 3) voimassa oleva seksuaalinen halu, joka ei kuitenkaan kohdistu kehenkään”.

On olemassa myös muita tapoja määritellä seksuaalista suuntautumista. Panseksuaaliksi itsensä määrittelevä henkilö ei määrittele seksuaalisen suuntautumisensa kohdistuvan tiettyihin sukupuoliin, tai hän ei koe sukupuolen olevan hänelle olennainen seksuaalisen tai emotionaalisen kiinnostuksen määrittäjä (Seta 2013). Englannin kielestä on rantaantunut myös Suomeen käsite queer. Queeriksi itsensä määrittelevä henkilö irtaantuu määritelmistä, joten ei voida tietää, mitä identiteettiin sisältyy, ja queeriksi itsensä määrittelevälle tämä on useimmiten tarkoituksenakin. (Seta 2016.) Queer on poliittinen näkökulma, joka ”kyseenalaistaa yhteiskunnan sukupuoleen ja seksuaaliseen suuntautumiseen liittyviä normeja”. Silloin kun queer käsitetään identiteettinä, sen yhtenä tarkoituksena on kuvata sukupuolten tai seksuaalisten suuntautumisten määritelmien rajoittavuutta. (Seta 2013.)

5 Sateenkaariperhe ja lastenhankinta

Ydinperheideaali syntyi 1800-luvulla porvarillisen elämäntavan ihanteena (Nätkin 2003: 19). Yhteiskunnan alkuperäisimpänä, oikeimpana ja luonnollisimpana perhemuotona on pitkään pidetty ”ehjää ydinperhettä”. Tämän ydinperhemallin tyypillisiä elementtejä ovat

muun muassa vanhempien heteroseksuaalinen parisuhde ja avioliitto, biologinen vanhemmuus sekä vanhemmuuden kaksoisstandardi eli äidin ja isän erilaiset roolit työn- ja vastuunjaossa. (Nätkin 2003: 17.) Tilastojen valossa ydinperhe on edelleen yleisin perhemuoto (Forsberg 2003: 10). 1970-luvulla avioerojen ja avoliittojen yleistymisen myötä avioliittoinstituutio ja lasten huoltajuus kuitenkin muuttivat muotoaan. Näihin aikoihin vanhemmuus ja parisuhde, niin prosesseina kuin käsitteinä, erkanivat toisistaan huoltajulainsäädännössä tapahtuneiden muutosten myötä. Keinoalkuisten lisääntymismenetelmien yleistyttyä biologinen ja sosiaalinen vanhemmuus tulivat yhä selvemmin eri asioiksi. (Nätkin 2003: 20.) Perheiden moninaistumisen nähdään liittyvän yhteiskunnallisiin kehityssuuntiin, kuten kehittyneeseen lainsäädäntöön ja uuden kulttuurisen tilan syntymiseen (Jämsä 2008b: 43).

5.1 Sateenkaariperhe

Kerppola-Pesun ja Moringin (2016: 46) mukaan ”*sateenkaariperheillä tarkoitetaan perheitä, joissa ainakin yksi vanhempi kokee kuuluvansa seksuaali- tai sukupuolivähemmistöön*”. Sateenkaariperheet muodostuvat monenlaisista perhemuodoista ja niissä toteutuu useita erilaisia vanhemmuuksia (Kerppola-Pesu – Moring 2016: 46–47). Sateenkaariperheiden kirjo on laaja ja perheet ovat keskenään hyvinkin erilaisia (Sateenkaariperheet ry 2016a). Sateenkaariperheissä vastuu lasten- ja kodinhoidosta jakautuu yleensä tasaisesti ja parisuhteisiin ollaan yleisesti tyytyväisiä. Sateenkaariperheessä vanhemmuutta kuormittavia sisäisiä tekijöitä voivat olla esimerkiksi seksuaalisuuteen ja seksuaali- ja sukupuoli-identiteettiin, jaettuun vanhemmuuteen tai useampaan kotiin liittyvät haasteet. Kuormittavat ulkoiset tekijät muodostuvat yhteiskunnallisista asenteista ja lainsäädännöllisistä ongelmista. Puutteelliset rakenteet aiheuttavat sen, että kaikki vanhemmat eivät välttämättä ole samanarvoisia suhteessa lapseen. (Kerppola-Pesu – Moring 2016: 49.)

Sateenkaariperheiden yhteiskunnallinen asema on moniulotteinen (Jämsä 2008d: 160). Palvelujärjestelmässä ei ole olemassa yhtenäistä suunnitelmaa tai byrokraattisia rakenteita sateenkaariperhetyön tueksi. Vanhempien parisuhteen muodon takia sateenkaariperheiden lapsilla ei välttämättä ole oikeutta tasavertaisiin palveluihin eikä vanhemmilla perhevapaisiin. Myös perhesuhteiden oikeudellinen turva voi puuttua. (Jämsä 2008c: 62.) Sateenkaariperheitä yhdistävinä tekijöinä nähdään seuraavat kolme elementtiä: kulttuuristen perhemallien puuttuminen, puutteellinen juridinen turva perheenjäsenten ih-

missuhteiden välillä sekä perheiden suunnitelmallisuus ja sitoutuneisuus lapsen elämässä mukana olemiseen (Jämsä 2008b: 28). Kulttuuristen mallien puutteeseen liittyy vanhempien tietoinen vapaus toteuttaa vanhemmuuttaan. Tämän voi nähdä mahdollisuutena, mutta samalla samastumiskohteiden puute voi aiheuttaa perheelle myös erityisiä paineita. (Kerppola-Pesu – Moring 2016: 49.) Juridisten rakenteiden puuttumisen vuoksi sateenkaariperheiden vanhemmat solmivat usein erilaisia lapsen hoitoon liittyviä keskinäisiä sopimuksia. Näihin sopimuksiin ei kuitenkaan liity juridista sitovuutta. (Jämsä 2008b: 28.)

Sateenkaariperheissä vanhemmuus määrittyy tekemisen kautta ja sitä määrittävät perheen sisäinen rakkaus, tuki ja läheisyys (Kerppola-Pesu – Moring 2016: 48). Sateenkaariperheiden vanhemmuus jaotellaan yleisimmin sosiaaliseen, biologiseen, juridiseen ja geneettiseen vanhemmuuteen. Sosiaalinen vanhemmuus rakentuu ensisijaisesti sosiaalisissa suhteissa ja arjessa, eikä se yleensä perustu biologiseen, juridiseen tai geneettiseen vanhemmuuteen. (Moring 2013: 56.) Biologisella vanhemmuudella tarkoitetaan naista, joka on synnyttänyt lapsen, tai miestä, jonka siittiöllä lapsi on saatettu alkuun. Geneettinen vanhemmuus tarkoittaa vanhemman geneettistä suhdetta lapseen, esimerkiksi munasolun luovuttanut nainen on lapsen geneettinen äiti. (Sateenkaariperheet 2016a.)

Juridisesti katsoen vanhemmuus ja huoltajuus ovat erillisiä ja toisistaan riippumattomia asioita. Juridisesta vanhemmuudesta seuraa vanhemmalle elatusvelvollisuus ja lapselle oikeus muun muassa perintöön ja tapaamiseen. Juridisia vanhempia ovat lapsen synnyttänyt nainen, naisen kanssa avioliitossa oleva mies, lapsen isyyden tunnustanut mies, lapsen yksin adoptoinut nainen tai mies sekä lapsen yhdessä adoptoinut heteroaviopari. Juridinen huoltajuus taas määräytyy joko siten, että juridiset vanhemmat sopivat keskenään, kumpi juridisista vanhemmista toimii lapsen juridisena huoltajana vai toimivatko molemmat, tai siten, että epäsovaisessa tilanteessa asiasta päättää tuomioistuin. Tuomioistuin tekee päätöksen myös, mikäli tai lapsen juridiseksi huoltajaksi haetaan jotakuta muuta, kuin juridista vanhempaa. Periaatteessa juridinen huoltaja voi olla kuka tahansa sellainen henkilö, jonka tuomioistuin katsoo lapsen edun mukaiseksi. Juridisia huoltajia voi myös olla enemmän kuin kaksi. (Jämsä 2008c: 62–63.)

Moring (2013: 234) on esittänyt, että sateenkaariperheiden perheyntymisprosesseihin liittyvät ominaisina piirteinä toimijuus ja vastuu. Lapsia tehdään sateenkaariperheissä

yleensä tietoisesta päätöksestä. Oletuksena on, että samalla otetaan vastuuta niin prosessin kulusta kuin sen lopputuloksena syntyvästä perheestä. Perheen sisäisten neuvotteluprosessien lomassa käsitys perheestä yksilöllistyy ja on samalla jatkuvassa muuttoksessa. Neuvottelun kulttuuri takaa perhesuhteiden pysyvyyden juridisesti epävaakaassa tilanteessa ja sosiaalisten suhteiden muuttuessa. (Moring 2013: 234.) Vanhemmuus rakentuu vaiheittain neuvotellen ja lapsen saamiseen vaaditaan usein ulkopuolista apua. Lapsen saamista sateenkaariperheessä on kuvailtu nelivaiheiseksi prosessiksi. Ensimmäisessä vaiheessa pari neuvottelee keskenään biologisen vanhemman valinnasta. Kun biologinen vanhempi on valittu, toinen vaihe muodostuu neuvotteluista, jotka liittyvät ulkopuoliseen apuun ja sen hankkimisen tapoihin, kustannustehokkuuteen sekä menetelmän vaikutuksiin muiden osapuolten asemaan. Kolmannessa vaiheessa päätehtään vaihtoehtoista siihen, miten lapsen siittäminen tapahtuu. Neljänteen vaiheeseen kuuluu raskaus ja synnytys, sekä vaiheen aikana käytävät neuvottelut liittyen lapsen kasvun turvaamiseen ja vanhemmuuden jakamiseen. (Kerppola-Pesu – Moring 2016: 47–48.)

5.2 Sateenkaariperheiden lastenhankinnan muotoja

Tässä kappaleessa esitellään erilaisia sateenkaariperheissä käytössä olevia lastenhankinnan muotoja. Lähes kaikki ne keinot, joita sateenkaari-ihmiset voivat käyttää lasten hankkimiseksi, ovat käytössä myös heteroperheissä. Myös yhdyntä voi olla sateenkaariperheen lastenhankinnan muoto, mutta sitä ei työssä erikseen käsitellä.

5.2.1 Perheen sisäinen ja ulkopuolinen adoptio

Perheen sisäinen adoptio on yleisesti käytössä kahden äidin sateenkaariperheissä. Siinä ei-synnyttänyt äiti adoptoi hedelmöityshoitohen tai koti-inseminaation kautta alkunsa saaneen, puolisonsa synnyttämän lapsen. Myös apilaperheissä perheen sisäinen adoptio voi tulla kyseeseen, joskin lapsella voi olla vain kaksi juridista vanhempaa. Ennen sisäistä adoptiota on käytävä adoptioneuvonnassa. Sen käyntikerrat ja jonotusaika vaihtelevat paikkakunnittain. Sisäinen adoptio edellyttää rekisteröidyn parisuhteen tai (tasarvoisen avioliittolain tultua voimaan avioliiton) tai avoliiton. Toisen biologisen vanhemman suostumus vaaditaan, mikäli hän on tunnettu. Prosessin kulut ovat noin 200 euroa, joka on oikeuden antaman päätöksen hinta. (Sateenkaariperheet ry. 2016b.)

Perheen ulkopuolinen adoptio tulee teoriassa mahdolliseksi myös samaa sukupuolta oleville aviopareille uuden, tasa-arvoisen avioliittolain myötä. Käytännössä tämä ei kuitenkaan ainakaan toistaiseksi yleensä onnistu, sillä ulkomaiset adoptio toimistot ja joidenkin maiden lainsäädäntö muodostuvat esteeksi. Itsenäinen adoptio on kuitenkin mahdollista seksuaaliseen suuntautumiseen katsomatta. (Sateenkaariperheet ry. 2016b.)

5.2.2 Apilaperheet ja sosiaalinen vanhemmuus

Apilaperhe voi olla kaksi-, kolmi- tai neliapilaperhe. Kaksiapilamuodossa ystävykset hankkivat keskenään lapsen. Vanhempia on siis kaksi mutta he eivät ole keskenään parisuhteessa. Kolmiapilaperheessä on pariskunta ja itsellinen henkilö, esimerkiksi miespari ja itsellinen nainen ja heidän yhteiset lapsensa. Neliapilaperhe muodostuu kahdesta pariskunnasta (esimerkiksi miesparista ja naisparista) joilla on yhteiset lapset. Kolmi- ja neliapilaperheissä geneettisestä/biologisesta vanhemmuudesta ja vanhempien rooleista ja asemasta lapsen elämässä on sovittava perheen sisällä. Lapsella voi olla vain kaksi laillista huoltajaa, mutta sosiaalisia eli nk. arkivanhempia voi tuki olla useampia. Myös uusperheissä voidaan toteuttaa sosiaalista vanhemmuutta. (Kerppola-Pesu – Moring 2016: 47–48.)

5.2.3 Hedelmöityshoidot ja koti-inseminaatio

Hedelmöityshoidot sopivat lastenhankintakeinoksi mikäli perheeseen tai pariskuntaan kuuluu ihminen joka on biologisesti kykenevä tulemaan raskaaksi. Usein naisparit ja itselliset naiset ovat ne, jotka hedelmöityshoitoja käyttävät, mutta kyseessä voi olla myös apilaperhe tai pariskunta, jonka toinen osapuoli on transsukupuolinen. Hoidoissa voidaan käyttää joko tuntemattoman tai tutun luovuttajan siittiöitä. Tuntemattoman luovuttajan ollessa kyseessä on lapsella oikeus saada tietää tämän henkilöllisyys täytettyään 18 vuotta. Tuttua luovuttajaa käytettäessä on asia sovittavissa perheen sisällä. Hedelmöityshoitoihin kuuluu erilaisia hoitomuotoja, kuten inseminaatiohoito, IVF eli koeputkihedelmöitys ym. (Sateenkaariperheet ry. 2016b.) Tällä hetkellä hedelmöityshoidot ovat sateenkaarivanhemmille omakustanteisia (Kerppola-Pesu – Moring 2016: 48).

Koti-inseminaatio on hedelmöityshoitona toteutetun inseminaatiohoidon kaltainen, mutta itse kotona toteutettava vaihtoehto. Puhekielessä sitä usein kutsutaan muumimukimemetelmäksi (Moring 2013: 17). Siinä tutulta luovuttajalta saadut siittiöt viedään ruiskun tai muun vastaavan välineen avulla naisen emättimeen. Hedelmöitymisen todennäköisyys on sama kuin yhdynnässä. Oikeudelliselta kannalta tähän menetelmään pätevät samat asiat kuin yhdynnän kautta alkunsa saaneen lapsen osalta, eli isyys voidaan vahvistaa joko synnyttäjän tai siittiöiden luovuttajan vaatimuksesta. Tässä menetelmässä riski seksitautitartuntaan on olemassa kuten yhdynnässäkin. (Sateenkaariperheet ry. 2016b.)

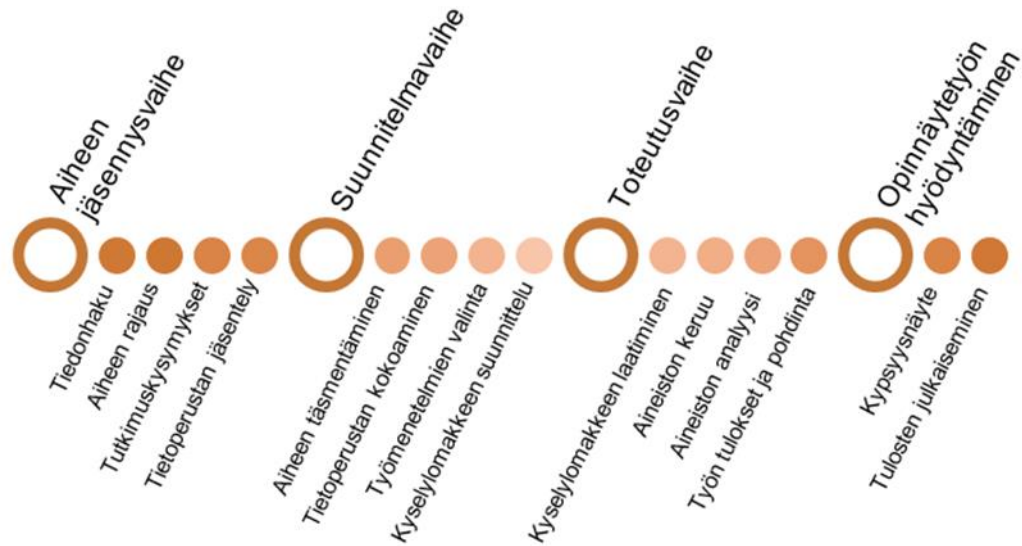
6 Opinnäytetyön toteutus

6.1 Laadullinen tutkimus

Opinnäytetyö toteutettiin laadullisen tutkimuksen menetelmin. Laadullinen lähestymistapa on paras silloin, kun tutkimuksen tavoite on saada syvälinen kuvaus tutkimusilmiöstä ja lisätä ymmärrystä, sekä silloin, kun tutkittavasta aiheesta on vain vähän tietoa (Kankkunen – Vehviläinen-Julkunen 2013: 78). Laadullisen tutkimuksen tavoite on maailman käsitteellinen ymmärtäminen tarkastelemalla merkitysten maailmaa ja tavoittelemalla ihmisten omia kuvauksia koetuista todellisuuksistaan (Eskola – Suoranta 2008: 75; Vilka 2015: 118). Laadullinen tutkimus voi pyrkiä esimerkiksi *”kuvaamaan jotain ilmiötä tai tapahtumaa, ymmärtämään tiettyä toimintaa, antamaan teoreettisesti mielekäs tulkinta jollekin ilmiölle”* (Tuomi – Sarajärvi 2009: 85). Tutkimusaineistosta pyritään löytämään samanlaisuuksia, eroja tai toimintatapoja (Kankkunen – Vehviläinen-Julkunen 2013: 66). Laadullisessa tutkimuksessa ei pyritä tekemään empiirisiä yleistyksiä tai asetta ennalta hypoteeseja samassa merkityksessä kuin määrällisessä tutkimuksessa (Eskola – Suoranta 2008: 19, 65).

Hyvän tieteellisen käytännön noudattaminen edellyttää, että tutkijat käyttävät eettisesti kestäviä tiedonhankinta- ja tutkimusmenetelmiä (Vilka 2015: 41). Jo menetelmiä valittaessa tulee opaslähteiden tarkastelussa ja yhdistelyssä harjoittaa kriittisyyttä. Käytettyjen menetelmien kuvailu ja argumentointi ovat oleellinen osa tulosten uskottavuutta, sillä tutkimustulokset eivät ole irrallisia tutkijasta tai käytetyistä menetelmistä. Tutkimuksessa tulisi korostua perustelujen teoriapitoisuus koko tutkimusprosessin ajan. (Tuomi – Sarajärvi 2009: 20–21.) Tutkimusasetelma määräytyy tutkijan oman ymmärryksen varassa,

ja tiedonkeruussa ja analysoinnissa tutkija itse toimii instrumenttina (Kananen 2008: 25). Laadullinen tutkimus on siten subjektiivista (Vilkkä 2015: 62) eikä koskaan täysin arvo-vapaata (Kananen 2008: 28). Tutkijan oma kokemuspiiri ja ainutlaatuiset näkemykset ilmiöstä vaikuttavat myös tutkimustuloksiin (Kananen 2008: 124). Opinnäytetyön kokonaisprosessi on kuvattu kuviossa 1.

Kuvio 1. Kokonaisprosessikaavio opinnäytetyön toteuttamisesta

6.2 Tiedonhaku

Oppinäytetyöprosessi lähti liikkeelle maaliskuussa 2016. Tällöin luettiin edellä esitellyt Seksuaalikasvatuksen standardit Euroopassa sekä Edistä, ehkäise, vaikuta - Seksuaali- ja lisääntymisterveyden toimintaohjelma. Huhtikuussa 2016, ennen opinnäytetyön työsuunnitelman kirjoittamista, suoritettiin Theseus -tietokannassa hakuja aiheen ydinsanoilla, jotta selviäisi mitä opinnäytetöitä aiheesta on jo tehty. ”Sateenkaariperhe” -hakusanalla löytyi 98 hakutulosta, kun taas ”sateenkaariperhe” ja ”seksuaalikasvatus” -hakusanojen yhdistelmällä löytyi vain 10 hakutulosta. Metropolia Ammattikorkeakoulun Tukholmankadun toimipisteen kirjaston informaattikon tuella tehtiin tiedonhakuja myös kansallisista ja kansainvälisistä hoitotieteen ja lähitieteenalojen tietokannoista. Näitä olivat muun muassa Arto, Medic, CINAHL, Cochrane, ScienceDirect, PubMed. Hakusanoina käytettiin seuraavia sanoja ja niiden yhdistelmiä: ”sexual minority”, ”gender minority”, ”sexual education”, ”sex ed”, ”rainbow family”, ”family formation”, ”seksuaalikasvatus”, ”perheellistyminen”, ”lastenhankinta”, ”seksuaalivähemmistö”, ”sukupuolivähemmistö” ja

”sateenkaariperhe”. Tiedonhakua suoritettiin myös manuaalisesti internetin hakukoneilla ja kirjallisuuteen perehtyen. Tiedonhakujen perusteella voitiin todeta, ettei aiheesta löydy paljoa tutkimustietoa.

Sateenkaariperheet ry listaa internetsivuillaan sateenkaariperheistä tehtyjä opinnäytteitä, pro gradu-tutkielmia ja väitöskirjoja. Töitä oli keväällä 2016 listattu yhteensä 46 kappaletta, joista 29 oli AMK-tasoisia opinnäytteitä.

6.3 Tiedonantajat ja aineiston kokoaminen

Laadullisessa tutkimuksessa tieto pyritään keräämään henkilöiltä, joilla on mahdollisimman paljon kokemusta tai tietoa tutkittavasta ilmiöstä. Tiedonantajien valinta tulee olla harkittua ja tarkoitukseen sopivaa. (Tuomi – Sarajärvi 2009: 85–86.) Tiedonantajia valittaessa tulisi pohtia erityisesti sitä, millaisen tutkimusaineiston avulla saataisiin mahdollisimman kattava kuvaus tutkimusongelmasta. Laadullisessa tutkimuksessa korostuu siten vastausten määrän sijaan niiden laatu. (Vilka 2015: 150.) Aineiston koolla ei sinällään ole merkitystä eikä se välittömästi vaikuta tutkimuksen onnistumiseen. Riittävä määrä tiedonantajia on kuvattu tutkimuskohtaiseksi, sillä tutkimusaihe määrittelee välttämättömän vastausten määrän. (Eskola – Suoranta 2008: 61.)

Vastaajien valintakriteereinä tässä tutkimuksessa olivat täysi-ikäisyys ja identifioituminen seksuaali- ja/tai sukupuolivähemmistöön. Ennako-oletuksena oli, että valintakriteerein valituilla henkilöillä on omakohtainen kokemus seksuaali- ja sukupuolivähemmistöön kuulumisesta ja siten tavoiteltu näkökulma tutkimusaiheeseen. Opetushallituksen (2016) mukaan oppivelvollisuusiän ylittäneitä henkilöitä ilman perusopetuksen päättötodistusta on vain noin 1 % ikäluokista. Oletimme siis, että täysi-ikäiset vastaajat ovat todennäköisesti käyneet peruskoulun, joten heillä saattaa olla kokemusta yläasteella annettavasta seksuaalikasvatuksesta tai sen puutteesta. Täysi-ikäisyyttä edellytimme myös tutkimusluvallisista ja -eettisistä syistä.

Aineistonkokoamismenetelmää, jossa avainhenkilö johdattaa tutkijan toisen tiedonantajan pariin, kutsutaan lumipallo-otannaksi (Tuomi – Sarajärvi 2009: 85–86). Lumipallo-otannassa tutkimusaineistoa kerätään siihen asti, kunnes aineisto perustellusti kuvaa tutkimusaihetta. Lumipallo-otanta sijoittuu harkinnanvaraisen näytteen ja kylläntymispisteen valintakriteerien välimaastoon (Vilka 2015: 153). Lumipallo-otannan luotettavuuteen suhtaudutaan varauksellisesti, sillä siinä eivät täyty satunnaisotannan kriteerit

ja sen on kritisoitu voivan johtaa vinoutuneisiin tutkimustuloksiin (Kananen 2008: 37–38). Tässä työssä on soveltaen hyödynnetty lumipallo-otantaa muun muassa sensitiivisen tutkimusaiheen ja tutkimusresurssien rajallisuuden vuoksi. Työssä päädyttiin tavoitteen hankkia tutkimusaineistoa yhteensä kymmeneltä tiedonantajalta. Tavoitteen taustalla oli oletus siitä, että kyselylomakkeen kautta vastausten syvyys jää haastatteluun verrattuna vähäisemmäksi.

6.4 Kysely aineistonkeruumenetelmänä

Laadullisin tutkimusmenetelmin toteutetussa opinnäytetyössä tutkimusaineisto on apuväline tutkimusilmiön ymmärtämisessä (Kananen 2008: 150). Laadullisen tutkimuksen yleisimpiä aineistonkeruumenetelmiä ovat haastattelu, havainnointi sekä teksteihin ja muihin dokumentteihin perustuva tieto. Näitä voidaan käyttää sekä yksinään että eri tavoin yhdisteltyinä tutkimusongelman ja -resurssien mukaan. Kyselyä on kritisoitu laadullisen tutkimuksen aineistonkeruumenetelmänä. Kyselylomakkeen täyttävät tiedonantajat yksinään kun taas haastattelussa tutkija voi kysyä kysymykset joustavasti. Käytännössä haastattelun ja kyselyn erottavat toisistaan siis erot tiedonantajan toiminnassa. (Tuomi – Sarajärvi 2009: 71, 73.)

Tutkimus- ja aineistonkeruumenetelmän valinta on riippuvainen tutkimusresursseista. Näitä ovat esimerkiksi tutkimukseen käytettävissä oleva aika ja taloudelliset varat (Vilkkä 2015: 70), käytännön mahdollisuudet (Ahola 2007: 49) ja tutkijan metodologinen osaaminen (Kananen 2008: 43). Opinnäytetyöhön käytettävissä olevien resurssien kartoittamisen ja tutkimusmetodioppaisiin tutustumisen jälkeen tämän tutkimuksen aineistonkeruumenetelmäksi valikoitui avoimia kysymyksiä sisältävä kyselylomake. Kyselylomake on sekä ajallisesti että kustannuksellisesti tehokas aineistonkeruumenetelmä. (Hirsjärvi – Remes – Sajavaara 2009: 185.) Seksuaalisuuteen liittyvät aiheet koetaan usein sensitiivisiksi ja henkilökohtaisiksi, joten kyselylomakkeeseen vastaaminen saattaa tuntua helpommalta kuin kasvotusten tapahtuvassa haastattelussa puhuminen. Työn kyselylomake toteutettiin sähköisenä, sillä internetkysely on taloudellinen kyselyn muoto ja sen avulla tulokset ovat kohtuullisen helposti analysoitavassa muodossa (Valli 2015: 93).

Laadullisessa tutkimuksessa on ennen aineiston hankkimista pohdittava, miten kerätä havaintoja teoreettisista käsitteistä. Tämä tapahtuu esimerkiksi kääntämällä teorian kieli tiedonantajien ymmärtämälle arkikielelle. Prosessi muistuttaa kvantitatiivisen tutkimuk-

sen vastaavaa prosessia, eli operationalisointia. (Eskola – Suoranta 2008: 77.) Lomakkeen käsitteellinen viitekehys oli siis määriteltävä ennen lomakkeen laadinnan aloittamista. Hyvien kysymysten lähtökohtana ovat käsitteet ja niiden perusteellinen ajattelu. Laadinnassa on aina mukana myös teoreettista ajattelua ja ydinolettamuksia pitkälti tutkija aiemmista kokemuksista syntyneinä. (Ahola 2007: 51.)

Kyselylomakkeella voidaan kerätä tietoa esimerkiksi uskomuksista, käsityksistä, mielipiteistä, käyttäytymisestä tai ominaisuuksista. Kyselylomake sopii aineistonkeruumenetelmäksi erityisesti silloin, kun tutkimusaiheena ovat hyvin henkilökohtaiset ja arkaluontoiset aiheet. Kyselyn etuna on muun muassa se, että tiedonantajat voivat täyttää lomakkeen itselleen sopivana aikana ja sopivassa paikassa. Silloin kun kysely lähetetään erityisryhmälle, joka kokee kyselyn aiheen tärkeäksi, voi odottaa korkeampaa vastausprosenttia. (Hirsjärvi – Remes – Sajavaara 2009: 185, 196, 197; Vilkkä 2007: 28.) Aineistonkeruun lopettamispiste on aina tutkimuskohtainen ja harkinnanvarainen (Kananen 2008: 38; Vilkkä 2015: 152).

Kyselylomakkeeseen, kuten muihinkin laadullisen tutkimuksen menetelmiin, liittyy heikkouksia ja rajallisuutta, jotka on otettava huomioon menetelmää valittaessa. Kyselyyn liittyy oletuksia, kuten se, että vastaajilla ei ole lukemiseen tai kirjoittamiseen liittyviä esteitä ja että vastaajat ovat kykeneviä ja halukkaita ilmaisemaan itseään kirjallisesti. (Tuomi – Sarajärvi 2009: 73). Kyselyn haasteina pidetään sitä, ettei voida tietää miten rehellisesti tai huolella tiedonantajat vastaavat, eikä mahdollisia kysymyksiin liittyviä väärinymmärryksiä kyetä korjaamaan jälkikäteen. (Hirsjärvi – Remes – Sajavaara 2009: 195.) Kyselyssä on kysyttävä ainoastaan tutkimuksen tarkoituksen ja ongelmanasettelun kannalta merkityksellisiä kysymyksiä. Tutkimuksen viitekehuksesta ja tutkittavasta ilmiöstä jo tiedetystä tiedosta pitää löytyä perustelu jokaiselle kyselylomakkeen kysymykselle. (Tuomi – Sarajärvi 2009: 75.)

6.5 Kyselylomakkeen laatiminen

Kyselylomakkeen laatiminen aloitettiin opinnäytetyön teoreettista viitekehystä tarkastelemalla. Oli mietittävä, millaisen kyselylomakkeen avulla saataisiin mahdollisimman syvällisiä vastauksia tutkimuskysymyksiin. Myös sitä pohdittiin, millaisilla kysymyksillä tutkijat vaikuttaisivat itse vastauksiin mahdollisimman vähän. Tutkimuksen eettisyyden vuoksi koettiin oleelliseksi, että saatekirje on riittävän kattava ja läpinäkyvä kuvaillessaan

opinnäytetyön lähtökohtia ja tarkoituksia., eikä valintakriteerinä ollut esimerkiksi seksuaalikasvatuksen teoreettinen hallitseminen, joten oli tarkoituksenmukaista avata vastausmiselle kriittiset termit. Saatekirjeessä kuvailtiin mitä työssä tarkoitetaan seksuaalikasvatukseen liittyvillä tiedoilla, taidoilla ja asenteilla, joista jokaisesta oli oma kysymyksensä. Saatekirjeessä päädyttiin myös kertomaan, mihin julkaisuun vastauksia tullaan vertaamaan.

Kyselylomakkeeseen luotiin kuusi kysymystä, joista kolme käsittelee tiedonantajien taustatietoja ja kolme itse tutkimusaihetta. Asiasisältö hajautettiin kolmeksi kysymykseksi (tiedot, taidot, asenteet) Seksuaalikasvatuksen standardit Euroopassa -julkaisun seksuaalikasvatustaulukon mukaisesti. Näin vastaukset olivat käytännöllisesti käsiteltävissä ja verrattavissa seksuaalikasvatustaulukon sisältöihin analyysivaiheessa. Kysymyksistä pyrittiin muodostamaan selkeitä, spesifisiä ja ytimekkäitä. Saatekirje ja kyselylomake löytyvät työn liitteistä (Liite 4 ja 5).

Hirsjärven, Remeksen ja Sajavaaran mukaan (2009: 201) avoimiin kysymyksiin liittyvä etu on muun muassa se, että avoimet kysymykset eivät ehdota vastauksia – niiden käyttö sallii tiedonantajien käyttävää omia sanojaan itsensä ilmaisussa. Avoimien kysymysten avulla kyetään osoittamaan tiedonantajien tietämys aiheesta, heidän motivaatio ja viitekehykset, sekä heille keskeiset ja tärkeät asiat (Hirsjärvi – Remes – Sajavaara 2009: 201). Tutkimusta varten luodun kyselylomakkeen ainoa suljettu kysymys koski täysi-ikäisyyttä, sillä mahdollisten alaikäisten tiedonantajien vastaukset olisi rajattu pois käsittelystä tutkimusluvallisista- ja eettisistä syistä. Avoimien kysymysten käytön tavoitteena oli saada ennako-oletuksista vapaita sekä mahdollisimman monipuolisia vastauksia. Tiedonantajat saivat mahdollisuuden itse määrittellä mitä näkemyksiään he tuovat esille. Avoimille kysymyksille luodut vastauskentät muotoiltiin tarkoituksella suurehkoiksi, pyrkimyksenä kannustaa tiedonantajia tuottamaan mahdollisimman laajoja vastauksia kysymyksiin. Peilattaessa tutkimusaihetta työn teoreettiseen viitekehykseen kävi ilmeiseksi, että sukupuolien ja seksuaalisten suuntautumisten vastausvaihtoehtojen antaminen ei palvelisi tutkimuksen tekoa halutulla tavalla. Avoimet vastauskentät antoivat tiedonantajille mahdollisuuden kertoa omin sanoin kokemansa sukupuoli ja seksuaalinen suuntautuminen. Avoimet vastauskentät olivat tiedonantajia kohtaan neutraaleja ja heidän itsemäärittelyoikeuttaan kunnioittavia.

Alustava kyselylomake saatekirjeineen lähetettiin tekstitiedostona ennen internetpohjaiseen lomakemuotoon muuttamista kahden ulkopuolisen, sopivaksi arvioidun henkilön

kriittisesti arvioitavaksi. Heidän esittämiensä parannusehdotusten toteuttamisen jälkeen kyselylomakkeesta tehtiin sähköinen e-lomake opinnäytetyötä tekeville suunnatussa ATK-työpajassa yhteistyössä pajaa ohjanneen lehtorin kanssa. Ennen tiedonantajien etsimistä ja e-lomakkeen lähettämistä eteenpäin varmistettiin opinnäytetyön ohjaajalta, että saatekirje ja kysely ovat hyväksytyt julkaistavaksi. Kun lupa kyselylomakkeen julkaisuun saatiin, lähetettiin kyselyyn johtava linkki sähköpostitse sekä sosiaalisen median, kuten Facebookin, kautta ennalta tunnetuille seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin identifioituville henkilöille. Lisäksi linkkiä lähetettiin seksuaali- ja/tai sukupuolivähemmistöaiheiden parissa työskenteleville henkilöille, joiden kautta oletettiin voitavan löytää tiedonantajia. Yhteyttä otettiin yhteensä noin viiteentoista henkilöön. Määrässä oli huomioitu mahdollinen tiedonantajien kato.

Vastausaikaa oli yksi kuukausi. Vastausajan sisällä tarkistettiin useaan otteeseen, kuinka paljon ja minkä laajuisia vastauksia on kertynyt, jotta pystyttiin arvioimaan aineiston syvyyttä ja mahdollista lisätiedonantajien tarvetta. Noin kaksi viikkoa vastausajan alusta päädyttiin ryhtyä tehostamaan aineistonkeruuta ja pyrkiä tavoittelemaan moninai-sempaa tiedonantajajoukkoa. Tavoitteena oli ehkäistä aineiston mahdollista vinoutumista. Tällöin tiedonantajia etsittiin myös muutaman Facebookin suljetun, seksuaali- ja sukupuolivähemmistöaiheisen keskusteluryhmän kautta.

6.6 Teorialähtöinen sisällönanalyysi

Tutkimuksen aineisto kuvaa tutkittavaa ilmiötä. Aineiston analysoinnin tarkoituksena on luoda ilmiöstä tiivis ja selkeä paketti kadottamatta sen sisältämää informaatiota. (Tuomi – Sarajärvi 2009: 108.) Laadullista tutkimusta tehtäessä aineiston analyysitekniikat eli sisällönanalyysi ovat jaettavissa kolmeen toisistaan poikkeavaan tapaan: aineistolähtöiseen, teorialähtöiseen ja teoriaohjaavaan sisällönanalyysiin (Tuomi – Sarajärvi 2009: 95; Vilka 2015: 163).

Aineistolähtöinen analyysi on mahdollista hyvinkin vapaasti kerätystä aineistosta. Siinä aineistosta lähdetään tutkimustehtävän ohjaamana etsimään aineistosta nousevia teemoja, joita sitten jaotellaan alaluokiksi ja edelleen ylä- ja pääluokiksi. Käsitteitä yhdistelemällä saadaan vastaus tutkimustehtävään. (Tuomi – Sarajärvi 2009: 108–112.) Aikaisemmilla teorioilla tutkittavasta ilmiöstä ei pitäisi olla vaikutusta analyysiin tai sen lopputulokseen (Tuomi – Sarajärvi 2009: 95). Teoriaohjaava sisällönanalyysi etenee aluksi

samaan tapaan kuin aineistolähtöinen, mutta erona on se, että jossakin vaiheessa – tutkimuksesta riippuen – analyysiin tuodaan mukaan ilmiöstä jo olemassa oleva teoria. Tällöin esimerkiksi vapaasti kerätystä aineistosta nostetaan sisältö, mutta sen jaottelu perustuu olemassa olevaan teoriaan. Aineistoa siis ”*lähestytään sen omilla ehdoilla*” aluksi, mutta lopuksi se sisällytetään tutkijan sopivaksi katsomaan teoriaan. (Tuomi – Sarajärvi 2009: 96–97, 117.) Teorialähtöisessä sisällönanalysissä taas edetään valmis teoria edellä, ja aineiston analysointi pohjautuu olemassa olevaan teoriaan, malliin tai jonkin auktoriteetin esittämään ajatteluun. Teoria, johon tutkimus nojaa, esitellään tutkimuksen alussa, ja tutkimuskysymykset nojaavat tähän. Aineistoa analysoidessa on usein kyse teorian testaamisesta tai sen uudistamisesta. (Tuomi – Sarajärvi 2009: 97–98.)

Kuvaillessaan teorialähtöistä sisällönanalyysia Tuomi ja Sarajärvi (2009: 98) kirjoittavat, että ”*tutkimuksen teoriaosuudessa on hahmotettu valmiiksi esimerkiksi kategoriat, joihin aineisto suhteutetaan*”. Tässä opinnäytetyössä aineisto on kerätty valmiiksi strukturoituna: kysyimme kolme kysymystä, joissa seksuaalikasvatus oli jo jaettu tiettyihin osa-alueisiin. Nämä osa-alueet ovat tiedollinen, taidollinen ja asenteisiin liittyvä, ja ne tulevat suoraan Seksuaalikasvatuksen standardit Euroopassa -asiakirjasta. Työn kyselylomake on siis vahvasti teorialähtöinen, ja niin on myös aineiston analysoinnin oltava. Vilka (2015: 171) kirjoittaa samasta aiheesta: ”*Teorialähtöinen sisällönanalyysi eroaa aineistolähtöisestä sisällönanalysistä siten, että teorialähtöisessä sisällönanalysissä tavoitteena on uudistaa tutkittavien antamien merkitysten avulla teoreettista käsitystä tai mallia tutkittavasta asiasta*.” Tämäkin kuvaa tätä opinnäytetyötä erittäin hyvin: tarkoituksena on tutkia, olisiko seksuaalikasvatuksen eurooppalaisten standardien seksuaalikasvatustaulukon sisällöissä tutkittavien, eli sateenkaari-ihmisten, näkemysten perusteella uudistettavaa. Kerätty aineisto jaettiin pääluokkiin suoraan valmiin mallin mukaan. Varsinainen analyysi, jossa tutkija käyttää päättelykykyään, tapahtuu verratessa aineistoa seksuaalikasvatustaulukon sisältöihin.

Aineistoa analysoitaessa heräsi kysymys siitä, haetaanko siitä samankaltaisuutta vai erilaisuutta – siis haetaanko mahdollisimman monia eri asioita, joita koulun seksuaalikasvatuksessa pitäisi opettaa, vai nostetaanko niitä asioita, joita aineistossa esiintyy useimmiten? Tuomi ja Sarajärvi (2009: 105–106) auttavat vastaamaan kysymykseen. Heidän mukaansa sisällön erittelyä on aineiston kvantitatiivinen kuvaaminen, kun taas sisällönanalyysia on sen laadullinen kuvaaminen. Aineiston laadullinen kuvaaminen korostuu tässä työssä, sillä tutkimusaineisto on melko pieni ja sen avulla oli tarkoitus nostaa esiin

mielipiteitä, ei pyrkiä yleistettävyyteen. Täten sillä, kuinka moni vastaajista on tietyn asian sanonut, ei ole tutkimuskysymysten kannalta varsinaista merkitystä.

6.7 Analyysiprosessin kuvaus

Ennen varsinaista aineiston analyysiä varmistuttiin siitä, että kerätty aineisto täyttää sille ennalta asetetut valintakriteerit. Nämä kriteerit olivat täysi-ikäisyys sekä seksuaali- ja/-tai sukupuolivähemmistöön identifioituminen. Kaikki palautetut kyselylomakkeet (n=16), soveltuivat analyysissä käsiteltäviksi. Seuraavaksi tarkasteltiin tiedonantajien taustatietoja ja tehtiin niistä yhteenveto. Yhteenveto on esitelty taulukossa 1. Tiedonantajat (n=16) edustivat seuraavia sukupuolia: nainen (n=10), mies (n=2), muu (n=3), ja nainen/transsukupuolinen (n=1). Tiedonantajien seksuaalisen suuntautumisen jakauma oli seuraava: lesbo (n=5), biseksuaali (n=3), panseksuaali (n=2), aseksuaali (n=2), queer (n=1), homo (n=2) ja ei halua määritellä (n=1).

Taulukko 1. Yhteenveto tiedonantajien taustatiedoista (vastaajaa yhteensä)

Sukupuoli		Seksuaalinen suuntautuminen	
nainen	10	lesbo	5
muu	3	biseksuaali	3
mies	2	homo	2
nainen/transsukupuolinen	1	panseksuaali	2
		aseksuaali	2
		queer	1
		ei halua määritellä	1

Aineiston analyysi aloitettiin lukemalla huolellisesti läpi kaikki palautetut kyselylomakkeet. Aineisto oli jo valmiiksi tekstimuodossa aineistonkeruumenetelmänä käyttämämme sähköisen kyselylomakkeen vuoksi, joten sitä ei tarvinnut litteroida. Kyselylomakkeen teorialähtöisen rakenteen johdosta vastaukset olivat jo valmiiksi luokissa *tiedot*, *taidot* ja *asenteet*. Nämä luokat toimivat sisällönanalyysin pääluokkina. Joissakin tapauksissa vastaus siirrettiin tiedonantajan valitsemasta luokasta toiseen, mikäli se selvästi vastasi paremmin esimerkiksi taitoihin kuin tietoihin. Näin aineistosta saatiin johdonmukaisempi, eikä tietoa jouduttu hukkaamaan – niin olisi käynyt, mikäli luokasta toiseen siirtämisen sijaan olisi päätetty, että vastaus ei vastaa kysyttyyn kysymykseen.

Kun tutkimusaineisto oli järjestetty pääluokittain kolmeksi erilliseksi kokonaisuudeksi, muodostettiin kustakin kokonaisuudesta analyysirungon mukaiset Excel-taulukot (Tuomi – Sarajärvi 2009: 113). Näihin sijoitettiin alkuperäisilmaukset. Aineiston järjesteleminen oli suhteellisen suoraviivaista, koska se oli jo valmiiksi pääosin pääluokkien mukaisessa ja ytimekkäässä muodossa. Alkuperäisilmaukset koodattiin eri väreillä esiin nousseiden teemojen mukaisesti ja ilmaukset redusoiitiin eli pelkistettiin (Tuomi – Sarajärvi 2009: 109). Esimerkiksi tietoihin liittyvän pääluokan aineistosta kaikki lastenhankinnan keinot väritettiin omalla värillään. Sen jälkeen ilmaukset siirrettiin uuteen taulukkoon värikoodien mukaan omiin soluihinsa, eli aineisto klusteroitiin eli ryhmiteltiin (Tuomi – Sarajärvi 2009: 110). Näin saatiin yhdistettyä saman sisältöiset vastaukset ja tutkittua, mitä kaikkia eri tietoja vastaajien mielestä tulee seksuaalikasvatukseen sisältyä.

Taulukko 2. Esimerkki aineiston ryhmittelystä

Alkuperäisilmaukset	Pelkistetyt ilmaukset	Alaluokka
”Biologinen sukulaisuus ei määritä perhettä” ”Opetusmateriaalissa tulisi olla erilaisia perheitä, niin ettei sateenkaariperheistä puhumista olisi työnnetty erityistuntien ohjelmaksi, vaan normaali opetusmateriaali heijastaisi todellisuutta” ”Ei tule tehdä oletuksia oppilaiden seksuaalisesta suuntautumisesta” Puhuttaisiin luokalle sillä oletuksella, että siinäkin joukossa on joku joka edustaa sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöä, ja arvostaen sitä kuinka jokaisen sukupuolen kokemus on uniikki” ”Opettajan otettava huomioon, että on todennäköistä, että joku tai jotkut luokassa ovat varttuneet sateenkaariperheessä tai perustavat tulevaisuudessa sateenkaariperheen”	Biologinen sukulaisuus ei määritä perhettä Monimuotoisuuden näkyminen opetusmateriaalissa Ei tehdä oppilaista cis-eikä hetero-oletusta Monimuotoisuuden läsnäolo ja tiedostaminen	Heteronormatiivisuuden purkaminen

Tämän jälkeen eri teemojen mukaisista pelkistetyistä ilmauksista muodostettiin alaluokat eli aineisto abstrahoitettiin (Tuomi – Sarajärvi 2009: 111). Esimerkki aineiston abstrahoinnista esitetään taulukossa 3. Jotkut alkuperäisilmaukset sisältyvät useampaan kuin yhteen pelkistettyyn ilmaukseen. Esimerkiksi oikeuksista puhuttaessa voi kyse olla joko lainsäädännön takaamista oikeuksista tai tiedonantajan subjektiivisesta näkemyksestä

siitä, mikä olisi oikeudenmukaista. Koska tiedonantajia ei haastateltu kasvotusten ja vastaukset on annettu anonymisti, on mahdotonta jälkeenpäin selvittää, mitä vastaaja tietyllä ilmauksella tosiasiallisesti tarkoittaa. Aineistotaulukot löytyvät kokonaisuudessaan liitteistä (Liitteet 1, 2 ja 3).

Taulukko 3. Esimerkki alaluokkien muodostamisesta pelkistettyjen ilmausten perusteella

Pääluokka	Seksuaalikasvatuksessa opettavat tiedot sateenkaariperheiden lastenhankintaan liittyen			
Alaluokat	Lastenhankintamuodot	Biologinen lisääntymisen ja kehon tunteminen	Lapsiperhe yhteiskunnassa	Perheiden moninaisuus
Pelkistetyt ilmaukset	Hedelmöityshoidot Perheen sisäisen ja ulkopuolinen adoptio Apilaperheet Yhdyntä Koti-inseminaatio	Lisääntymisen anatomia ja fysiologia Kehon tunteminen Kehoristiriita	Lainsäädäntö Vanhemmuus yhteiskunnassa Vanhemmuuden vastuu Lisääntymisoikeudet	Sateenkaariperheiden erityispiirteet Yhtäläisyydet sateenkaari- ja heteroperheiden välillä Sukupuolen ja seksuaalisuuden moninaisuus

7 Opinnäytetyön tulokset

7.1 Tiedot: Nuorelle on kerrottava...

Tässä kappaleessa kuvaillaan tulokset, jotka saatiin vastauksina kysymykseen ”kuvaile mahdollisimman tarkasti, mitä *tietoja* yläasteella tulisi mielestäsi opettaa sateenkaariperheiden keinoista hankkia lapsia”. Aineistosta nousseet alaluokat ovat: lastenhankintakeinot, biologinen lisääntyminen ja kehotuntemus, lapsiperheet yhteiskunnassa sekä perheiden monimuotoisuus. Tiedonantajien suorat ilmaukset on kursivoitu erottuakseen selkeämmin tekstistä.

7.1.1 Lastenhankintakeinot

Kaikki ne sateenkaariperheiden lastenhankintakeinot, jotka tulivat ilmi työn teoriaperustaa kirjoitettaessa, nousivat myös kerätystä aineistosta esiin. Nämä ovat: hedelmöityshoidot, adoptio, apilaperheet jo sosiaalinen vanhemmuus, koti-inseminaatio sekä yhdyntä.

Hedelmöityshoidot: Moni vastaaja toi tämän tiedon esille. *“Mikäli toinen vanhemmista on kykenevä kantamaan lasta, voidaan hyödyntää hedelmöityshoitoja ja spermapankkia”,* kiteyttää yksi vastaajista. Esiin nousi myös, että hedelmöityshoidot ovat vaihtoehto myös itselliselle naiselle ja se, että on kerrottava niiden käytännöistä.

Adoptio (perheen sisäinen ja ulkopuolinen): Vastaajien mukaan adoptiosta lastenhankinnan keinona tulee kertoa. Tähän kuuluu sekä perheen sisäinen että perheen ulkopuolinen adoptio. Yksi vastaajista tuokin esille, että *“avioliittolakimuutoksen jälkeen perheen ulkopuolinen adoptio on mahdollinen myös samaa sukupuolta oleville pareille.”*

Apilaperheet ja sosiaalinen vanhemmuus: Kolmi- ja neliapilaperheet mahdollisina perhe muotoina sekä se, että *“lasten hankkiminen on enemmän kuin biologiaa – myös sosiaalinen vanhemmuus on vanhemmuutta”.*

Yhdyntä: Aineistossa esiintyi yhtenä lastenhankinnan muotona yhdyntä. *“Mikäli vanhemmilla on siihen sopivat sukusolut ja toimiva anatomia, he voivat hankkia lapsia ihan perinteisesti yhdynnän kautta.”*

Koti-inseminaatio: Myös koti-inseminaation olemassaolosta keinona hankkia lapsia on vastaajien mukaan kerrottava.

7.1.2 Biologinen lisääntyminen ja oman kehon tunteminen

Tähän alaluokkaan kuuluu lisääntymisen anatomia ja fysiologia sekä oman kehon tunteminen. Tiedonantajat toivovat, että koulun seksuaalikasvatuksessa annettaisiin tietoa hedelmällisyyteen vaikuttavista tekijöistä: *“tietoa naisen ja miehen hedelmällisyyteen vaikuttavista tekijöistä, kuten iän asettamista rajoitteista”, “hormonihoidon vaikutuksista transsukupuolisten hedelmällisyyteen ja siihen liittyviin myytteihin (esim. hormonihoito estää lastensaannin pysyvästi)”.* Lisäksi mainittiin perustieto lisääntymistoiminnoista sekä se, että *“yleistieto kaikenlaisesta lisääntymisestä tulisi olla kaikkien saatavilla eli että lisääntymisessä kerrotaan muustakin kuin heteroparien lisääntymisestä”.* Esiin nousi

esimerkiksi sen faktan esiin tuominen, että *”myös monilla transsukupuolisilla ja muunsukupuolisilla on täysin lisääntymiskykyiset sukuelimet”*. Toisaalta eräs tiedonantaja nosti keskiöön kehoristiriidan ja sen mahdolliset vaikutukset biologisen lisääntymisen estymiseen: *”Kehoristiriita voi aiheuttaa niin suurta ahdistusta, ettei henkilö välttämättä kykene lainkaan penetraatioon. Raskaus saattaa myös olla psyykkisesti niin raskas transmas-kuliiniselle henkilölle, ettei se tule kysymykseen.”*

7.1.3 Lapsiperheet yhteiskunnassa

Tämän alaluokan sisältö on pelkistetty ilmauksiin yksityisyyden kunnioittaminen, lisääntymisoikeudet, vanhemmuuden vastuu, vanhemmuus yhteiskunnassa sekä lainsäädäntö. Alaluokka on melko laaja ja pitää sisällään niin ihmisten väliseen vuorovaikutuksen kuin yhteiskunnan tasoon liittyviä tietoja.

Yksityisyyden kunnioittamisen ilmaukseen sisältyy sen tiedon opettaminen, että *”jokaisen perheen asiat ovat heidän omia asioitaan eli että jokainen sateenkaariperheellinen ei halua toimia tietopankkina”*.

Lisääntymisoikeuksiin liittyviä erilaisia tietoja nousi aineistosta monia. Yksi näkökanta on itsemääräämisoikeus, joka ilmenee mm. seuraavassa kommentissa: *”Jokaisella ihmisellä on oikeus lisääntyä tai olla lisääntymättä”*. Useampi kommentti korosti sitä, että koulussa on kerrottava, että *”ihmisen halu ja kyky saada lapsia ja toimia vanhempana ei liity hänen seksuaaliseen suuntautumiseensa tai sukupuoli-identiteettiinsä”*. Kolmas lisääntymisoikeuksiin - ja toisaalta toki lainsäädäntöön liittyvään tietoon - kuuluva esiin tullut aihe on Suomen nk. translaki: (Seksuaalikasvatuksessa tulee kertoa) *”translakiin liittyvistä ongelmista, joihin lapsettomuus pakkosterilisaation takia liittyy”*.

Vanhemmuuden vastuun pelkistetty ilmaus pitää sisällään sen, että *”jokainen aikuinen kantaa vastuun lapsesta, jota on ollut mukana tekemässä. Vastuu voi alkaa biologisesti, tai laillisen asiakirjan myötä. Ihan kuten heteroillakin.”* Tässä ilmenee myös aineistossa toistuvasti eri konteksteissa ja eri vastaajien taholta noussut näkemys siitä, että sateenkaari-ihmisillä ja heteroilla on hyvin paljon yhdistäviä tekijöitä mitä lastenhankintaan ja vanhemmuuteen tulee, ja että eri perhemuotoja ei siksi tulisi käsitellä erillään toisistaan.

Vanhemmuus yhteiskunnassa pitää sisällään yksilöiden taloudelliseen toimeentuloon ja työelämään liittyviä tietoja. Yksi vastaajista kiteyttää: *"Paljonko lapsi maksaa vanhemmilleen, valtion tuista lasten hankinnalle, perheen ja työn yhdistämisestä ja lastenhankinnan vaikutuksesta urakehitykseen"*.

Lapsiperheiden asemaan ja elämään yhteiskunnassa vaikuttaa tietenkin lainsäädäntö. Siitä toivottiin seksuaalikasvatuksessa kerrottavan sekä *"hyödyllistä faktatietoa"* että tarkemmin jokaiseen eri oppitunneilla esiteltyyn lastenhankintakeinoon liittyen *"lainsäädännöllisesti kunkin vanhemman oikeudet ja lasten oikeudet"*.

7.1.4 Perheiden monimuotoisuus

Alaluokka perheiden monimuotoisuus pitää sisällään niin tietoa kaikkien perheiden lastenhankinnan yhtäläisyyksistä kuin myös sateenkaariperheisiin liittyvistä erityispiirteistä. Siinä käsitellään sukupuolen ja seksuaalisuuden monimuotoisuutta ja sen yhteyksiä lastenhankintaan. Pelkistetyt ilmaukset, joista tämä luokka muodostuu, ovat sateenkaariperheiden erityispiirteet, yhtäläisyydet sateenkaari- ja heteroperheiden välillä, moninaiset perhemuodot sekä sukupuolen ja seksuaalisuuden moninaisuus.

Pelkistetty ilmaus sateenkaariperheiden erityispiirteet muodostui tiedoista, jotka liittyvät spesifisti lasten hankintaan ei-heteroseksuaalisissa suhteissa. Näistä tarpeellisia jakaa yläasteen seksuaalikasvatuksessa ovat aineiston mukaan se, että *"sateenkaariperheisiin lapsia ei synny vahingossa, vaan he ovat aina suunniteltuja ja haluttuja"* ja se, että *"lesboparien suhteen molemmat ovat äitejä, eikä vain se synnyttänyt taho"*.

Monet tiedonantajista korostivat yhtäläisyyksiä hetero- ja sateenkaari-ihmisten lastenhankinnassa. Seuraava kommentti kiteyttää monen vastaajan mielipiteen: *"Mielestäni oppilaiden kuuluisi saada tietää, että myös heterot voivat olla hedelmättömiä ja inseminaatiot, adoptiot, sijaisvanhemmuus ja muut optiot eivät ole pelkästään sateenkaariväestön juttu. Nämä asiat pitäisi esitellä rinnakkain ja tasa-arvoisina elämäntapoina, eikä eriyttää, että "homoilla se menee sitten näin"."* Osa vastaa vielä täsmällisemmällä tiedoilla, joita koulussa pitäisi antaa: *"kaksi-, kolmi-, neli- yms. apilaperheet ovat mahdollisia myös heteroksi itsensä määritteleville"* sekä *"4 % eli 4 lasta 100:sta syntyy hedelmöityshoitojen avulla (=heteroperheissä myös syntyy lapsia näin)"*.

Sukupuolen ja seksuaalisuuden moninaisuus: *”Sukupuolen moninaisuus tulisi säilyttää mukana näitäkin käsiteltäessä, eikä puhua asioista vain binäärisesti.”* *”Vaikka toinen vanhemmista olisi cisnainen ja toinen cismies, eivät he silti välttämättä ole heteropari, vaan heistä jompi kumpi tai jopa molemmat saattavat olla esimerkiksi biseksuaaleja, panseksuaaleja tai aseksuaaleja.”* Nämä vastaukset tuovat yhteen monen tiedonantajan esiin tuomia näkökohtia sukupuolen ja seksuaalisuuden moninaisuuden käsittelemisestä lastenhankinnan yhteydessä.

Pelkistetty ilmaus moninaiset perhemuodot pitää sisällään sen, että monen tiedonantajan mukaan seksuaalikasvatukseen pitää yksinkertaisesti sisältyä tieto siitä, että perhemuotoja on olemassa monenlaisia, ja tähän liittyen *”että biologinen sukulaisuus ei aina määritä perhettä”*.

7.2 Taidot: Nuorelle on opetettava...

Seuraavaksi esitellään tulokset, joilla vastattiin kysymykseen *”kuvaile mahdollisimman tarkasti, minkälaisia taitoja yläasteella tulisi mielestäsi opettaa sateenkaariperheiden lastenhankintaan liittyen”*. Aineiston analyysin perusteella sateenkaariperheiden lastenhankintaan liittyen tulisi tiedonantajien mukaan opettaa tunteisiin ja ihmissuhteisiin-, elämäntalouteen- ja talouteen-, sekä tiedonhakuun liittyviä taitoja.

7.2.1 Tunne- ja ihmissuhdetaidot

Ensimmäiseksi alaluokaksi muodostui tunne- ja ihmissuhdetaidot. Alaluokkaa käsiteltiin taitoihin liittyvissä vastauksissa eniten ja ylipäätään ihmisten väliseen kanssakäymiseen liittyvät taidot korostuivat usean tiedonantajan vastauksissa. Tähän alaluokkaan kuuluvat pelkistettyinä ilmauksina tunnetaidot, keskustelutaidot, parisuhdetaidot, käyttäytymistavat kuin vanhemmuuden taidot. Yhden tiedonantajan mukaan seksuaalikasvatuksessa tulisi opettaa *”tunnetaitoja, avoimen ja rehellisen keskustelun taitoja, ennen kuin alkaa suunnitella perheen perustamista”*. Keskustelutaidot korostuivat myös seuraavassa alkuperäisilmauksessa: (seksuaalikasvatuksessa tulisi opettaa) *”taito keskustella kumppanin kanssa avoimesti parisuhteen tärkeistä asioista, kuten lasten hankkimisesta, sen ajankohdasta ja mitä se tarkoittaa parisuhteelle”*. Aineiston mukaan parisuhdetaitoihin liittyy myös kyky arvioida lastenhankinnan ajoittamista parisuhteessa. Tunnetaitoihin liit-

tyen, lapsettomuuteen liittyvistä tunteista mainittiin erään tiedonantajan toimesta seuraan tapaan: *”lapsettomuus voi olla joillekin kova paikka ja on ihan okei olla surullinen jos ei voi hankkia biologisia jälkeläisiä”*. Aineistossa nousi esille myös konkreettiset käyttäytymistavat, joiden tulisi yhden tiedonantajan mukaan olla toisia ihmisiä arvostavia, ja yhdessä vastauksessa mainittiin myös yleiset, hyvään vanhemmuuteen liittyvät taidot.

7.2.2 Elämänhallinta- ja taloustaidot

Toiseksi alaluokaksi muodostui elämänhallinta- ja taloustaidot, johon liittyvät niin ikään talouden ylläpitoon liittyvät taidot kuin taito suunnitella tulevaisuutta. Muutamat tiedonantajista käsittivät ennen kaikkea, että sateenkaariperheiden lastenhankinnan muodoista erityisesti hedelmöityshoitoihin liittyy taloudellisen suunnitelmallisuuden taidon tarve. Tämä taloudellinen näkökulma sateenkaariperheiden lastenhankintaan havainnollistui seuraavassa alkuperäisilmauksessa: *”Jos haluaa lisääntyä klinikalla, on tärkeää osata säästää rahaa”*. Yhden tiedonantajan mukaan seksuaalikasvatuksessa tulisi tuoda esille taitona *”yleinen kyvykkyys suunnitella elämää ja aikatauluja pitkällä tähtäimellä”*. Eräs tiedonantaja kiteytti suunnitelmallisuuden näkökulman seuraavalla konkretiaan nivoutuvalla näkemyksellä: *”Lisääntymisprojektia klinikalla ei saa hoidettua hetken mieli-johteesta”*.

7.2.3 Tiedonhakutaidot

Kolmanneksi alaluokaksi muodostuivat tiedonhakutaidot. Sateenkaariperheiden lastenhankintaan liittyen muutaman tiedonantajan mukaan olisi tärkeä opettaa tiedonhakutaitoja. Toisaalta eräs toinen tiedonantaja mainitsi tiedonhankinnasta seuraavan tapaan: *”tiedonhankinta teknisistä kysymyksistä on kuitenkin aika helppoa, jos/kun osaa käyttää nettiä”*. Tietoteknisistä taidoista siis internetin käyttö olisi hallittava tiedonhakua ajatellen.

7.3 Asenteet: Nuorta on autettava...

Aineiston analyysin perusteella tiedonantajien mukaan yläasteella annettavassa seksuaalikasvatuksessa tulisi sateenkaariperheiden lastenhankintaan liittyen välittyä avoimuutta, neutraaliutta, yhdenvertaisuutta ja vastuullisuutta välittäviä asenteita. Lisäksi seksuaalikasvatuksen tulisi pyrkiä asenneilmapiirillään heteronormatiivisuuden purkami-

seen sekä sateenkaariperheen normalisoimiseen siten, että sateenkaariperheisiin suhtauduttaisiin myönteisesti ja niitä käsiteltäisiin yhdenvertaisena perhemuotona muiden perhemuotojen rinnalla. Sateenkaariperheitä toivottiin käsiteltävän seksuaalikasvatuksessa eri tiedonantajien vastauksien mukaan muun muassa "*tasavertaisina*", "*samanarvoisina*" sekä "*yhtä hyvinä*" perheinä muiden perhemuotojen rinnalla.

Seksuaalikasvatusmateriaali, jossa sateenkaariperheetkin tulisivat ilmi, tuotiin esille yhtenä konkreettisenä esimerkkinä, joka tukisi heteronormatiivisuuden purkamista. Tiedonpuutteen ja väärän tiedon yleisyyden arveltiin vaikuttavan asenteisiin negatiivisesti, kun taas sateenkaariperheiden normalisoimisen koettiin vaikuttavan oppilaiden asenteisiin myönteisesti. Toisaalta muutama tiedonantaja korosti neutraaliuden asenteen välittymistä – arvosidonnaisuuden välttämistä – tärkeänä, jolloin oppilaslähtöisempi näkökulma seksuaalikasvatukseen mahdollistaisi oppilaiden omien näkemysten ja asenteiden muodostamisen. Useat tiedonantajat korostivat vastauksissaan sitä, että sateenkaariperheet tulisi tuoda esille olemassa olevana, validina ja yhteiskuntaan kuuluvana perhemuotona sen erilaisuutta erityisemmin korostamatta.

7.3.1 Yhdenvertaisuus

Tiedonantajien mukaan koulun seksuaalikasvatuksessa tulisi välittyä asenne, jolla tuodaan ilmi yhdenvertaisuus ja tasa-arvoisuus eri perhemuotojen välillä. Seksuaalikasvatuksen tulisi välittää erään tiedonantajan mukaan "*arvostavaa näkemystä ihmisten erilaisuuteen ja kuitenkin samanarvoisuuteen*" ja toisen näkemyksen mukaan kunnioittaa henkilön itsemääräämisoikeutta perheensä määrittelyssä. Lisäksi seksuaalikasvatuksessa tulisi tuoda esille, että lapsen etu ei riipu perhemuodosta, joka yhden tiedonantajan kirjoittamana kiteytyi seuraavasti: "*lapselta puutu ei mitään vaikei lapsi eläisi perinteisessä heteroydinperheessä*". Yhdenvertaisuutta välittävä asenne ilmentyi vastauksissa erään tiedonantajan toimesta alkuperäisilmauksena seuraavaan tapaan: "*On tärkeää että lapset tietävät erilaisten perheiden olemassaolosta ja niiden olevan samanarvoisia.*"

7.3.2 Avoimuus

Muutaman tiedonantajan mukaan seksuaalikasvatuksesta tulisi välittyä avoimuus tiedon jakamisessa. Eräs tiedonantajista nosti keskiöön sen, että trans- ja intersukupuolisuu-desta tulisi kertoa avoimesti ja neutraalisti. Yhden tiedonantajan mukaan avoin asenne on etusijalla, ja mikäli *"lapsella on kysymyksiä, niihin tulisi vastata asianmukaisesti"*.

7.3.3 Neutraalius

Seksuaalikasvatuksesta välittyvistä asenteista tulisi ilmetä neutraalius siten, ettei opetuksesta välittyisi tiettyjä asenteita, vaan se antaisi oppilaiden muodostaa asenteensa itse. Tätä havainnollisti yksi tiedonantaja seuraavaan tapaan: *"Erityisiä asenteita ei tule välittää, vaan jokainen muodostakoon mielipiteensä ja suhtautumisensa itsenäisesti"*.

7.3.4 Vastuullisuus

Seksuaalikasvatuksessa tulisi tiedonantajien mukaan välittyä asenne, joka opettaa kokonaisvaltaisesti vastuullisuutta lastenhankintaan liittyvissä asioissa. Vastuullisuuden asenne tulisi tiedonantajien mukaan välittyä opettaessa niin seksuaalisesta kanssakäymisestä, parisuhteesta, lastenhankinnasta, perhesuunnittelusta kuin lasten kasvattamisesta. Tämä havainnollistui yhden tiedonantajan toimesta alkuperäisilmauksessa, jonka mukaan seksuaalikasvatuksessa on *"korostettava vastuullisuutta seksuaalisessa kanssakäymisessä, parisuhteessa olemisessa ja lasten hankkimisessa"*. Vastuullisuutta si-
vuttiin erään tiedonantajan alkuperäisilmauksessa myös oikeudenmukaisuuden näkökulmasta: *"petos lasten hankinnassa ei ole koskaan oikein"*. Perhesuunnittelun näkökulma havainnollistui yhden tiedonantajan mukaan siten, että *"on mietittävä millainen turvaverkko lapselle muodostuu ennen kuin miettii perheen perustamista yhtään pidemmälle"*.

Vastuullisuudeksi nimetyn alaluokan aineistossa tuli esille myös eriäviä näkemyksiä tiedonantajien välillä esimerkiksi siitä, kuinka moneen vanhempaan lapsella on lähtökoh-
taisesti oikeus. Erään tiedonantajan mukaan *"lapsi ansaitsee rakkautta ja (ainakin) yhden turvallisen aikuissuhteen"*, kun taas toinen tiedonantaja painotti, että *"jokaisella syn-
tyvällä lapsella on oikeus kahteen tai useampaan turvalliseen aikuiseen"*.

7.3.5 Heteronormatiivisuuden purkaminen

Tiedonantajat kokivat tiettyjen ajattelumallien olevan vallalla yhteiskunnassa ja he esittivät useita heteronormatiivisuutta kyseenalaistavia näkemyksiä. Tiedonantajien mukaan seksuaalikasvatuksessa ei tulisi tehdä hetero- eikä mies- tai naissukupuolioletusta oppilaista, ja opetusmateriaalissa tulisi näkyä perheiden monimuotoisuus. Myös ajatus siitä, että perhettä määrittävät myös muut tekijät kuin biologinen sukulaisuus, tulisi erään tiedonantajan näkemyksen mukaan tuoda esille. Opettajan hetero-oletuksen tiedostamisesta ja seksuaalisuuden ja sukupuolen moninaisuuden arvostamisesta mainittiin muun muassa seuraavassa alkuperäisilmaisussa: *"Puhuttaisiin luokalle sillä oletuksella, että siinäkin joukossa on joku joka edustaa sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöä, ja arvostaen sitä kuinka jokaisen sukupuolen kokemus on uniikki"*.

7.3.6 Normalisoiminen

Usean tiedonantajan näkemyksen mukaan seksuaalikasvatuksessa tulisi tulla ilmi sateenkaariperheiden ja seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen olemassaolon tunnustaminen ja normalisoiminen yhteiskunnassa. Tiedonantajien näkemysten mukaan sateenkaariperhe tulisi nähdä perhemuotona muiden joukossa, sekä sateenkaariperheiden toiseuttamista, eli tässä kontekstissa tarpeetonta erontekoa muihin perhemuotoihin, tulisi välttää. Eräs tiedonantaja toi esille ajatuksen siitä, että ottamalla monimuotoiset perhemuodot osaksi seksuaalikasvatusta, muuttuisi käsitys "normaalista" perheestäkin. Yhdessä tiedonantajien vastauksista käsiteltiin perinteisen ydinperhemallin ihanteen häilyttämistä monimuotoisten perheiden viitekehystä seuraavaan tapaan:

"Voi opettaa, että yhdessä perheessä on kaksi äitiä, toisessa isä on ulkomaalainen, yhdessä lapset on adoptoitu, neljännessä on yksi vanhempi, viidennessä äiti- tai isäpuolia, kuudennessa vain yksi isä ja yksi äiti (heteroydinperhe) ja seitsemännessä neljä lasta (...) Kun tarpeeksi keksii eroja, niin lapsetkin oivaltavat, ettei kellekään ole tuota patriarkaalisesta mallin ydinperhettä tai jos on, se ei ole sen häppöisempi kuin muillakaan"

7.4 Vastausten ja seksuaalikasvatustaulukon sisältöjen vertaaminen

Seksuaalikasvatuksen standardit Euroopassa -asiakirjan seksuaalikasvatustaulukon 12–15-vuotiaiden ikäryhmän "hedelmällisyys ja lisääntyminen" -pääteeman sisältö on esitetty kuviossa 1. Tutkimusaineistoa verrattiin taulukon tämän osan sisältöön.

12–15	Tiedot Nuorelle on kerrottava	Taidot Nuori on opetettava	Asenteet Nuorta on autettava
Hedelmällisyys ja lisääntyminen	■ äitiyden ja isyyden vaikutuksesta (nuoreen) (lasten kasvattamisen merkityksestä, perhesuunnittelusta, urasuunnittelusta, ehkäisystä sekä päätöksenteosta ja hoidosta ei-toivotun raskauden tapauksessa) ■ ehkäisyneuvoista ■ ehkäisyn pettämisestä ja sen syistä (alkoholin käyttö, sivuvaikutukset, unohtaminen, sukupuolten epätasa-arvo jne.) ■ raskaudesta (myös saman sukupuolen edustajien välisissä suhteissa) ja hedelmättömydestä ☐ eri ehkäisymenetelmiin (myös jälkiehkäisyyn) liittyvistä faktoista ja myyteistä (luotettavuus, edut ja haitat)	■ tunnistamaan raskauden merkit ja oireet ■ hankkimaan ehkäisyvälineitä oikeasta paikasta, esimerkiksi käymällä terveydenhuollon ammattilaisen luona ■ tekemään tietoinen päätös hankkia tai olla hankkimatta seksuaalisia kokemuksia ● <i>puhumaan ehkäisystä</i> ○ valitsemaan tietoisesti ehkäisymenetelmä ja käyttämään valittua ehkäisymenetelmää oikein	■ kehittämään henkilökohtainen suhtautumistapa (normit ja arvot) äitiyteen ja isyyteen (nuorella iällä), ehkäisyyn, aborttiin ja adoptioon ■ suhtautumaan myönteisesti yhteiseen vastuunkantoon ehkäisystä

Kuvio 2. Seksuaalikasvatuksen Standardit Euroopassa. Seksuaalikasvatustaulukko. 12–15-vuotiaat. Hedelmällisyyden ja lisääntymisen pääteema. (BzgA – WHO Europe 2010: 48).

7.4.1 Tiedot

Ne aiheet, jotka taulukossa on lueteltu ja jotka nousivat myös tutkimusaineistosta esiin, ovat lasten kasvattamisen merkitys, urasuunnittelu, raskaus saman sukupuolen edustajien välisissä suhteissa sekä hedelmättömyys.

Sen sijaan seuraavat aiheet, jotka aineistosta nousivat, puuttuvat taulukosta: lasten hankinnan erilaiset muodot (esimerkiksi koti-inseminaatio ja apilaperheet), kehoristiriita, transihmisten lisääntymisen anatomiset ja fysiologiset erityispiirteet, lisääntymiseen liittyvä lainsäädäntö ja lisääntymisoikeudet, sukupuolen moninaisuus, erot ja yhtäläisyydet sateenkaari- ja heteroperheiden välillä.

7.4.2 Taidot

Aineistosta ei noussut mitään niistä aiheista, joita taulukon taidot -osiossa on. Aineiston mukaan käsiteltäviä aihealueita tulisi olla: tunne- ja ihmissuhdetaidot, elämänhallinta- ja taloustaidot sekä tiedonhankintataidot.

7.4.3 Asenteet

Aineistosta ei suoranaisesti noussut esille samoja aiheita, joita taulukon asenteet- osiossa on lueteltu. Normeja ja arvoja sivutaan niin taulukossa kuin tutkimusaineistossa, mutta hieman eri konteksteissa. Aiheet, jotka nousevat aineistosta mutta puuttuvat taulukosta ovat: yhdenvertaisuus, avoimuus, neutraalius, vastuullisuus, heteronormatiivisuuden purkaminen sekä normalisointi.

7.5 Yhteenveto tuloksista

Opinnäytetyön tulosten perusteella seksuaali- ja/tai sukupuolivähemmistöön kuuluvien ihmisten mielestä koulun seksuaalikasvatuksessa tulisi antaa monipuolista tietoihin, taitoihin ja asenteisiin liittyvää osaamista sateenkaariperheiden lastenhankinnasta. Tietoina tulisi opettaa lastenhankintakeinoista, biologisesta lisääntymisestä, oman kehon tuntemisesta, lapsiperheistä yhteiskunnassa ja perheiden monimuotoisuudesta. Taitojen osalta tulisi opettaa tunne- ja ihmissuhdetaitoja, elämänhallinta- ja taloustaitoja sekä tiedonhakutaitoja. Sateenkaariperheiden lastenhankintaa käsiteltäessä tulisi kasvatuksesta asenteina välittyä yhdenvertaisuus, avoimuus, neutraalius ja vastuullisuus. Lisäksi seksuaalikasvatuksessa tulisi purkaa heteronormatiivisuutta ja normalisoida sateenkaariperheitä. Aineistosta muodostetut alaluokat on esitetty taulukossa 4.

Taulukko 4. Yhteenveto aineistosta muodostetuista alaluokista

Tiedot	Taidot	Asenteet
•Lastenhankintakeinot •Biologinen lisääntyminen ja oman kehon tunteminen •Lapsiperheet yhteiskunnassa •Perheiden monimuotoisuus	•Tunne- ja ihmissuhdetaidot •Elämänhallinta- ja taloustaidot •Tiedonhakutaidot	•Yhdenvertaisuus •Avoimuus •Neutraalius •Vastuullisuus •Heteronormatiivisuuden purkaminen •Normalisoiminen

Tiedonantajien vastauksia verrattiin Seksuaalikasvatuksen standardit Euroopassa -julkaisussa määriteltyjen seksuaalikasvatuksen vähimmäisvaatimusten kanssa, 12–15-vuotiaiden ikäluokan ja hedelmällisyyden ja lisääntymisen teeman osalta. Asenteiden ja taitojen yläluokkien sisällöissä ei löytynyt yhtäläisyyksiä. Tietojen osalta tutkimusaineisto kävi yhteen taulukon sisällön suhteen seuraavilta osin: nuorille on opetettava lasten kasvattamisen merkityksestä, urasuunnittelusta, raskaudesta saman sukupuolen edustajien välisissä suhteissa sekä hedelmättömyydestä. Muut tiedonantajien esiin nostamat asiat eivät esiinny taulukossa.

8 Pohdinta

8.1 Työn tulosten tarkastelu

Tutkimustulosten perusteella sateenkaariperheiden lastenhankintaa tulisi käsitellä yläasteen seksuaalikasvatuksessa monipuolisesti. Tiedonantajien vastauksissa oli sekä keskenään saman sisältöisiä näkemyksiä että eriäviä mielipiteitä asioista. Näin ollen tuloksista ei voi kaikilta osin puhua yksiselitteisenä asiana. Keskeisimmistä aineistosta nousseista tuloksista ei kuitenkaan ollut tiedonantajien kesken erimielisyyttä. Sateenkaariperheiden lastenhankintaan liittyy useita samoja piirteitä kuin muidenkin perhemuotojen lastenhankintaan, eikä sateenkaariperheiden lastenhankintaa siten tulisi käsitellä erillisenä muusta lastenhankintaan liittyvästä seksuaalikasvatuksesta. Sateenkaariperheet tulee nähdä yhdenvertaisena perhemuotona muiden rinnalla. Seksuaalikasvatuksessa välittyvillä asenteilla tulisi pyrkiä heteronormatiivisuuden purkamiseen ja sateenkaariperheen normalisointiin yhteiskunnassa. Seksuaalikasvatuksessa opetettavista sateenkaariperheiden lastenhankintaan liittyvistä taidoista keskiöön nousivat tunne- ja ihmissuhdetaidot sekä elämänhallinta- ja taloustaidot. Verrattaessa sateenkaari-ihmisten näkemyksiä seksuaalikasvatustaulukon sisältöön, havaittiin seuraavia samoja aiheita: lasten kasvattamisen merkitys, urasuunnittelu, raskaus saman sukupuolen edustajien välisissä suhteissa sekä hedelmättömyys. Muilta osin työhön kerätty aineisto poikkesi seksuaalikasvatustaulukon sisällöstä.

Aineistonkeruumenetelmään ja vastausten määrään suhteutettuna vastausten ulottuvuudet aiheesta olivat laajoja ja työssä tulee ilmi monipuolisia näkemyksiä tutkimusaiheesta. Kerätty aineisto myös tuki työn teoreettista viitekehystä. Positiivinen yllätys oli

se, miten laaja-alaisesti vastaajat käsittivät lastenhankinnasta opettamisen. Työtä aloit- taessamme olimme itse ajatelleet paljon vain konkreettisia lisääntymiseen liittyviä asi- oita. Oletus siitä, että aineistosta nousisi esiin paljon sellaisia aiheita, joita seksuaalikas- vatustaulukossa ei ole, toteutui. Esimerkiksi sukupuolen moninaisuutta ja sen mahdolli- sia vaikutuksia lastenhankintaan ei mainita seksuaalikasvatustaulukossa lainkaan, ja tut- kimusaineistossa tämä teema nousi moneen otteeseen.

Aineistosta tuli ilmi monia sateenkaariperheiden lastenhankintaan liittyviä erityispiirteitä. Näitä ovat esimerkiksi terveydenhuollon ja lainsäädännön asettamat rajoitteet, lasten- hankinnan väistämätön suunnitelmallisuus sekä transihmisten mahdollisten hormonihoi- tojen vaikutukset hedelmällisyyteen. Toisaalta aineiston perusteella kävi myös hyvin sel- väksi, että moni sateenkaariperheiden lastenhankintaan liittyvä asia on ominainen kai- kille perhemuodoille sukupuoli-identiteetistä ja seksuaalisesta suuntautumisesta riippu- matta. Vastaajat toivat ilmi, miten hullunkurista on puhua esimerkiksi hedelmöityshoi- doista tai sosiaalisesta vanhemmuudesta nimenomaan sateenkaariperheiden asioina. Käyttävähän monet heteropariskunnatkin hedelmöityshoitoja ja nykyään niin yleisissä uusperheissä toteutuu usein sosiaalinen vanhemmuus. Sateenkaariperheiden lasten- hankintaa tulisikin vastaajien mukaan käsitellä eroavaisuuksia korostamatta osana yleistä lastenhankintaan liittyvää opetusta ja seksuaalikasvatusta.

Aineiston perusteella näyttäisi kuitenkin siltä, että on lähes mahdotonta puhua seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvien ihmisten lastenhankinnasta tuomatta esiin myös yhteiskunnallisia näkökulmia. Heteronormatiivisuus; julkisen terveydenhuollon päätökset siitä, ketkä pääsevät hedelmöityshoitoihin; binäärinen käsitys sukupuolesta – nämä ovat kaikki yhteiskunnan normeihin ja asenteisiin liittyviä asioita, jotka voivat tuntua abstrak- teilta mutta jotka vaikuttavat suoraan sateenkaari-ihmisten lastenhankintaan ja sateen- kaariperheiden kohteluun. Haasteena ja ihanteena onkin osata yhdistää lähestymistä- pana sekä samankaltaisuuden näkyväksi tekeminen että marginaalisen aseman tuomat erityispiirteet. Keinotekoisista rajoista eri perhemuotojen lastenhankinnan välillä on luo- vuttava eikä erilaisuutta ole tarpeen korostaa, mutta samalla ei saa häivyttää niitä todel- lisiä eroavaisuuksia jotka vaikuttavat ihmisten mahdollisuuksiin ja keinoihin hankkia lap- sia. Yhteiskunnallista muutosta tarvitaan niin asenteiden kuin lainsäädännön tasolla. Vä- estön asenteiden ja tietotason parantamiseksi hyvä askel olisi eurooppalaisten seksuaa- likasvatuksen standardien päivittäminen moninaisuuden vielä paremmin esiin tuoviksi.

8.2 Huomioita tutkimusprosessista sekä työn eettisyydestä ja luotettavuudesta

Laadullisen tutkimuksen luotettavuuden arviointiin ei ole olemassa yksiselitteistä ohjeistusta. Luotettavuutta arvioitaessa on otettava huomioon tutkimus kokonaisuutena ja painotettava arvioinnissa sen koherenssia eli johdonmukaisuutta (Tuomi – Sarajärvi 2009: 140). Tuomi ja Sarajärvi (2009: 140–141) ovat esittäneet, että tutkimusraportin luotettavuudessa tulee arvioida ainakin seuraavat kohdat: tutkimuksen kohde ja tarkoitus, tutkijan sitoutukset, aineiston keruu, tutkimuksen tiedonantajat, tiedonantajien ja tutkijan välinen suhde, tutkimuksen kesto, tutkimuksen luotettavuus ja tutkimuksen raportointi. Laadullisessa tutkimuksessa objektiivisuudella tarkoitetaan sitä, että tutkija yrittää tunnistaa omat esioletuksensa ja arvostuksensa, eikä sekoita omia arvojaan, uskomuksiaan tai asenteitaan tutkimuskohteeseen (Eskola – Suoranta 2008: 17). Objektiivisyys syntyy siis siitä, että tutkija tiedostaa oman subjektiivisuutensa (Kananen 2008: 28).

Tämän työn aineisto tuo esille nimenomaan tiedonantajien mielipiteitä tutkimusaiheesta, eikä työssä pyritä yleistettävään tutkimustuloksiin. Työ on pyritty toteuttamaan hyvien tieteellisten käytäntöjen mukaisesti ja riittävän tarkasti dokumentoiden. Etenkin aineiston keruun ja analyysin jokainen vaihe pyrittiin kuvaamaan mahdollisimman tarkasti ja kriittisesti, valinnat perustellen. Aineisto päätettiin lisäksi taulukoida liitteiksi tulosten läpinäkyväksi tekemiseksi ja luotettavuuden arvioinnin mahdollistamiseksi. Suurimpia haasteita olivat tutkimusasetelman riittävä rajaaminen prosessin alussa sekä analyysimenetelmän haltuunotto ja samalla koko metodologisen osaamisen vahvistaminen. Myös tutkimuksen toteuttamisen tietotekniseen puoleen tarvittiin tukea ja neuvoa.

Laadullisen tutkimusmenetelmän käyttö tuki työn tarkoitusta ja tavoitteeseen pääsyä hyvin. Käytetyn aineistonkeruumenetelmän vahvuudet olivat sen käytännöllisyys ja yksityisyys – etenkin näin sensitiivisen tutkimusaiheen suhteen. Aineistonkeruumenetelmän haasteena on sen rajallisuus vastausten syvyyden suhteen. Tämä otettiin huomioon kyselylomaketta laadittaessa. Lomake laadittiin niin, että siitä tulisi mahdollisimman selkeästi esille, mistä työssä on kyse ja mihin kysymyksiin vastauksia haetaan. Kyselylomakkeesta pyydettiin ulkopuolisilta henkilöiltä kehitysehdotuksia, joiden avulla lomaketta paranneltiin ennen aineistonkeruun aloittamista.

Kaikkia tiedonantajia pyrittiin ohjeistamaan kyselylomakkeeseen vastaamisessa samojen periaatteiden mukaisesti pyrkien siihen, että tutkijoiden ja tiedonantajien keskinäinen suhde pysyisi mahdollisimman objektiivisena. Kyselylomakkeen internet-linkkiä jaettiin

vain yksityisesti, ei avoimesti internetissä. Kyselylomakkeiden vastauksia ei pysty yhdistämään tiedonantajiin. Toisaalta koskaan ei voi täysin varmistua siitä, etteikö sähköiseen kyselylomakkeeseen olisi vastannut joku muu, kuin kenelle linkki oli tarkoitettu. Voi myös olla, että tiedonantajien mahdollinen transsukupuolisuus ei tule ilmi sukupuoleen liittyvän taustatietokysymyksen vastauksista.

Saatekirje oli ainut tekijä, joka saattoi ohjata kyselylomakkeeseen vastaamista. Saatekirjeessä tiedonantajille kerrottiin, että kyselyn tuloksia tullaan vertaamaan Seksuaalikasvatuksen standardit Euroopassa -julkaisuun. Näinollen on ollut mahdollista, että tiedonantajat ovat tutustuneet asiakirjaan ennen vastaamista, ja julkaisu on siten saattanut vaikuttaa vastauksiin. Todennäköisesti vastaukset eivät saavuttaneet samaa syvyyttä kuin kasvotusten tapahtuvalla haastattelulla olisi ollut mahdollista saavuttaa. Kyselylomakkeella kerättyä aineistoa ei tarkasteltu tiedonantajien taustatietojen suhteen, vaan taustatiedot toimivat ainoastaan valintakriteereinä käsiteltävälle aineistolle. Saatujen vastausten perusteella näytti siltä, että taitoihin liittyvä kysymys saattoi olla vaikeaselkoinen, sillä kaksi tiedonantajaa jätti kohdan tyhjäksi ja ylipäättään tähän kysymykseen vastauksia saatiin kaikkein niukimmin.

Teorialähtöinen sisällönanalyysi analyysimenetelmänä soveltui työhön ja tuki tutkimuskysymyksiin vastaamista. Menetelmä palveli tarkoituksenmukaisesti aineiston vertaamista seksuaalikasvatustaulukon sisältöön. Aineiston analyysi toteutettiin tiiviinä parityöskentelynä. Pyrkimyksenä oli mahdollisimman puolueeton analyysi ja tutkimustulosten kokoaminen tiiviiseen muotoon kuitenkin relevanttia informaatiota kadottamatta. Analyysivaihe osoittautui koko opinnäytetyöprosessin työläimmäksi ja haastavimmaksi vaiheeksi. Parityöskentelyn koimme vahvuutena, sillä työparina kykenimme tunnistamaan subjektiivisuutta toisistamme analyysiprosessin aikana. Tämä toistemme subjektiivisuuden näkyväksi tekeminen parantaa työn luotettavuutta. Toisaalta tiedostamme, että omat henkilökohtaiset lähtökohtamme, kuten asenteemme ja kokemuksemme, ovat vastakkaisista pyrkimyksistämme huolimatta saattaneet vaikuttaa siihen, miten tulokset tulkittiin.

8.3 Kehitysehdotuksia ja tulevaisuudennäkymiä

Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvien ihmisten lastenhankintaa koulun seksuaalikasvatuksen kontekstissa, nimenomaan sateenkaari-ihmisten näkökulmasta, ei

ole ennen paljota tutkittu. Tämän työn tekemiselle oli siis aito tarve. Aihe osoittautui erittäin ajankohtaiseksi muun muassa peruskoulun opetussuunnitelman perusteiden muutoksen, koulujen tasa-arvosuunnitelman pakolliseksi tulon, sekä seksuaali- ja sukupuoli-vähemmistöihin liittyvien lakimuutosten ja niistä käytävän yhteiskunnallisen keskustelun vuoksi. Teoriaosuudessa esitelty toteutuvat ja ehdotetut lakimuutokset heijastelevat yhteiskunnan muuttumista siten, että sukupuolen moninaisuus aletaan tunnustaa tosiasiana. Toiveena on, että syrjintään sen ja seksuaalisen suuntautumisen takia puututaan aiempaa enemmän. Onkin aiheellista kysyä, onko kouluissa annettava seksuaalikasvatus ajan tasalla. Heijasteleeko se näitä sosiaalisia muutoksia? Toteutuuko itse opetuksessa syrjimättömyys, saavatko kaikki itselleen tarpeellista, kehitystason mukaista tietoa sukupuoli-identiteetistä ja seksuaalisesta suuntautumisesta riippumatta?

Seksuaalikasvatusmateriaali oli yksi niistä asioista, joka herätti työn tekijöissä kriittistä pohdintaa opinnäytetyöprosessin aikana. Huomio kiinnittyi Seksuaalikasvatuksen standardit Euroopassa -asiakirjan mainintaan siitä, että seksuaalikasvatustaulukkoa voidaan myös käyttää joustavasti kasvatuksen mukauttamiseksi yksilöiden tai ryhmien, kuten vähemmistöjen, tarpeita vastaavaksi. Maininta on tärkeä, mutta samalla on mietittävä, millaisia vaikutuksia on seksuaalikasvatusmateriaalilla, jossa ei lähtökohtaisesti ole moninaisuutta oletettava näkökulma. Jos moninaisuutta oletettaisiin selkeämmin, edistäisikö se osaltaan kaikkien sukupuolten välistä tasa-arvoa? Perinteisiä sukupuolirooleja häivyttämällä ja moninaisuus huomioimalla niin vähemmistöihin kuuluvat kuin cis-sukupuoliset ja heteroseksuaaliset oppilaat voisivat vapaammin toteuttaa sukupuoltaan ja seksuaalisuuttaan omalla tavallaan. Moninaisuuden huomioiminen edistäisi kaikkien hyvinvointia ja terveyttä. Olisi mielenkiintoista tutkia, vaikuttaisiko lähtökohdiltaan kokonaisvaltainen, näyttöön perustuva ja moninaisuutta olettava seksuaalikasvatus positiivisesti seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvien nuorten mielenterveyteen seksuaaliterveyden lisäksi.

Huomio kiinnittyi myös Suomessa tuotetun seksuaalikasvatusmateriaalin sisältöön. Tämän työn yhtenä lähdeiteoksena on maanlaajuisesti käytössä oleva Seksuaalisuuden portaat -opas. Siihen perehdyttäessä kiinnittyi huomio muutamiin ristiriitaisuuksiin. Oppaan tarjoaman seksuaalikasvatusmallin mukaan ihmisten yksilöllistä seksuaalisuutta ja sukupuolikäsitystä tulee kunnioittaa (Kortenniemi-Poikela – Cacciatore 2015: 129). Silti oppaassa muun muassa muotoillaan, että kondomin käyttö on ”joka pojan ja joka tytön tarpeellinen seksitaito” (Kortenniemi-Poikela – Cacciatore 2015: 130). Tämän voi nähdä heijastavan erilaista asennetta kuin mitä oppilaille halutaan opettaa, sillä lienee selvää

että esimerkiksi ainoastaan tyttöjen kanssa seksiä harrastavalle tytölle kondomin käyttö raskauden ehkäisyyn ei ole tarpeellinen taito, ei myöskään aseksuaaliselle ihmiselle. Oletus heteroseksuaalisuudesta ja siinä harjoitettavasta yhdynnästä on vahva. Suoja-seksiä voisi käsitellä oppaassa laajemmasta näkökulmasta. Oppaassa kirjoitetaan, että opetustilanteissa käytettävät kuvat ja muut materiaalit ovat myös tärkeä osa kasvatusta, ja että olisi tärkeää että ihmisten monenlaisuus näkyisi myös niissä. (Aho 2015: 178.) Kyseisen oppaan melko runsaassa piirroskuvituksessa esiintyy kuitenkin yhtä ainoaa kuvaa lukuun ottamatta ainoastaan heteroseksuaalisuutta ilmentäviksi tulkittavia kuvia.

Näkemyksemme mukaan seksuaalikasvatusmateriaalia tulisi tarkastella nykyistä kriittisemmin erityisesti heteronormatiivisuuden suhteen. Olisi pohdittava, miten materiaalia voisi kehittää vastaamaan kaikkien seksuaalikasvatustarpeita. Koulun seksuaalikasvatuksessa ei tulisi ilmetä tässä työssä aiemmin esiteltyä piilo-opetussuunnitelman ilmiötä. Tätä voitaisiin ennaltaehkäistä esimerkiksi sisällyttämällä seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin liittyvät aiheet lähtökohtaisesti osaksi kaikkea seksuaalikasvatusmateriaalia, eikä joksikin, jota käsitellään ”tarvittaessa” tai erikseen. Seksuaalisuuden ja sukupuolen moninaisuuden voidaan nähdä koskettavan kaikkia, vaikka niiden ilmentämisessä onkin laajaa astevariaatiota yksilöiden välillä. Kaikki seksuaalisuuden ja sukupuolen moninaisuus tulisi nähdä yhdenvertaisena heteroseksuaalisuuden ja cis-sukupuolisuuden rinnalla. Siten myös moninaiset perhemuodot normalisoituisivat osaksi kaikkien perheiden yhdenvertaisuutta. On jo aika, että myös sateenkaariperheistä opettaminen vakiintuu koululaitoksessa.

Koulussa koko työyhteisö on vastuussa toteutettavasta seksuaalikasvatuksesta ja opettaja on siinä keskeisin toimija. Opettajilla tulee olla riittävä tiedon taso seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin liittyvistä aiheista, jotta he kykenevät opettamaan aiheista näyttöön perustuvasti ja asianmukaisesti. Seksuaalisuuden ja sukupuolen moninaisuuden ja monimuotoisten perheiden, kuten sateenkaariperheiden, huomioiminen vaatii opettajalta perehtyneisyyttä ja avointa arvomaailmaa. Tämän mahdollistamiseksi opettajan tulee olla perehtynyt omiin käsityksiinsä seksuaalisuudesta ja sukupuolesta ja tiedostaa oma viitekehysensä ja ne arvot, joista käsin hän aiheita opettaa. Opettajan tulee pohjata antamansa seksuaalikasvatus eettisesti kestäväan perustaan ja seksuaalioikeuksiin. Näkemyksemme mukaan kaikkein hyödyllisintä olisi, että jo opettajakoulutuksessa painostettaisiin seksuaalisuuden ja sukupuolen moninaisuuden aihealueiden sisällyttämiseen osana koulutusta. Lisäksi seksuaalisuuden ja sukupuolen moninaisuuden aiheisiin liittyvä lisäkoulutus tulisi systemaattisesti sisältyä opetustyön resursseihin, sen sijaan, että

opettajat mahdollisesti lisäkouluttautuvat oman kiinnostuksen puitteissa ja omalla ajallaan.

Tasa-arvosuunnitelman laadinta – yhteistyössä koulun henkilöstön ja oppilaiden kanssa – on nykyisen lainsäädännön mukaan jokaisen perusopetusta antavan koulun velvollisuus. Tasa-arvotyön lähtökohdaksi tulee ottaa myös sukupuolen moninaisuuden huomioiminen (Jääskeläinen ym. 2015: 5–6, 55). Koemme, että koulukohtaisilla tasa-arvosuunnitelmissa on tärkeä asema ja teoriassa valtavasti potentiaalia moninaisuuden kunnioittamisen ja huomioimisen vakiinnuttamiseksi osaksi koulujen arkea, niin opetuksessa, koulutiloissa kuin työskentelytavoissa. Nähtäväksi jää, miten koulukohtaisten tasa-arvosuunnitelmien implementointi käytäntöön onnistuu, ja miten niitä jatkossa kehitetään. Odotamme mielenkiinnolla, millaista tietoa tasa-arvosuunnitelmien vaikuttavuudesta tehdyt kartoitukset tuottavat, ja miten tasa-arvosuunnitelmia tasa-arvotyön käytännön työkaluina kehitetään tulevaisuudessa. Koulukohtaisiin tasa-arvosuunnitelmiin ja seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin liittyville opinnäytetöille on tarvetta. Aiheita olisi hyvä lähestyä monipuolisesti sekä koulun henkilöstön että oppilaiden näkökulmasta.

Sukupuolen moninaisuudesta vaikeneminen sekä sen jättäminen päätöksenteon ja keskustelujen marginaaliin ovat poliittisia valintoja. Lainsäädäntöä muuttamalla voidaan vaikuttaa yhteiskunnan arvoihin ja asenteisiin. Jos jo sukupuolen, naiseuden ja mieheyden, määritelmät rajaavat osan ihmisistä ulkopuolelle, ei tasa-arvo voi toteutua. Mitä monialaisemmin ihmiset näyttävät omalla esimerkillään sukupuolen muunnelmien ja vähemmistöjen olevan merkityksellisiä aiheita, sitä helpommin muutkin sen huomaavat. (Aarnipuu 2008: 235–236.) Koemme tärkeäksi korostaa, että moninaisuuteen ei tule suhtautua ongelmana vaan mahdollisuutena. Erilaisia ihmisiä, seksuaalisia suuntautumisia ja sukupuoli-identiteettejä voi oppia kohtaamaan yhdenvertaisina. Moninaisuuden hyväksyminen, kunnioittaminen ja näkeminen voimavarana mahdollistavat sen, että jokaisen perheen identiteetti vahvistuu perhemuodosta riippumatta.

Opinnäytetyöprosessin aikana saimme uutta, syventävää tietoa seksuaalisuuden ja sukupuolen moninaisuudesta sekä seksuaalikasvatuksesta osana seksuaaliterveyden edistämistä. Monialainen ja -tasoinen lähestymistapa työn teoriaperustaa kirjoitettaessa kehitti laajakatseisuutta ja kykyä tarkastella aihetta eri tasoilta – yksilöstä yhteiskunnan tasolle. Työn sensitiivisen aiheen johdosta työskentelyn aikana ei voinut välttyä pohtimasta aihetta eettisyyden ja oikeuksien näkökulmasta. Tämä kehitti eettistä osaamistamme. Lisäksi paransimme tutkimukseen ja kehittämiseen liittyvää osaamistamme,

etenkin laadullisen tutkimuksen teorian ja analyysiprosessin osilta. Koemme, että ryhmätyöskentely ja opinnäytetyölle luonteenomainen, pitkäaikainen työprosessi opetti pitkäjänteisyyttä ja suunnitelmallisuutta. Kykenimme hyödyntämään henkilökohtaisia vahvuuksiamme eri tavoilla työn eri vaiheissa, eli työnjako oli onnistunut. Kaikki mainitut seikat tukivat ammatillista kasvuamme kättilöiksi. Opinnäytetyön tulokset ovat hyödynnettävissä tulevassa työssämme kättilöinä ja seksuaali- ja lisääntymisterveyden edistäjinä.

Tämän työn tulosten perusteella olisi jatkossa mielenkiintoista saada lisätietoa muun muassa seksuaalikasvattajien näkemyksistä - pitääkö paikkansa, että hetero-oletus ja sukupuoliittaminen ovat edelleen vahvoilla opettajien ja muiden kasvattajien asenteissa? Toinen kiinnostava ja tärkeä tutkimuksen kohde olisi se, miten peruskoulussa annettava seksuaalikasvatus voi vaikuttaa seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvien lasten ja nuorten mielenterveyteen. Tämän työn tulokset ja teoriapohja antavat vihiä siitä, että hyvä seksuaalikasvatus voi olla mielenterveyttä edistävää etenkin haavoittuvampiin ryhmiin kuuluvien henkilöiden osalta.

9 Lähteet

Aho, Tuulia 2015. Nuorten yhdenvertainen kohtaaminen seksuaalikasvatuksessa. Teoksessa Korteniemi-Poikela, Erja – Cacciatore, Raisa 2015 (toim.): Seksuaalisuuden portaat. Helsinki: Opetushallitus. Oppaat ja käsikirjat 2015: 1.

Ahola, Anja 2007. Lomaketutkimusprosessi. Teoksessa Viinasaari, Leena – Saari, Erkki 2007 (toim.): Polkuja soveltavaan yhteiskuntatieteelliseen tutkimukseen. Jyväskylä: Tammi.

Amnesty 2016. Transihmisten oikeudet. Verkkodokumentti. <<https://www.amnesty.fi/tyomme/teemat/itsemaaraamisoikeus-sukupuoleen/>>. Luettu 30.10.2016.

Apter, Dan 2015. Seksuaalikasvatuksen vaikuttavuus. Teoksessa Korteniemi-Poikela, Erja – Cacciatore, Raisa 2015. Seksuaalisuuden portaat. Helsinki: Opetushallitus. Oppaat ja käsikirjat 2015: 1.

Aarnipuu, Tiia 2008. Trans - sukupuolen muunnelmia. Keuruu: Otavan Kirjapaino Oy.

BzgA – WHO Europe 2010. Seksuaalikasvatuksen standardit Euroopassa - Suuntaviivat poliittisille päättäjille, opetus- ja terveydenhoitoalan viranomaisille ja asiantuntijoille. Semantix Lingua Nordica Oy (suom.). Helsinki: Terveiden ja hyvinvoinnin laitos.

Carpenter, Morgan 2016. The human rights of intersex people: addressing harmful practices and rhetoric of change. *Reproductive Health Matters* 24 (47). 74–84. Luettavissa myös sähköisesti osoitteessa: <[http://www.rhm-elsevier.com/article/S0968-8080\(16\)30017-9/abstract](http://www.rhm-elsevier.com/article/S0968-8080(16)30017-9/abstract)>. Luettu 27.10.2016.

Forsberg, Hannele 2003. Kriittistä näkökulmaa jäljittämässä. Teoksessa Forsberg, Hannele - Nätkin, Ritva 2003 (toim.): Perhe murroksessa. Kriittisen perhetutkimuksen jäljillä. Helsinki: Gaudeamus.

Eskola, Jari – Suoranta, Juha 2008. Johdatus laadulliseen tutkimukseen. Jyväskylä: Gummerus.

ETENE 2016. Intersukupuolisten lasten hoito. Verkkodokumentti. <http://etene.fi/documents/1429646/2056382/KANNANOTTO_intersukupuolisuus_pdf/>. Luettu 28.10.2016.

Heiskala, Risto – Husso, Marita 2016a. Institutionaalinen näkökulma sukupuoleen. Teoksessa Husso, Marita – Heiskala, Risto 2016 (toim.): Sukupuolikysymys. Gaudeamus: Tallinna.

Heiskala, Risto – Husso, Marita 2016b. Sukupuoliradikalismien kolme aaltoa ja erojen politiikka. Teoksessa Husso, Marita – Heiskala, Risto 2016 (toim.): Sukupuolikysymys. Gaudeamus: Tallinna.

Hirsjärvi, Sirkka – Remes, Pirkko – Sajavaara, Paula 2009. Tutki ja kirjoita. Hämeenlinna: Kariston Kirjapaino Oy.

Huuska, Maarit 2011. Sukupuolen monimuotoisuuden ammatillinen kohtaaminen. Teoksessa Tuovinen, Liisa – Stålström, Olli – Nissinen, Jussi – Hentilä, Jorma 2011

(toim.): Saanko olla totta? Sukupuolen ja seksuaalisuuden moninaisuus. Gaudeamus: Tallinna.

Huuska, Maarit – Paalanen, Tommi – Harviainen, J. Tuomas – Nissinen, Jussi – Lehtoranta, Tanja – Mattila, Aino 2010. Esitys ICD-luokituksen muuttamiseksi. Verkkodokumentti. <http://transtukupiste.fi/wp-content/uploads/2010/10/Esitys_ICD-luokituksen_muuttamiseksi.pdf>. Luettu 27.10.2016.

Huuska, Maarit 2010. Transsukupuolisuuden tutkimus Suomessa. Teoksessa Saresma, Tuija – Rossi, Leena-Maija – Juvonen, Tuula 2010 (toim.): Käsikirja Sukupuoleen. Tampere: Vastapaino.

Institute of Medicine 2011. The Health of Lesbian, Gay, Bisexual, and Transgender People. Building a Foundation for Better Understanding. Washington, D.C.: The National Academies Press. Luettavissa myös sähköisesti osoitteessa: <<http://nap.edu/13128>>. Luettu 26.10.2016.

Intersukupuolisuus.fi 2016. Sanasto. Verkkodokumentti. <<http://intersukupuolisuus.fi/sanasto/>>. Luettu 13.11.2016.

Intersukupuolisuus.fi 2016. Kätilöliiton kannanotto intersukupuolisten lasten hoidosta. Verkkodokumentti. <<http://intersukupuolisuus.fi/2016/05/04/katiliiton-kannanotto-intersukupuolisten-lasten-hoidosta/>>. Luettu 28.10.2016.

Julkunen, Raija 2010. Sukupuolen järjestykset ja tasa-arvon paradoksit. Tallinna: Vastapaino.

Jämsä, Juha 2008a. Mitä moninaisuuden kohtaaminen vaatii ja antaa? Teoksessa Jämsä, Juha (toim.): Sateenkaariperheet ja hyvinvointi. Käsikirja lasten ja perheiden kanssa työskenteleville. Juva: WS Bookwell Oy.

Jämsä, Juha 2008b. Suomalaiset sateenkaariperheet. Teoksessa Jämsä, Juha (toim.): Sateenkaariperheet ja hyvinvointi. Käsikirja lasten ja perheiden kanssa työskenteleville. Juva: WS Bookwell Oy.

Jämsä, Juha 2008c. Juridinen ja yhteiskunnallinen tilanne. Teoksessa Jämsä, Juha (toim.): Sateenkaariperheet ja hyvinvointi. Käsikirja lasten ja perheiden kanssa työskenteleville. Juva: WS Bookwell Oy.

Jämsä, Juha 2008d. Synnytyssairaala. Teoksessa Jämsä, Juha (toim.): Sateenkaariperheet ja hyvinvointi. Käsikirja lasten ja perheiden kanssa työskenteleville. Juva: WS Bookwell Oy.

Jääskeläinen, Liisa – Hautakorpi, Johanna – Onwen-Huma, Hanna – Niittymäki, Hanna – Pirttijärvi, Antti – Lempinen, Miko – Kajander, Valpuri 2015. Tasa-arvotyö on taitolaji. Opas sukupuolten tasa-arvon edistämiseen perusopetuksessa. Tampere: Opetushallitus. Luettavissa myös sähköisesti osoitteessa: <http://www.oph.fi/download/173318_tasa_arvotyö_on_taitolaji.pdf>.

Kankkunen, Päivi – Vehviläinen-Julkunen, Katri 2013. Tutkimus hoitotieteessä. Helsinki: Sanoma Pro Oy.

Kerppola-Pesu, Jenni – Moring, Anna 2016. Sateenkaariperheet. Teoksessa Monimuotoiset perheet nyky-yhteiskunnassa. Opettajan opas sosiaali- ja terveysalan opintoihin. Monimuotoiset perheet verkosto 2016.

Kettunen, Liisa 2010. Kyllä vai ei – Peruskoulun sukupuolikasvatuksen oppimateriaalin kehittämistyö ja arviointi. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.

Klemetti, Reija – Raussi-Lehto, Eija (toim.) 2016. Edistä, ehkäise, vaikuta - Seksuaali- ja lisääntymisterveyden toimintaohjelma 2014–2020. Tampere: Terveystieteiden tutkimuskeskus ja hyvinvointin laitos. Luettavissa myös sähköisesti osoitteessa: <https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/116162/THL_OPAS33_VERKKO9.3.2016.pdf?sequence=3>.

Korteniemi-Poikela, Erja – Cacciatore, Raisa 2015. Seksuaalisuuden portaat. Helsinki: Opetushallitus. Oppaat ja käsikirjat 2015: 1.

Kättilöliitto 2016. Kättilöliitto: Intersukupuolisen lapsen tulee itse saada määrittellä sukupuolensa. Verkkodokumentti. <https://asiakas.kotisivukone.com/files/suomenkatiloliitto.kotisivukone.com/Katilopaivien_KANNANOTTO_2016.pdf>. Luettu 13.11.2016.

Laki naisten ja miesten välisestä tasa-arvosta 1986/609. Annettu Helsingissä 8.8.1986.

Laki naisten ja miesten välisestä tasa-arvosta annetun lain muuttamisesta 1329/2014. Annettu Helsingissä 30.12.2014.

Laki transseksuaalin sukupuolen vahvistamisesta 563/2002. Annettu Naantalissa 28.6.2002.

Lehtonen, Jukka 2003. Seksuaalisuus ja sukupuoli koulussa. Näkökulmana heteronormatiivisuus ja ei-heteroseksuaalisten nuorten kertomukset. Helsinki: Yliopistopaino. Luettavissa myös sähköisesti osoitteessa: <<https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/23431/seksuaal.pdf?sequence=2>>. Luettu 29.4.2016.

Mikkola, Mari 2016. Feminist Perspectives on Sex and Gender. Stanford Encyclopedia of Philosophy. Verkkodokumentti. <<http://plato.stanford.edu/entries/feminism-gender/#BioDet>>. Luettu 9.10.2016.

Metropolia Ammattikorkeakoulu 2016. Kättilötyön tutkinto-ohjelma. Verkkodokumentti. <<http://opinto-opas-ops.metropolia.fi/index.php/fi/88094/fi/70307>> Luettu 11.4.2016.

Nissinen, Jussi 2006. Seksuaalinen suuntautuminen. Teoksessa Apter, Dan – Väisälä, Leena – Kaimola, Kari 2006 (toim.): Seksuaalisuus. Helsinki: Duodecim.

Nätkin, Ritva 2003. Moninaiset perhemuodot ja lapsen hyvä. Teoksessa Forsberg, Hannele - Nätkin, Ritva 2003 (toim.): Perhe murroksessa. Kriittisen perhetutkimuksen jäljillä. Helsinki: Gaudeamus.

Oikeusministeriö 2016. Tasa-arvoiseen avioliittoon liittyvä jatkovalmistelu. Verkkodokumentti. <<http://www.oikeusministerio.fi/fi/index/valmisteilla/lakihankkeet/henkilo-perheja/tasa-arvoinenavioliittolaki.html>>. Luettu 5.10.2016.

Opetushallitus 2015a. Määräys. Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteiden 2014 täydentäminen. Koulukohtainen tasa-arvosuunnitelma. Verkkodokumentti.

<http://www.oph.fi/download/172062_Maaraus_perusopetus_63_011_2015.pdf> Luettu 4.10.2016.

Opetushallitus 2016. Opetussuunnitelma ja tuntijako. Verkkodokumentti. <http://www.oph.fi/koulutus_ja_tutkinnot/perusopetus/opetussuunnitelma_ja_tuntijako>. Luettu 3.10.2016.

Opetushallitus 2014. Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2014. Määräykset ja ohjeet 2104:96. Helsinki: Opetushallitus. Luettavissa myös sähköisesti osoitteessa: <http://www.oph.fi/download/163777_perusopetuksen_opetussuunnitelman_perusteet_2014.pdf>.

Opetushallitus 2015b. Sukupuolten tasa-arvon edistäminen perusopetuksessa. Lehdistötiedote. Verkkodokumentti. <http://oph.fi/ajankohtaista/tiedotteet/101/0/sukupuolten_tasa-arvon_edistaminen_perusopetuksessa>. Luettu 11.4.2016.

Pimenoff, Veronica 2006. Intersukupuolisuus. Teoksessa Apter, Dan – Väisälä, Leena – Kaimola, Kari 2006 (toim.): Seksuaalisuus. Helsinki: Duodecim

Pulkkinen, Tuija 2016. Luokittelun valta ja voima – sukupuoli ja seksuaalisuus. Verkkodokumentti. <<http://docplayer.fi/14022409-Luokittelun-valta-ja-voima-sukupuoli-ja-seksuaalisuus-tuija-pulkkinen-mikkelin-akatemia-9-1-2016.html>>. Luettu 3.11.2016.

Reisner, Sari L. – Poteat, Tonia – Keatley, JoAnne – Cabral, Mauro – Mothopeng, Tampose – Dunham, Emilia – Holland, Claire E – Max, Ryan – Baral, Stefan D 2016. Global health burden and needs of transgender populations: a review. The Lancet 388 (10042). 412–436. Luettavissa myös sähköisesti osoitteessa: <[http://www.thelancet.com/journals/lancet/article/PIIS0140-6736\(16\)00684-X/abstract](http://www.thelancet.com/journals/lancet/article/PIIS0140-6736(16)00684-X/abstract)>. Luettu 26.10.2016.

Rossi, Leena-Maija 2010. Sukupuolen käsityksiä ja käsitteitä. Teoksessa Saresma, Tuija – Rossi, Leena-Maija – Juvonen, Tuula 2010 (toim.): Käsikirja Sukupuoleen. Tampere: Vastapaino.

Rotkirch, Anna 2016. Sukupuolet evoluutioteoriassa. Teoksessa Husso, Marita – Heiskala, Risto 2016 (toim.): Sukupuolikysymys. Gaudeamus: Tallinna.

Salokorpi, Jussi - Dahl, Päivi 2016. Sukupuolineutraali avioliittolaki sai lopullisen vahvistuksen. Yle Uutiset. Verkkodokumentti. <http://yle.fi/uutiset/sukupuolineutraali_avioliittolaki_sai_lopullisen_vahvistuksen/8797387?ref=leiki-uu>. Luettu 8.8.2016.

Salomäki, Vesa-Matti 2011. Biologisen sukupuolen rakentaminen. Ruumis ja sosiaalinen sukupuoli antiikista nykypäivään. Turun yliopisto: Painosalama Oy.

Sateenkaariperheet ry. 2016a. Mikä sateenkaariperhe? Verkkodokumentti. <<http://www.sateenkaariperheet.fi/index.php?item=68>>. Luettu 8.4.2016.

Sateenkaariperheet ry. 2016b. Miten lapsia tehdään. Verkkodokumentti. <<http://sateenkaariperheet.fi/index.php?item=71>>. Luettu 14.11.2016.

Sateenkaariperheet ry. 2016c. Miten lapsia tehdään. Verkkodokumentti. <<http://sateenkaariperheet.fi/index.php?item=71>>. Luettu 14.11.2016.

Seksuaaliterveyden Maailmanjärjestö 2014. Seksuaalioikeuksien julistus. Verkkodokumentti. <<http://www.worldsexology.org/wp-content/uploads/2013/08/DSR-Finnish.pdf>>. Luettu 27.4.2016.

Seta. Sukupuoli. Verkkodokumentti. <<http://seta.fi/sukupuoli/>>. Luettu 5.11.2016.

Seta 2013. Hlbtqi-sanasto. Verkkodokumentti. <<http://seta.fi/hlbtqi/>>. Luettu 8.4.2016.

Seta 2016. Seksuaalinen suuntautuminen. <<http://seta.fi/seksuaalinen-suuntautuminen/>>. Luettu 5.11.2016.

Seta – Transtukipiste 2015. Sukupuolen moninaisuus. Verkkodokumentti. <https://www.dropbox.com/s/u17x78zqn00didj/sukupuolen_moninaisuus_2015_sivut.pdf?dl=0>. Luettu 29.10.2016.

STM 2015. Tasa-arvo, oppilaitokset ja sukupuolen moninaisuus. Verkkodokumentti. <<https://www.tasa-arvo.fi/documents/10181/34936/Tasa-arvolaki%2C+oppilaitokset+ja+sukupuolen+moninaisuus+%28STM+2015%29/4b259cc9-9e12-4166-b808-3ad630497fca>>. Luettu 20.10.2016.

STM 2016. Seksuaaliterveyden edistäminen. Verkkodokumentti. <<http://stm.fi/seksuaaliterveys/>>. Luettu 29.9.2016.

Sumia, Maria – Savioja, Hanna – Lindberg, Nina – Holttinen, Timo – Kaltiala-Heino, Riittakerttu 2015. Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvien nuorten mielenterveys. Lääkärilehti 72. 26–32. Luettavissa myös sähköisesti osoitteessa: <<http://www.laakarilehti.fi.ezproxy.metropolia.fi/tieteessa/katsausartikkeli/seksuaali-ja-sukupuolivahemmistoihin-kuuluvien-nuorten-mielenterveys/>>. Luettu 29.9.2016.

Suomen perustuslaki 1999/731. Annettu Helsingissä 11.6.1999.

Tanhua, Inkeri – Mustakallio, Sinikka – Karvinen, Marita – Huuska, Maarit – Aaltonen, Milla 2015. Tietopaketti sukupuolen moninaisuuden huomioimisesta oppilaitoksille, työpaikoille ja viranomaisille. Sosiaali- ja terveysministeriön raportteja ja muistioita 2015: 22. Verkkodokumentti. <http://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/74462/URN_ISBN_978-952-00-3583-9.pdf?sequence=1>. Luettu 10.10.2016.

Tasa-arvoaltuutetun toimisto 2016. Selvitys sukupuolivähemmistöjen asemasta. Verkkodokumentti. <<https://www.tasaarvo.fi/documents/10181/34936/Selvitys+sukupuolivahemmistojen+asemasta.pdf/4c84618f-8c6c-484f-a7e5-bfda8d06e9a6>>. Luettu 3.11.2016.

THL 2011. Tautiluokitus ICD-10. Suomalainen 3. uudistettu painos Maailman terveysjärjestön (WHO) luokituksesta ICD-10. Verkkodokumentti. <<http://urn.fi/URN:NBN:fi-fe201205085423>>. Luettu 1.11.2016.

THL 2015. Seksuaalioikeudet. Verkkodokumentti. <<https://www.thl.fi/fi/web/seksuaali-ja-lisaantymisterveys/seksuaalinen-hyvinvointi/seksuaalioikeudet>>. Luettu 27.9.2016.

THL 2015a. Sukupuoli. Verkkodokumentti. <<https://www.thl.fi/fi/web/seksuaali-ja-lisaantymisterveys/seksuaalinen-hyvinvointi/sukupuoli>>. Luettu 10.10.2016.

THL 2015b. Sukupuoli-identiteetti. Verkkodokumentti. <<https://www.thl.fi/fi/web/sukupuolten-tasa-arvo/sukupuoli/sukupuolen-moninaisuus/sukupuoli-identiteetti>>. Luettu 5.11.2016.

THL 2016a. Seksuaalinen suuntautuminen. Verkkodokumentti. <<https://www.thl.fi/fi/web/sukupuolten-tasa-arvo/sukupuoli/sukupuolen-moninaisuus/seksuaalinen-suuntautuminen>>. Luettu 2.11.2016.

THL2016b. Seksuaalisuus. Verkkodokumentti. <<https://www.thl.fi/fi/web/seksuaali-jalisaantymisterveys/seksuaalinen-hyvinvointi/seksuaalisuus>>. Luettu 3.11.2016.

Transgender Europe TGEU. Tietopaketti: Sukupuolen juridinen vahvistaminen. Verkkodokumentti. <http://www.tgeu.org/sites/default/files/AAA_Finnish_Factsheet.pdf>. Luettu 6.11.2016.

Transtukipiste 2015. Muunsukupuolisuus. Verkkodokumentti. <<http://transtukipiste.fi/muunsukupuolisuus/>>. Luettu 30.10.2016.

Transtukipiste 2016a. Intersukupuolisuus. Verkkodokumentti. <<http://transtukipiste.fi/intersukupuolisuus/>>. Luettu 28.10.2016.

Transtukipiste 2016b. Sukupuolen korjaushoito Suomessa. Verkkodokumentti. <<http://transtukipiste.fi/sukupuolen-korjaus-suomessa/>>. Luettu 29.10.2016.

Trasek 2016a. Transsukupuolisuus. Verkkodokumentti. <<http://trasek.fi/perustietoa/transsukupuolisuus/>>. Luettu 29.10.2016.

Trasek 2016b. Sukupuolenkorjaus. Verkkodokumentti. <<http://trasek.fi/perustietoa/sukupuolenkorjaus/>>. Luettu 29.10.2016.

Trasek - Seta 2016. The Cruel, Inhuman and Degrading Treatment of Trans and Intersex People in Finland. Submission to the UN Committee against Torture. <<http://seta.fi/wp-content/uploads/2016/11/Trans-and-Intersex-report-Finland-CAT-Nov2016.pdf>>. Luettu 9.11.2016.

Tuomi, Jouni – Sarajärvi, Anneli 2009. Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Vantaa: Tammi.

United Nations 2016a. End violence and harmful medical practices on intersex children and adults, UN and regional experts urge. Verkkodokumentti. <<http://www.ohchr.org/EN/NewsEvents/Pages/DisplayNews.aspx?NewsID=20739&LangID=E>>. Luettu 28.10.2016.

United Nations 2016b. Free & Equal Campaign Fact Sheet: Intersex. Verkkodokumentti. <https://unfe.org/system/unfe-65-Intersex_Factsheet_ENGLISH.pdf>. Luettu 27.10.2016.

Valli, Raine 2015. Paperinen kyselylomake. Teoksessa Valli, Raine – Aaltola, Juhani 2015 (toim.): Ikkunoita tutkimusmetodeihin 1. Metodien valinta ja aineistonkeruu: virikkeitä aloittelevalle tutkijalle. Jyväskylä: PS-kustannus.

Venhola, Mika 2001. Intersukupuolisuus. Verkkodokumentti. <http://whm13.louhi.net/~transtuk/wp-content/uploads/2013/08/Artikkeli_is_Venhola2001.pdf>. Luettu 13.11.2016.

Vilka, Hanna 2007. Tutki ja mittaa. Määrällisen tutkimuksen perusteet. Jyväskylä: Gummerus.

Vilka, Hanna 2010. Sukupuolen ja seksuaalisuuden kohtaaminen. WSOY: Juva.

Väestöliitto 2016. Seksuaalioikeudet. Verkkodokumentti. <<http://www.vaestoliitto.fi/nuoret/seksi/seksuaalioikeudet/>>. Luettu 27.9.2016.

WAS 2014. Seksuaalioikeuksien julistus. Paananen, Tommi (suom.). Verkkodokumentti. <<http://www.worldsexology.org/wp-content/uploads/2013/08/DSR-Finnish.pdf>>. Luettu 27.9.2016.

WHO 2002. Defining Sexual Health – Report of a technical consultation on sexual health 28-31 January 2002. Geneva. Opinnäytetyön tekijät (suom.). Verkkodokumentti. <http://who.int/reproductivehealth/topics/gender_rights/defining_sexual_health.pdf>. Luettu 28.9.2016.

WHO 2016. Reproductive health. Opinnäytetyön tekijät (suom.). Verkkodokumentti. <http://www.who.int/topics/reproductive_health/en/>. Luettu 29.9.2016.

WHO 2016. Classifications. The 11th Revision of the International Classification of Diseases (ICD-11) is due by 2018! Verkkodokumentti. <<http://www.who.int/classifications/icd/revision/en/>>. Luettu 27.10.2016.

Winter, Sam – Diamond, Milton – Green, Jamison – Karasic, Dan – Reed, Terry – Whittle, Stephen – Wylie, Kevan 2016a. Transgender people: health at the margins of society. The Lancet 388 (10042). 390–400. Verkkodokumentti. <[http://www.thelancet.com/journals/lancet/article/PIIS0140-6736\(16\)00683-8/abstract](http://www.thelancet.com/journals/lancet/article/PIIS0140-6736(16)00683-8/abstract)>. Luettu 26.10.2016.

Winter, Sam – Settle, Edmund – Wylie, Kevan – Reisner, Sari – Cabral, Mauro – Knudson, Gail – Baral, Stefan 2016b. Synergies in health and human rights: a call to action to improve transgender health. The Lancet 388 (10042). 318–321. Verkkodokumentti. <[http://www.thelancet.com/journals/lancet/article/PIIS0140-6736\(16\)30653-5/abstract](http://www.thelancet.com/journals/lancet/article/PIIS0140-6736(16)30653-5/abstract)>. Luettu 27.10.2016.

WPATH 2011. World Professional Association for Transgender Health. Standards of Care for the Health of Transsexual, Transgender, and Gender Nonconforming People. Verkkodokumentti. <[https://s3.amazonaws.com/amo_hub_content/Association140/files/Standards%20of%20Care%20V7%20-%202011%20WPATH%20\(2\)\(1\).pdf](https://s3.amazonaws.com/amo_hub_content/Association140/files/Standards%20of%20Care%20V7%20-%202011%20WPATH%20(2)(1).pdf)>. Luettu 13.11.2016.

Äitiyslaki 2015. Uudistetaan äitiyslaki! Verkkodokumentti. <<http://aitiyslaki.fi/>>. Luettu 5.10.2016.

Analyysitaulukko: Tiedot

Pääluokka	Alkuperäisilmaukset	Pelkistetyt ilmaukset	Alaluokat
Seksuaalikasvatuksessa opetettavat tiedot sateenkaariperheiden lastenhankintaan liittyen	"Mikäli toinen vanhemmista on kykenevä kantamaan lasta, voidaan hyödyntää hedelmöityshoitoja ja spermapankkia" "Naisparilla ja itsellisellä naisella myös mahdollisuus käydä hedelmöityshoidoissa" "Jos jommallakummalla vanhemmalla on lapsia edellisestä parisuhteesta, perheen sisäinen adoptio on mahdollinen" "Avoliittolaki muutoksen jälkeen perheen ulkopuolinen adoptio on mahdollinen myös samaa sukupuolta oleville pareille" "Perhe voi myös olla kolmi- tai nelipilaperhe, jossa on useampi kuin kaksi vanhempaa" "Lasten hankkiminen monimuotoisesti esim. ystäväpariskunnan tms kanssa" "Lasten hankkiminen on enemmän kuin biologiaa - myös sosiaalinen vanhemmuus on vanhemmuutta" "Mm. apilaperheet (homopari/-mies+naispari/nainen+muumimuki)" "Mikäli vanhemmilla on siihen sopivat sukusolut ja toimiva anatomia, he voivat hankkia lapsia ihan perinteisesti yhdynnän kautta" "Koti-inseminaatio (että se on olemassa)"	Hedelmöityshoidot Perheen sisäinen ja ulkopuolinen adoptio Apilaperheet Yhdyntä Koti-inseminaatio	Lastenhankinnan muodot
	"Perustietoja (...) lisääntymistoiminnoista" "Tietoa naisen ja miehen hedelmällisyyteen vaikuttavista tekijöistä, kuten iän asettamista rajoitteista" "Myös monilla transsukupuolisilla ja muunsukupuolisilla on täysin lisääntymiskykyiset sukuelimet"	Lisääntymisen anatomia ja fysiologia Kehon tunteminen	Biologinen lisääntyminen ja kehon tunteminen

	"Hormonihoidon vaikutuksista transsukupuolisten hedelmällisyyteen ja siihen liittyviin myytteihin (esim. hormonihoito estää lastensaannin pysyvästi)" "Yleistieto kaikenlaisesta lisääntymisestä tulisi olla kaikkien saatavilla eli että lisääntymisessä kerrotaan muustakin kuin heteroparien lisääntymisestä" "Perustietoja oman kehon tuntemuksesta" "Monet sukupuolivähemmistön edustajat eivät myöskään voi välttämättä hankkia biologisia lapsia, vaikka heillä olisi siihen soveltuva anatomia, kehoristiriidan vuoksi. Kehoristiriita voi aiheuttaa niin suurta ahdistusta, ettei henkilö välttämättä kykene lainkaan penetraatioon. Raskaus saattaa myös olla psyykkisesti niin raskas transmaskuliiniselle henkilölle, ettei se tule kysymykseen"	Kehoristiriita	
	"Hyödyllistä faktatietoa vallitsevasta lainsäädännöstä" "Translakiin liittyvistä ongelmista, joihin lapsettomuus pakkosterilisaation takia liittyy" "Voisi vähän avata juridiikkaakin, ysillä varmaan jo ymmärretään eli juridisen vanhemman ja huoltajan rooli" "Paljonko lapsi maksaa vanhemmilleen, valtion tuista lasten hankinnalle, perheen ja työn yhdistämisestä ja lastenhankinnan vaikutuksesta urakehitykseen" "Lainsäädännöllisesti kunkin vanhemman oikeudet ja lasten oikeudet" "Jokainen aikuinen kantaa vastuun lapsesta, jota on ollut mukana tekemässä. Vastuu voi alkaa biologisesti, tai laillisen asiakirjan myötä" "Jokaisella on oikeus lisääntyä tai olla lisääntymättä" "Ihmisen halu ja kyky saada lapsia ja toimia vanhempana ei liity hänen seksuaaliseen suuntautumiseensa tai sukupuoli-identiteettiinsä" "Kaikilla on mahdollisuus hankkia lapsia seksuaalisuudesta riippumatta"	Lainsäädäntö Vanhemmuus yhteiskunnassa Vanhemmuuden vastuu Lisääntymisoikeudet	Lapsiperheet yhteiskunnassa

	"Mitä keinoja ikinä esitelläänkään, niin jokaisen yhteydessä tulisi käydä läpi lainsäädännöllisesti kunkin vanhemman oikeudet ja lasten oikeudet"		
	"Sateenkaariperheisiin lapsia ei synny vahingossa, vaan he ovat aina suunniteltuja ja haluttuja" "Lesboparien suhteen molemmat ovat äitejä, eikä vain se synnyttänyt taho" "Tutkimustietoa sateenkaariperheissä varttuneista lapsista" "Oppilaiden kuuluisi saada tietää, että myös heterot voivat olla hedelmättömiä ja inseminaatiot, adoptiot, sijaisvanhemmuus ja muut optiot eivät ole pelkästään sateenkaariväestön juttu. Nämä asiat pitäisi esitellä rinnakkain ja tasa-arvoisina elämäntapoina, eikä eriyttää, että "homoilla se menee sitten näin" "Sateenkaariperheillä on monia erilaisia keinoja hankkia lapsia ja ne riippuvat perheestä" "Samat keinot käytössä myös ei-sateenkaariperheissä" "Kaksi-, kolmi-, neli- yms. apilaperheet ovat mahdollisia myös heteroksi itsensä määritteleville" "4 % eli 4 lasta 100:sta syntyy hedelmöityshoitojen avulla (=heteroperheissä myös syntyy lapsia näin)" "Adoption ja keinohedelmöityksen käytännöt (...) voivat tulla hyvin vastaan sateenkaariperheiden ulkopuolellakin" "Seksuaalikasvatukseen kuulu sen koko moninaisuus, ei pelkästään heteroiden aktin kautta raskaaksi tuleminen" "Moninaiset perhemuodot" "Sukupuolen moninaisuus tulisi säilyttää mukana (...), eikä puhua asioista vain binäärisesti" "Vaikka toinen vanhemmista olisi cisnainen ja toinen cismies, eivät he silti välttämättä ole heteropari, vaan heistä jompi kumpi tai jopa molemmat saattavat olla esimerkiksi biseksuaaleja, panseksuaaleja tai aseksuaaleja"	Sateenkaari- perheiden erityispiirteet Yhtäläisyy- det sateen- kaari- ja he- teroperhei- den välillä Moninaiset perhemuo- dot Sukupuolen ja seksuaali- suuden mo- ninaisuus	Perheiden moninaisuus

Analyysitaulukko: Asenteet

Pääluokka	Alkuperäisilmaukset	Pelkistetyt ilmaukset	Alaluokat
Seksuaalikasvatuksessa välittyvät asenteet sateenkaariperheiden lastenhankintaan liittyen	”Sateenkaariperheiden esiintuminen tasavertaisena perhemuotona” ”Kaikki perheet ovat yhtä hyviä” ”On tärkeää että lapset tietävät erilaisten perheiden olemassaolosta ja niiden olevan samanarvoisia” ”Arvostavaa näkemystä ihmisten erilaisuuteen ja kuitenkin samanarvoisuuteen” ”Että lapselta ei puutu mitään vaikkei lapsi eläisi perinteisessä heteroydinperheessä”	Yhdenvertaisuus ja tasa-arvo eri perhemuotojen välillä Erilaisuuden arvostus Lapsen etu ei riipu perhemuodosta	Yhdenvertaisuus
	”Avoin asenne etusijalla, jos lapsella on kysymyksiä niihin tulisi vastata asianmukaisesti” ”Kysy mieluummin kuin oletaa”	Avoimuus tiedon jakamisessa Kysyminen olettamisen sijaan	Avoimuus
	”Erityisiä asenteita ei tule välittää, vaan jokainen muodostakoon mielipiteensä ja suhtautumisen itsenäisesti” ”Opetuksen tulisi olla asenteetonta”	Asenteettomuus	Neutraalius
	”Oppilaille korostettava vastuullisuutta seksuaalisessa kanssakäymisessä, parisuhteessa olemisessa ja lasten hankkimisessa.” ”Petos lasten hankinnassa ei ole koskaan oikein (eli esim. nainen makaa miehen kanssa tullaan raskaaksi, mutta ei kerro suunnitelmasta miehelle)”	Vastuullisuus seksuaalisessa kanssakäymisessä Vastuullisuus parisuhteessa	Vastuullisuus

	"Perhemuodosta riippumatta lapsi ansaitsee rakkautta ja (ainakin) yhden turvallisen aikuisuhteen." "Jokainen voi päättää nyky maailmassa lisääntymisestään itse ja siihen vastuuseen on suhtauduttava kunnioittavasti" "Jokaisella syntyvällä lapsella on oikeus kahteen tai useampaan turvalliseen aikuiseen. Yksin ei lapselle pysty kukaan tarjoamaan riittävää turvaa, on oltava tukiverkko!" "On mietittävä millainen turvaverkko lapselle muodostuu ennen kuin miettii perheen perustamista yhtään pidemmälle"	Vastuullisuus lastenhankinnassa Vastuullisuus lasten kasvattamisessa Vastuullisuus perhesuunnittelussa	
	"Biologinen sukulaisuus ei määritä perhettä" "Opetusmateriaalissa tulisi olla erilaisia perheitä, niin ettei sateenkaariperheistä puhumista olisi työnnetty erityistuntien ohjelmaksi, vaan normaali opetusmateriaali heijastaisi todellisuutta" "Ei tule tehdä oletuksia oppilaiden seksuaalisesta suuntautumisesta" Puhuttaisiin luokalle sillä oletuksella, että siinäkin joukossa on joku joka edustaa sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöä, ja arvostaen sitä kuinka jokaisen sukupuolen kokemus on uniikki" "Opettajan otettava huomioon, että on todennäköistä, että joku tai jotkut luokassa ovat varttuneet sateenkaariperheessä tai perustavat tulevaisuudessa sateenkaariperheen"	Biologinen sukulaisuus ei määritä perhettä Monimuotoisuuden näkyminen opetusmateriaalissa Ei tehdä oppilaista cis eikä hetero-oletusta Monimuotoisuuden läsnäolo ja tiedostaminen	Heteronormatiivisuuden purkaminen
	"Sateenkaariperheiden tunnustaminen ja normalisoiminen" "Että perheiden moninaisuus tulisi paremmin esille" "Tukea sateenkaariperheiden näkemistä validina ja yhteiskuntaan kuuluvana perhemuotona" "On tärkeää, että lapset tietävät erilaisten perheiden olemassaolosta" "Maailmassa on todella paljon erilaisia perheitä ja ne kaikki ovat yhtä normaaleja"	Sateenkaari-perheiden olemassaolo, tunnustaminen, normalisoiminen ja validisointi yhteiskunnassa Perhemuoto muiden joukossa	Normalisointi

	"Tiedon pitäisi olla avointa kaikille, että homoja on olemassa ja heillä on perheitä" "Olisi tärkeää, että koulussa tuotaisiin esiin seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen olemassaolo" "Perhemuoto yhtälailla muiden joukossa" "Korostaa, että sateenkaariperheissä kasvaa ja on aina varttunut lapsia, eikä siinä ole mitään sen kummempaa" "Mikäli sateenkaarivähemmistöt saataisi normalisoitua, saataisi opetettua että heidän toiminta ei ole "väärin" (tai tarttuvaa/opetettua), niin näkyisi se myös asenteissa sateenkaariperheisiin" "Perhe perheiden joukossa. Mahdollisesti myös joidenkin oppilaiden nykyinen perhe, eli ei mikään mikä on jossain toisaalla" "Sateenkaariperheitä ei vielä kukaan pitäisi eriyttää erilliseksi lahoiksi. Silkkää lynkkausmentaliiteettia, että "tässä on _niitä_ perheitä, koska _TÄLLÄ_ lapsella ei ole isää!" "Ylipäättensä sateenkaarivähemmistöjä vastaan olevia asenteita pitäisi parantaa. Isona ongelmana omasta mielestä on tiedon puute ja/tai väärän tiedon yleisyys" "On tärkeä korostaa, ettei "normaalia" perhettä olekaan eikä mainosten 1 nainen, 1 mies, 1 poika, 1 tyttö + koira + farmari + pientalo -mallissa ole mitään parempaa kuin muissakaan perheissä. Voi opettaa, että yhdessä perheessä on kaksi äitiä, toisessa isä on ulkomaalainen, yhdessä lapset on adoptoitu, neljännessä on yksi vanhempi, viidennessä äiti- tai isäpuolia, kuudennessa vain yksi isä ja yksi äiti (heteroydinperhe) ja seitsemännessä neljä lasta (...) Kun tarpeeksi keksii eroja, niin lapsetkin oivaltavat, ettei kellään ole tuota patriarkaalisen mallin ydinperhettä tai jos on, se ei ole sen häppöisempi kuin muillakaan" "Sateenkaariperheitä ei käsiteltäisi erillisinä ns. "normaaliperheestä"	Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen olemassaolo Toiseuttamisen välttäminen "Normaalin" kyseenalaistaminen	

Analyysitaulukko: Taidot

Pääluokka	Alkuperäisilmaukset	Pelkistetyt ilmaukset	Alaluokat
Seksuaalikasvatuksessa opetettavat taidot sateenkaariperheiden lastenhankintaan liittyen	"Lapsettomuus voi olla joillekin kova paikka ja on ihan okei olla surullinen jos ei voi hankkia biologisia jälkeläisiä"		
	"Tunnetaitoja, avoimen ja rehellisen keskustelun taitoja, ennen kuin alkaa suunnitella perheen perustamista"		
	"Taito keskustella kumppanin kanssa avoimesti parisuhteen tärkeistä asioista, kuten lasten hankkimisesta, sen ajankohdasta ja mitä se tarkoittaa parisuhteelle"	Tunnetaidot Keskustelutaidot	Tunne- ja ihmisuhtetaidot
	"Taito ratkoa ongelmia parisuhteessa, arvioida milloin lapsia kannattaa hankkia ja milloin ei"	Parisuhtetaidot	
	"Toisia ihmisiä arvostavaa käyttäytymistä"	Käyttäytymistavat	
	"Jokaisessa parisuhteessa arvioidaan itse, halutaanko hankkia lapsia ja millä tavoin"	Vanhemmuuden taidot	
"Seksi- tai parisuhteen osapuolten keskinäinen kunnioitus ja toisen tunteiden ja tarpeiden huomioiminen"			
"Yleisiä hyvään vanhemmuuteen liittyviä"			
	"Jos haluaa lisääntyä klinikalla, on tärkeää osata säästää rahaa"	Talouden ylläpitoon liittyvät taidot	Elämänhallinta- ja taloustaidot
	"Yleinen kyvykyys suunnitella elämää ja aikatauluja pitkällä tähtäimellä on tärkeää"	Taito suunnitella tulevaisuutta	
	"Lisääntymisprojektia klinikalla ei saa hoidettua hetken mielijohteesta"		
	"Tiedonhakutaitoja"	Tiedonhaku	Tiedonhankintataidot
	"Tiedonhankinta teknisistä kysymyksistä on kuitenkin aika helppoa, jos/ kun osaa käyttää nettiä"	Internetin käyttö	

Saatekirje

Kyselytutkimus: Näkemyksiä seksuaalikasvatuksesta - seksuaali- ja sukupuolivähemmistöt ja lastenhankinta

Lomake on ajastettu: julkisuus alkaa 28.9.2016 15.00 ja päättyy 31.10.2016 15.00

Hei!

Olemme kaksi neljännen lukuvuoden kättilöopiskelijaa Metropolia Ammattikorkeakoulusta. Teemme opinnäytetyötä liittyen yläasteella annettavaan seksuaalikasvatukseen. Työssä tutkimme sitä, mitä mieltä itsensä seksuaali- ja/tai sukupuolivähemmistöön kuuluviksi määrittelevät ihmiset ovat siitä, mitä opetukseen pitäisi sisältyä. Keskitymme lasten hankintaan ja sen eri muotoihin heteroydinperheen ulkopuolella. Keräämiämme mielipiteitä vertaamme WHO:n Seksuaalikasvatuksen standardit Euroopassa -asiakirjaan. Siinä on määritelty seksuaalikasvatuksen vähimmäisvaatimukset eri ikäryhmille, ja haluamme tutkia, vastaavatko nämä sateenkaari-ihmisten näkemyksiä ja mitä pitäisi ottaa huomioon, jotta lastenhankinnan monimuotoisuus pääsisi esille.

Mielestämme aihetta on tärkeää tutkia siksi, että mahdollisimman monenlaiset näkökannat tulisivat näkyviksi ja lopulta osaksi koulussa annettavaa virallista seksuaalikasvatusta. Ajattelemme, että sitä kautta sateenkaarinuoret saavat koulussa paremmin tarpeitaan vastaavaa opetusta sekä pitkällä tähtäimellä suvaitsevaisuus ja avoimuus lisääntyvät yhteiskunnassa ylipäätään.

Tässä opinnäytetyössä ja kyselylomakkeessa tarkoitamme *sateenkaariperheellä* kaikkia sellaisia perheitä, joissa *yksi tai useampi vanhemmista määrittelee itsensä seksuaali- tai sukupuolivähemmistöön kuuluvaksi, myös itsellisesti lapsen hankkineita tai sitä suunnittelevia*. Sijaisvanhemmuuden olemme rajanneet pois lastenhankinnan muotona, sillä katsomme sen olevan enemmän lastensuojelun / sosiaalihuollon toimintaa kuin perheen perustamista.

Kysymykset olemme muotoilleet Seksuaalikasvatuksen standardit Euroopassa -asiakirjan pohjalta siten, että jaamme kasvatuksen *tiedolliseen, taidolliseen* sekä *asenteisiin* liittyvään seksuaalikasvatukseen.

- Tiedoilla tarkoitamme faktatietoa asioista.
- Taidoilla tarkoitamme sosiaalisia ja tunteiden käsittelyyn liittyviä taitoja sekä tiedon käyttöönottoa esim. päätöksenteossa ja omien ja muiden oikeuksien tiedostamisessa.
- Asenteet ovat sitä, minkälaisia arvoja opetuksessa välittyy.

Asiakirjassa seksuaalikasvatuksen vaatimukset on asetettu ikäryhmittäin, ja me keskitymme työssämme ikäryhmiin 12-15 vuotiaat sekä 15 vuotta täyttäneet, näin ollen kyseessä on yläasteen 7.-9. luokilla annettava seksuaalikasvatus.

Oheisessa kyselylomakkeessa on kuusi kysymystä - vastaajan taustatiedoista kolme ja itse aiheesta kolme. **Toivomme, että vastaat kysymyksiin omin sanoin kertoen oman mielipiteesi asiasta.** Jokainen vastaus on tärkeä. Halutessasi voit tinkiä vastaamatta sellaisiin kysymyksiin, joihin et osaa tai halua vastata. Hyödynnämme työssämme vain 18 vuotta täyttäneiden vastauksia.

Toivomme, että vastaat 31.10.2016 mennessä.

Käsittelemme vastaukset täysin luottamuksellisesti ja anonymisti. Opinnäytetyössä ei yhdistetä tuloksia millään lailla vastaajiin, eikä vastaajia voi tunnistaa. Täytetyn kyselylomakkeen näkevät ainoastaan me kaksi. Valmis opinnäytetyö tullaan julkaisemaan internetissä osoitteessa www.theseus.fi vuodenvaihteessa.

Kiitos jo etukäteen tärkeästä panoksestasi!

Jos sinulla on mitään kysyttävää tai kommentoitavaa työhöme ja kyselyyn liittyen, voit olla meihin yhteydessä:

sivan.finel@metropolia.fi ja sanna.metsaketo@metropolia.fi

Ystävällisin terveisin,
Sivan Finel ja Sanna Metsäketö

Kysely

Taustatiedot

	kyllä	ei
1. Olen täyttänyt 18 vuotta:	☐	☐
2. Sukupuoli:	____	
3. Seksuaalinen suuntautuminen:	____	

Kysymykset

4. Kuvaile mahdollisimman tarkasti, mitä **tietoja** yläasteella tulisi mielestäsi opettaa sateenkaariperheiden keinoista hankkia lapsia:

5. Kuvaile mahdollisimman tarkasti, minkälaisia **taitoja** yläasteella tulisi mielestäsi opettaa sateenkaariperheiden lastenhankintaan liittyen:

6. Kuvaile mahdollisimman tarkasti, minkälaisia **asenteita** koulun tulisi mielestäsi välittää yläkoululaisille sateenkaariperheisiin liittyen: